

Ekonomická teorie

Studijní opora

Eva Rosochatecká

Simona Hašková

Pavla Brůžková

2016

České Budějovice

1. vydání

© Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 2015

Vydala: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, Okružní 10, 370 01 České Budějovice

Za obsahovou a jazykovou správnost odpovídají autoři a vedoucí příslušných kateder.

Cíl předmětu

Předmět Ekonomická teorie se zaměřuje na hlavní teoretické koncepce mikroekonomie a makroekonomie. V oblasti mikroekonomie jde o rozbor problémů týkajících se racionálního chování mikroekonomického subjektu v tržním prostředí, v oblasti makroekonomie jde o analýzu základních makroekonomických veličin.

Výstupy z učení

Absolvent předmětu ekonomická teorie si osvojí základní ekonomickou terminologii, orientaci v teoretických přístupech, které jsou základem pro další ekonomické disciplíny, možnosti syntetizovat teoretické poznatky s ekonomickou realitou. Absolvent chápe rozdíly při výpočtu hodnoty HDP, určí hodnotu peněz v čase v souvislosti s inflační problematikou, rozumí měnové a fiskální politice, chápe rozdíl mezi obecnou a registrovanou mírou nezaměstnanosti, hodnotí chování firmy v prostředí dokonalé a nedokonalé konkurence, umí vypočítat elasticitu nabídky a poptávky.

Základní okruhy studia

- 1) Stručný úvod do dějin ekonomického myšlení. Základní ekonomické pojmy, utváření trhu, dělba práce.
- 2) Základní prvky trhu, nabídka, poptávka, tržní rovnováha, konkurence. Chování spotřebitele a formování poptávky na trhu výrobků a služeb.
- 3) Chování firmy a vytvoření nabídky. Elasticita nabídky a poptávky.
- 4) Produkční funkce a izokvantová metoda.
- 5) Firma v podmínkách dokonalé konkurence. Nedokonalá konkurence a chování NDK. Zisk a alternativní cíle firmy.
- 6) Trh výrobních faktorů. Utváření tržní ceny výrobních faktorů. Trh půdy, trh práce. Kapitálový trh.
- 7) Rozdělování příjmů a bohatství. Všeobecná rovnováha.
- 8) Mikroekonomická politika státu, tržní selhání. Makroekonomická úloha státu, protekcionismus a integrace.
- 9) Měření výkonnosti ekonomiky, produkt, důchod. Agregátní nabídka a poptávka a její složky. Modely makroekonomické rovnováhy a její poruchy.
- 10) Ekonomický růst a hospodářské cykly. Inflace a cenové indexy. Nezaměstnanost a trh práce.
- 11) Peněžní agregáty, rovnováha peněžního trhu, mezinárodní trh peněz.

12) Hospodářská politika státu, její cíle a účinnost. Monetární politika. Fiskální politika, důchodová politika.

13) Vnější ekonomická rovnováha, platební bilance.

Povinná literatura

HOLMAN, Robert. *Ekonomie*. 6. vyd. Praha: C.H. Beck, 2016. Beckovy ekonomické učebnice. ISBN 978-80-7400-278-6.

MACÁKOVÁ, Libuše. *Mikroekonomie: základní kurs*. 11. vyd. Slaný: Melandrium, 2010, 275 s. ISBN 978-80-86175-70-6.

PAVELKA, Tomáš. *Makroekonomie: základní kurz*. Vyd. 3. Slaný: Melandrium, 2007, 278 s. ISBN 978-80-86175-58-4.

SIRŮČEK, Pavel, Marta NEČADOVÁ a Libuše MACÁKOVÁ. *Mikroekonomická teorie I: cvičebnice*. 2. aktualiz. vyd. Slaný: Melandrium, 2003, 303 s. ISBN 8086175375.

Doporučená literatura

JUREČKA, Václav. *Makroekonomie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2013. Expert (Grada). ISBN 978-80-247-4386-8.

JUREČKA, Václav. *Mikroekonomie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2013. Expert (Grada). ISBN 978-80-247-4385-1.

Studijní průvodce

- Klíčové pojmy

- Cíle kapitoly

- Čas potřebný ke studiu kapitoly

- Výklad

- Úkoly k zamyšlení a diskuzi

- Klíč k řešení otázek

- Studijní materiály

Kapitola 1: Stručný úvod do dějin ekonomického myšlení. Základní ekonomické pojmy, utváření trhu, dělba práce.

Klíčové pojmy:

Dějiny ekonomického myšlení, mikroekonomie - makroekonomie, ekonomická vzácnost, výrobní faktory, hranice výrobních možností společnosti, oportunitní náklady.

Cíle kapitoly:

- Nástin vývoje ekonomického stylu myšlení.
- Pochopit význam základních ekonomických pojmů.
- Porozumět problému omezenosti zdrojů a jeho důsledkům.
- Objasnit existenci hranice produkčních možností a její význam pro efektivní alokaci ekonomických zdrojů.

Čas potřebný ke studiu kapitoly: 12 hodin

Výklad:

Úvod do dějin ekonomického myšlení

Dějiny moderního ekonomického myšlení se začaly psát v roce 1776, kdy **Adam Smith** (1723 - 1790) publikoval svou průkopnickou knihu „*Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*“, jež se stala „*biblií*“ klasické ekonomie.

Klasická ekonomie

Klasická ekonomie je vystavěna na průkopnickém díle **Adama Smitha**. V něm definoval fenomén tzv. „neviditelné ruky trhu“, která reguluje výrobu, ceny a zisky v oblasti národního hospodářství. Smith prostřednictvím své knihy učil svět, co je trh a ekonomika. Po bezmála sedmdesát pět let bylo jeho „*Pojednání ...*“ knihou, obsahující většinu z toho, co ekonomové do té doby poznali.

Dalším velikánem ekonomické vědy se stal **Thomas Robert Malthus** (1766 - 1823), který se v roce 1798 „neblaze“ proslavil tím, že ukradl lidem, kteří hleděli s optimistickou vírou k nastávajícímu devatenáctému století, jejich romantické sny. Ve svém „*Pojednání o principu populace*“ ze statistických údajů dodaných mu Benjaminem Franklinem tvrdil, že počet obyvatel má tendenci se každých dvacet pět let zdvojnásobit. Autor předpokládal, že množili se obyvatelstvo explozivní rychlostí, zatímco potravin přibývá podstatně pomalejším tempem, musí to vést k tragickým důsledkům pro lidstvo. Konkrétně předpokládal, že růst obyvatel povede nevyhnutelně k poklesu dělnických mezd na pouhé existenční minimum, což způsobí bídu, nespokojenost, války, nemoci a smrt. Chmurné předpovědi jeho teorie se, jak vidíme, nevyplnily. Důvodem může být to, že Malthusovy názory byly silně zjednodušené, neboť při analýze klesajících výnosů Malthus nikdy plně neanticipoval technologické zázraky průmyslové revoluce.

Ústřední postavou Malthusova období byl **David Ricardo** (1772 - 1823), z jehož myšlenek čerpá neoklasická i moderní ekonomie. Jeden z Ricardových přínosů spočívá v zevrubné analýze povahy *ekonomické renty*, *analýze teorie pracovní hodnoty* a *břemena veřejného dluhu*. Největším Ricardovým přínosem však byla *analýza zákonitostí rozdělování důchodu v kapitalistické ekonomice*. Ricardo vycházel z toho, že celkový společenský produkt je omezen klesajícími výnosy a zdůrazňoval, že to, co jedna společenská třída získává, musí být jiné odejmuto. Ricardo tak přichází s pochmurnou vizí perspektiv kapitalismu, jehož ekonomika neodvratně směřuje ke stavu všeobecné chudoby, s vizí, která v následujících sto letech přitahovala intelektuály i širokou veřejnost, kapitalisty i socialisty. Není divu, že Ricarda měli rádi kapitalisté. V jeho díle mohli nalézt pasáže, které dokazovaly, že odbory a reformní hnutí mohou pro masu obyvatelstva udělat pouze velmi málo. A není divu, že Ricarda měli rádi i socialisté. Nalézali u něho důkazy, že kapitalismus musí být zničen, mají-li dělníci získat svůj oprávněný podíl na národním produktu.

Velký rozkol

Téměř sto let po Adamu Smithovi, v době, kdy kapitalistické podniky v železniční dopravě, textilním průmyslu a v dalších odvětvích začaly rozšiřovat svůj vliv do všech koutů světa, se objevila ostrá kritika kapitalismu: „*Kapitál*“ **Karla Marxe** (1818 - 1883). Marx vyhlásil, že kapitalismus je odsouzen k zániku a že brzy budou následovat hospodářské deprese, revoluční převraty a státně řízený socialismus. Rodokmen ekonomie se tak rozvětvil a jedna z jeho větví vyrostla z *Kapitálu* Karla Marxe a z jeho dřívějších děl (viz Obr. 1.1). V desetiletích bezprostředně následujících po vydání *Kapitálu* se zdálo, že Marxovy předpovědi se naplňují.

Ekonomické zmatky a hluboké deprese v devadesátých letech devatenáctého století a ve třicátých letech dvacátého století vedly intelektuály k pochybnostem o životaschopnosti kapitalismu, založeného na soukromém podnikání. Po více než sto letech od smrti Karla Marxe žila jedna třetina světové populace v zemích, kde se marxistické doktríny staly ekonomickým zákonem.

Neoklasická ekonomie

Klasičtí autoři zdůrazňovali náklady a přehlíželi vliv poptávkových faktorů. Kolem roku 1870 několik autorů nezávisle na sobě rozpracovalo způsob analýzy, která syntetizovala poptávkové a nákladové prvky, čímž položili základy pro moderní ekonomii. Např. **Léon Walras** (1834 - 1910), autor *teorie všeobecné konkurenční rovnováhy*. Walras objevil, jak analyzovat ekonomiku jako celek - jakožto stav simultánní všeobecné rovnováhy na všech trzích práce, půdy a produktů. Patří sem **Alfred Marshall** (1842 - 1924), který svým marginalistickým myšlením vydláždil cestu k rozvoji mikroekonomie. Moderní učebnice mikroekonomie jsou stále založeny na jeho textech.

Keynesiánská revoluce

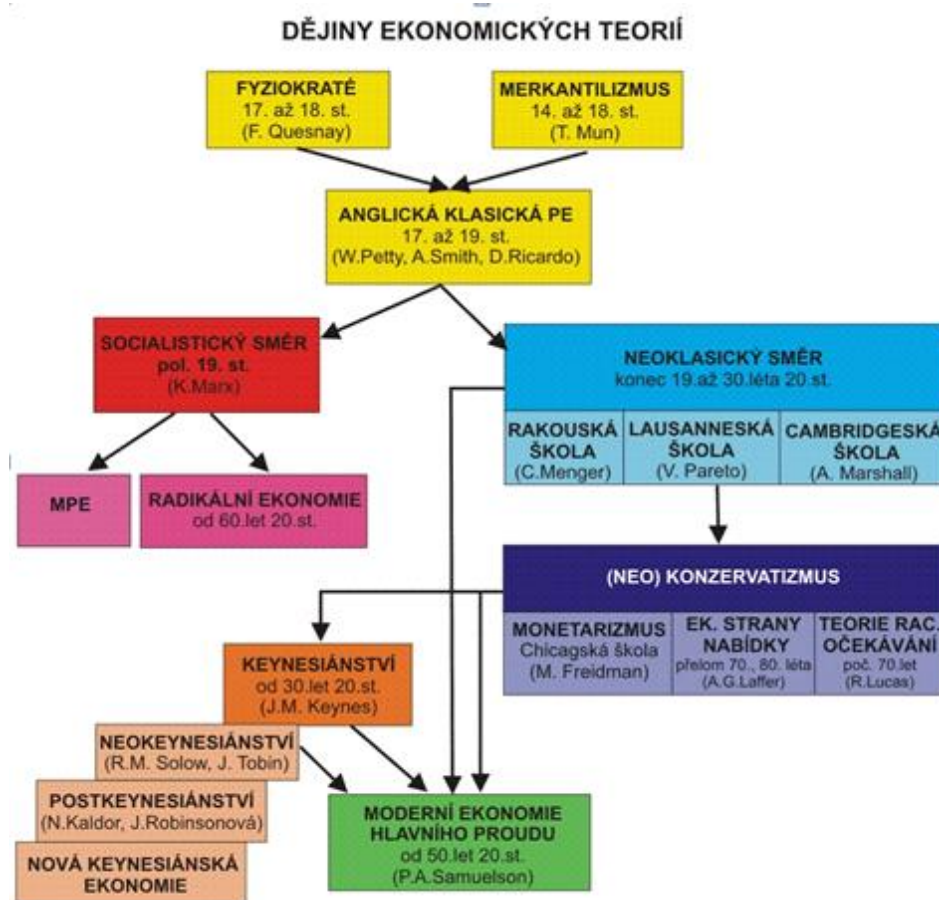
V nejhlubší fázi velké deprese třicátých let (v roce 1936) se objevilo průlomové dílo **Johna Maynarda Keynese** (1883 - 1946) „*Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz*“. Na rozdíl od klasických a neoklasických představ Keynes přišel s tvrzením, že země může setrvávat v podmínkách vysoké nezaměstnanosti a značné bídy po mnoho let, protože neexistuje rovnovážný mechanismus, který by zajistil rychlý návrat ekonomické produkce k její potenciální úrovni. Návrat ekonomiky k plné zaměstnanosti a k potenciálnímu úrovni produkce však může stimulovat vláda promyšlenou fiskální nebo monetární politikou. Ve svém díle Keynes dodal to, co neoklasické ekonomii dosud chybělo: propracovanou makroekonomickou teorii, která by se mohla stát rovnocenným partnerem její mikroekonomické teorii. Toto převratné dílo nastínilo nový přístup k ekonomii – přístup, který měl napomoci státní a monetární politice zmírnit nejhorší výkyvy ekonomického cyklu.

Současná éra hlavního proudu a její kritika

Postoupíme-li dále od keynesiánského myšlení, dostáváme se k **hlavnímu proudu soudobé ekonomie**, převládajícímu ve smíšených ekonomikách Severní Ameriky, Evropy a Japonska. Lepší porozumění mikroekonomii i makroekonomii vedlo k podstatně lepšímu fungování těchto ekonomik. Zejména období po 2. světové válce bylo ve znamení růstu světové produkce a životní úrovně v rozsahu, který je s předchozím vývojem nesrovnatelný. Nicméně

zdaleka ne všechny problémy odstraněny nebyly, a proto i hlavní proud má své kritiky zprava i zleva. Ke kritikům zprava patří monetaristé z **Chicagské školy** vedené **Miltonem Friedmanem** a blízké názory zastává i **makroekonomie racionálních očekávání**. Jejich společným rysem je skepticismus vůči jakémukoli zasahování vlády do ekonomiky. Ke kritikům zprava patří i **škola veřejné volby**, která tvrdí, že politika je ekonomická aktivita, která studuje politiku ekonomickými nástroji. Kritici zleva mají výhrady zásadnější. Např. **John Kenneth Galbraith** zpochybňuje převládající názory o spotřebitelích a firmách. Problémem kritiků zleva se zdá být to, že nevěří ani trhu, ani byrokracii.

Obrázek 1: Přehled dějin ekonomických teorií

Zdroj: SIRŮČEK, P., 2007. *Hospodářské dějiny a ekonomické teorie: (vývoj - současnost - výhledy)*. Vyd. 1. Slaný: Melandrium, 511 s. 16 – 56 s. ISBN 978-80-86175-53-9. - upraveno

Základní ekonomické pojmy, utváření trhu, dělba práce

V této části a následných kapitolách nahlédneme podrobněji pod pokličku toho, čím se zmínění ekonomičtí velikáni zabývali. Předtím je však nutné objasnit pár základních pojmů.

Ekonomie je věda, která se zabývá studiem ekonomiky, neboli studiem systému, s jehož pomocí a v jehož rámci se společnost snaží vyhovět zejména materiálním potřebám a

požadavkům lidí tím, že produkuje (zboží a služby) a pak podle příslušných pravidel rozděljuje či přiděluje to, co bylo vytvořeno (žádané zboží a služby). Pod pojmem **zboží** rozumíme konkrétní komodity jako např. automobily, mrkev nebo domy. **Služby**, jako např. kadeřnictví, zdravotnická péče a vzdělávání, jsou produkovány a využívány současně. Předmět ekonomického zkoumání zahrnuje:

- zjišťování pohnutek, které vedou lidi k tomu, aby uspokojovali své potřeby,
- analýza způsobů a možností, jak tyto potřeby uspokojovat,
- objasnění pohnutek jedinců a společností něco vyrábět,
- zkoumání jedince s jeho neomezenými potřebami ve světě omezených zdrojů.

Ekonomie se rozděluje na dvě široké oblasti studia:

- **mikroekonomie**, která zkoumá chování dílčích ekonomických subjektů a
- **makroekonomie**, která zkoumá celé hospodářství jako celek. Oba pojmy se odvozují z řeckých slov „malý“ (mikro) a „velký“ (makro).

Základním důvodem pro existenci ekonomiky a tedy i ekonomické vědy je fakt, že to co lidé požadují, není volně dostupné v neomezeném množství, a proto je třeba to nejprve vyrobit. Tím vzniká řada dílčích a vzájemně propojených ekonomických problémů, které jsou součástí ústředního ekonomického problému (např. problém alokace vzácných statků), a které je třeba řešit. K pochopení podstaty těchto problémů je nejprve třeba vysvětlit základní pojmy:

- Pojmem **statek** ekonomové označují vše, co je v nějakém smyslu užitečné, a proto žádané; tedy jak vyráběné komodity či poskytované služby, tak žádané předměty či substance volně dostupné v přírodě (voda, vzduch, sluneční záření, přírodní produkty apod.).
- Volně dostupným statkům se říká **volné statky**. Vymezení volného statku je relativní, protože dnes už lze stěží nějaký statek označit za *vždy* volně dostupný. Dříve se jako příklady volných statků uváděly voda a vzduch. Voda ale nemusí být dostupná v poušti, čistý vzduch se nemusí vyskytovat v okolí průmyslových lokalit. Nicméně písek a vzduch na poušti lze snad i dnes za volné statky považovat.
- Statek se stává **vzácným statkem**, nebo také **ekonomickým statkem**, když je méně dostupný než žádaný, tj. když poptávka po něm převyšuje jeho nabídku. Vlastnost „vzácnosti“ statku obsahuje dva aspekty – *omezenost* a *vzácnost*.
- Ekonomický statek používaný k výrobě jiných statků nazýváme **ekonomickým zdrojem**, krátce **zdrojem**, nebo také **vstupem**.
- Naproti tomu výsledek výroby nazýváme **výstupem**.

- Samotná **výroba** je procesem přeměny vstupů na výstupy.
- Ekonomické zdroje nazýváme **výrobními faktory**. Dílčí ekonomický problém spojený s výrobními faktory spočívá v tom, *jak jejich omezené množství co nejlépe alokovat mezi jednotlivé alternativní výrobní příležitosti, které máme na výběr.*

Výrobní faktory

Základními kategoriemi ekonomických zdrojů jsou tři výrobní faktory: **práce, příroda a kapitál.**

- Faktor **práce** zahrnujeme všechny druhy fyzické a duševní činnosti jednotlivců nezbytné k produkci statků.
- Faktor **příroda** zahrnujeme vedle **půdy** využitelné v zemědělství též **přírodní zdroje** (surovinové bohatství, zemský povrch, vodu, vzduch, lesy, mořské ryby apod.) a **přírodní síly** (vítr, vodní toky, sluneční záření, klima apod.).
- **Kapitálem** rozumíme souhrn fyzických aktiv (kapitálových statků), jako například strojní vybavení a provozy instalované ve zpracovatelských firmách, pozemky a kanceláře a také sociální infrastrukturu silnic, železnic a kanalizací. Kapitál je výsledkem předchozí výroby. Proto ho považujeme za **sekundární** výrobní faktor. Naproti tomu ostatní dříve zmíněné výrobní faktory považujeme za **primární** faktory.

Za účelem zajištění produkce statků je třeba výrobní faktory vhodně kombinovat. Významnou roli zde hraje činnost zvaná **podnikání**. Jde o činnost spjatou s osobou podnikatele, v jejímž rámci dochází k celkové koordinaci všech výrobních faktorů, řízení, organizování a přijímání odpovědnosti za podnik. Efektivnost využití příslušných faktorů závisí na **technologii**, která je k dispozici. Pokud firma postupně a progresivně zavádí pokročilejší technologie a metody výroby, pak zkušenost s výrobou obvykle vede i k větší efektivnosti jak v organizaci, tak i v managementu. Výsledkem je zvýšená produktivita, tj. větší objem výstupu z daných vstupů.

Dělbba práce

Růst výstupu na jednotku vstupu je důsledkem rostoucí produktivity, a vede k ekonomickému rozvoji. Ekonomický rozvoj je spjat se vzrůstající složitostí a specializací, která je důsledkem rozvoje **dělby práce**. Podstatou dělby práce je to, že pracovníci jsou specializováni nejen na produkci určitého statku, ale „specializují se“ na vykonávání dílčích úkonů ve výrobním

procesu. Je tomu tak proto, že specializace zvyšuje produktivitu. Vývoj dělby práce v čase zachycuje následující tabulka:

Tabulka 1: Vývoj dělby práce

TYP DĚLBY PRÁCE	ROZDĚLENÍ	OBDOBÍ
Přirozená dělba práce	podle fyzických dispozic	pravěk
Společenská dělba práce	podle individuálních schopností a vnějších okolností	středověk, novověk
Dělba práce v pracovních operacích		20. století, současnost
Mezinárodní dělba práce		20. století, současnost

Zdroj: HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. Mikroekonomie: studijní skripta. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 1. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6 - upraveno

Otázky „co, jak, a pro koho“

Uspokojování potřeb jedinců ve společnosti vede společnost k závažným rozhodnutím, která jsou odpovědí na tři zcela konkrétní ekonomické otázky:

- **Co** dělat?
- **Jak** to dělat?
- **Pro koho** to dělat?

První otázka se ptá na to, co chceme spotřebovat, a tedy *na co vynaložíme, čemu přidělíme*, neboli *do čeho alokujeme* nám dostupné zdroje. V této otázce tedy jde o **alokaci zdrojů**. Druhá otázka se ptá na to, jaký postup přitom zvolit a jak rozdělit práci. Jde o volbu **technologie** a s tím související **alokaci faktoru práce**. Třetí otázka pátrá po tom, komu případně výsledek společné práce – jde o **alokaci výsledku**.

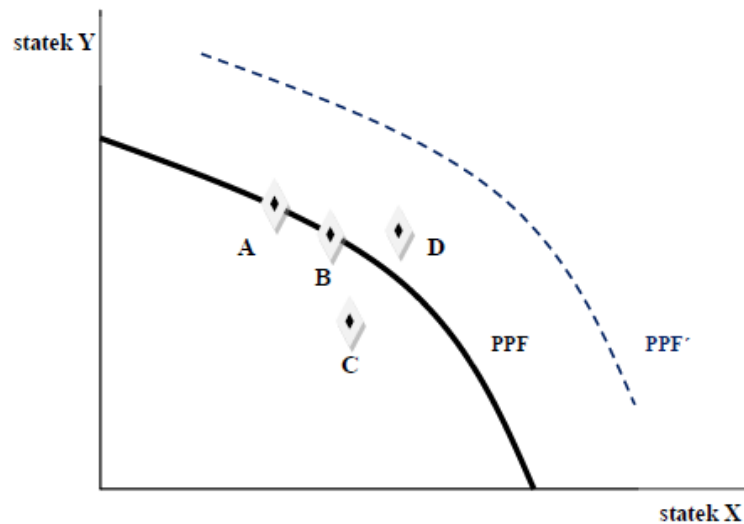
Hranice produkčních možností (PPF) a ekonomický růst

Souvislosti mezi alokací vzácných zdrojů a ekonomickým růstem objasníme na příkladu jednoduché ekonomiky, zabývající se výrobou pouze dvou statků: *X* (spotřební statek) a *Y* (kapitálový statek). Hranice produkčních možností vyjadřuje rozdílné kombinace těchto statků, které může výrobce produkovat při plném využití dostupných zdrojů a při dané technologii; její vymezení určuje dosažitelnost, resp. nedosažitelnost různých úrovní produkce, jak je ukázáno na Obr. 2.

Např. produkční kombinace na úrovni A a B splňují tzv. *podmínku efektivity*, neboť na jejich výrobu byly plně využity všechny disponibilní výrobní faktory, žádnými se neplýtvalo a

žádné nezůstaly ležet ladem. Kombinace C je sice dosažitelná, ale neefektivní, protože není splněna podmínka plného využití všech výrobních faktorů a kombinace D je nedosažitelná, protože k produkci takového množství není k dispozici dostatek disponibilních výrobních faktorů.

Obrázek 2: Hranice produkčních možností

Zdroj: HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. Mikroekonomie: studijní skripta. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 1. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6 - upraveno

Konkávní tvar křivky hranice produkčních možností naznačuje, že při pohybu po ní s růstem výstupu jednoho statku poroste i oportunitní náklad výroby další jednotky tohoto statku. Tuto zákonitost ekonomové nazývají principem **růstu oportunitních nákladů** (označované také jako náklady obětované příležitosti). Rozhodování mezi konkrétní kombinací výroby A a B, ležících na křivce, je založeno na porovnání přírůstku užítku a přírůstku újmy, se kterou je daná volba spojena. Posun křivky do polohy PPF' (viz Obr. 2) vyjadřuje růst produkčního potenciálu země, který může být způsoben růstem množství zdrojů v ekonomice či růstem produktivity práce a kapitálu.

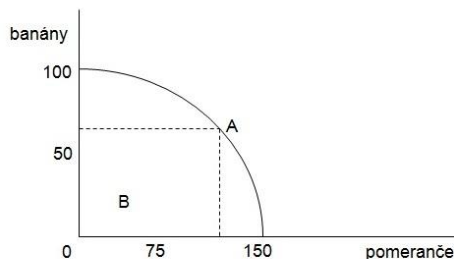
? Otázky a úkoly

- 1) Vymezte předmět zkoumání ekonomie. Jaké základní otázky si ekonomie klade?
- 2) Jaké jsou rozdíly mezi pojmy ekonomie a ekonomika a pojmy mikroekonomie a makroekonomie?

- 3) Načrtněte křivku hranice produkčních možností a vysvětlete její podstatu.
- 4) Vyjmenujte základní historické a současné směry ekonomické teorie.
- 5) Čím k ekonomickému poznání přispěl David Ricardo a Alfred Marshall?

🔑 Klíč k řešení otázek:

- 1) Ekonomie je věda, která se zabývá studiem ekonomiky, tj. studiem systému, s jehož pomocí a v jehož rámci se společnost snaží vyhovět zejména materiálním potřebám a požadavkům lidí tím, že produkuje (zboží a služby) a pak podle příslušných pravidel rozděluje či přiděluje to, co bylo vytvořeno (žádané zboží a služby). Základní ekonomické otázky - CO?, JAK, PRO KOHO?
- 2) Ekonomie - studium, jak nejlépe využít vzácné zdroje v alternativních možnostech. Ekonomika - shrnutí hospodaření určitého subjektu. Mikroekonomie - studium jednotlivého chování v ekonomice jako složek širší ekonomiky. Makroekonomie - studium celkového ekonomického chování, ekonomiky jako celku.
- 3)

- 4) Klasická ekonomie, Neoklasická ekonomie, Keynesiánství, Nová Keynesiánská ekonomie.
- 5) David Ricardo (1772 - 1823), z jehož myšlenek čerpá neoklasická i moderní ekonomie. Jeden z Ricardových přínosů spočívá v zevrubné analýze povahy ekonomické renty, analýze teorie pracovní hodnoty a břemena veřejného dluhu. Největším Ricardovým přínosem však byla analýza zákonitostí rozdělování důchodu v kapitalistické ekonomice. Alfred Marshall (1842 - 1924), svým marginalistickým myšlením vydláždil cestu k rozvoji mikroekonomie.

Studijní materiály:

HOLMAN, R., a kol., 2005. *Dějiny ekonomického myšlení*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 576 s. 5 - 15 s. ISBN 80-7179-380-9.

HOLMAN, R., 2011. *Ekonomie*. 5. vyd., Praha C. H. Beck, 720 s. 4-24. s. ISBN 9788074000065.

MACÁKOVÁ, L., 2010. *Mikroekonomie: základní kurs*. 11. vyd. Slaný: Melandrium, 275 s. 12 – 31. s. ISBN 978-80-86175-70-6.

SIRŮČEK, P., 2007. *Hospodářské dějiny a ekonomické teorie: (vývoj - současnost - výhledy)*. Vyd. 1. Slaný: Melandrium, 511 s. 16 – 56 s. ISBN 978-80-86175-53-9.

HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. *Mikroekonomie: studijní skriptá*. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. 1. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6.

SAMUELSON, P., A., 1991. *Ekonomie: základní kurs*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1011 s. 3-45 s. ISBN 80-205-0192-4.

SIRŮČEK, P., NEČASOVÁ, M., MACÁKOVÁ L., 2003. *Mikroekonomická teorie I. – cvičebnice*. Melandrium, 304 s. 11 – 41 s. ISBN: 978-80-86175-37-5.

Kapitola 2: Základní prvky trhu, nabídka, poptávka, tržní rovnováha, konkurence. Chování spotřebitele a formování poptávky na trhu výrobků a služeb.

Klíčové pojmy:

Trh, tržní segmenty, tržní subjekty, tržní mechanismus, rovnovážná cena, užitek, kardinalistický a ordinalistický přístup k měření užitku

Cíle kapitoly:

- Seznámit se s hlavními determinanty poptávkové i nabídkové funkce a porozumět mechanismům, jakými tyto determinanty působí na poptávané či nabízené množství.
- Porozumět substitučnímu a důchodovému efektu cenové změny.
- Osvojit si základní techniky poptávkově-nabídkové analýzy.
- Seznámit se se základní terminologií týkající se teorie užitku a přístupy k jeho měření.

Čas potřebný ke studiu kapitoly: 12 hodin

Výklad:

Základní prvky trhu, nabídka, poptávka, tržní rovnováha, konkurence.

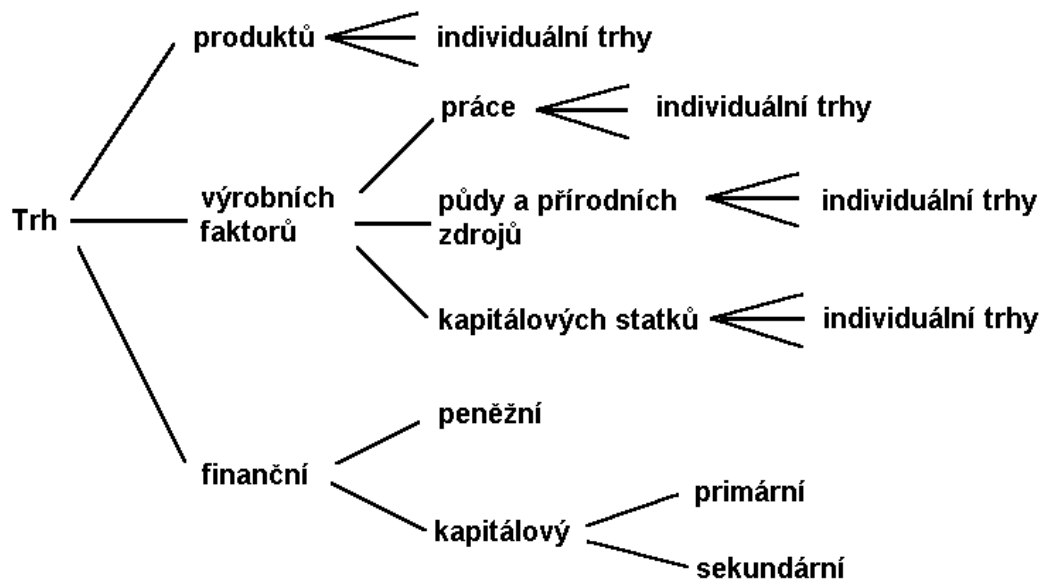
Základními atributy tržní ekonomiky je **trh** a **tržní konkurence**. V tradičním pojetí pojmem *trh* obvykle označujeme vyhrazené místo, kde se kupující a prodávající setkávají za účelem obchodování. V ekonomické teorii má termín *trh* širší význam – vymezuje *trh* jako systém vztahů a nástrojů řízený výhradně silami *nabídky* a *poptávky*, v jehož rámci na sebe vzájemně působí kupující a prodávající, což vede ke stanovení ceny a množství obchodovaného zboží. Základními rysy trhu je *svobodné rozhodování*, *živelnost* a *dobrovolnost*.

Tržní mechanismus je proces vzájemného a postupného přizpůsobování cen a obchodovaných množství, ke kterému dochází v důsledku svobodné volby všech subjektů na trhu působících. Tento proces generuje systém rovnovážných cen, které na trzích všech statků uvedou do souladu nabídku s poptávkou. Tyto rovnovážné ceny vykonávají cenovou diskriminaci a plní své **informační, motivační a alokační funkce**. Tím dávají odpovědi na všechny otázky „*co, jak, a pro koho*“ (viz Kap. 1), které jsou základním ekonomickým problémem.

Segmenty trhu, jejich funkce a subjekty na nich působící

Rozklad trhu na jednotlivé jeho segmenty lze znázornit následujícím schématem:

Obrázek 3: Segmenty trhu

Zdroj: HOLMAN, R., 2011. *Ekonomie*. 5. vyd., Praha C. H. Beck, 720 s. 25 – 96 s. ISBN 9788074000065. – upraveno

Každý člověk bez výjimky konzumuje statky, které jsou produktem nějaké výroby. Tyto statky si opatřuje na **trhu produktů**, kde hraje roli **spotřebitele**. Trh produktů lze dále rozložit do velkého počtu *individuálních* trhů jedné komodity. Peníze potřebné ke stále se opakujícím nákupům spotřebních statků lze získávat zejména pronájmem výrobních faktorů (např. své práce), které jednotlivci nebo domácnosti vlastní. Ti je nabízejí k pronájmu na **trhu výrobních faktorů**, kde jejich služby poptávají **výrobci**, ať už jako jednotliví podnikatelé či firmy. Trh výrobních faktorů se podle jejich druhů člení na **trh práce**, na němž jednotlivci pronajímají svou práci za dohodnutou *mzdu*; na **trh půdy a přírodních zdrojů**, kde se za příslušnou *rentu* pronajímá půda, zdroje surovin a jiného přírodního bohatství; a na **trh**

kapitálových statků. Stejně jako v případě trhu produktů, i tyto segmenty lze rozčlenit na individuální trhy jedné komodity.

Na rozdíl od práce, půdy a přírodních zdrojů, které jsou k dispozici už před započítáním výroby, kapitálový statek je třeba vyrobit. Jde o vyrobený statek *dlouhodobé spotřeby*, který je použit jako vstup pro další výrobu; je tedy současně vstupem i výstupem. Některé kapitálové statky (hmotné i nehmotné, movité i nemovité) jejich vlastníci na kratší či delší dobu pronajímají za *nájemné*. Nákup kapitálových statků označujeme jako *investování do reálných aktiv*.

V soudobé ekonomice existují komplikované finanční systémy, které převádějí peníze domácností, firem a jiných subjektů do kapitálových statků střádáním peněz v penzijních či jiných fondech, nebo v různých *finančních aktivech*, jako jsou spořicí účty, depozitní certifikáty, obligace a akcie. Toto vše jsou nástroje, které převádějí peníze od těch, kdo spoří, k firmám nebo lidem, kteří za ně kupují kapitálové statky. Lidé však nespoří zadarmo. Půjčují peníze za pevný procentní výnos neboli *úrok* či za *podíl na zisku*, vyplácený například formou dividend. Nákup finančních aktiv označujeme jako *investování do finančních aktiv*.

Trhům, na nichž se obchoduje s finančními aktivy, se říká **finanční trhy**. Podle předmětu obchodu se finanční trh dále dělí na *peněžní trh* a *kapitálový trh*. Charakteristickými rysy peněžního trhu jsou krátké doby splatnosti, nízké riziko, nízký výnos a vysoká likvidita finančních aktiv. Kapitálový trh se podle účelu dělí na *primární* a *sekundární*. Na primárním trhu dochází k emisi cenných papírů střednědobých a dlouhodobých (zejména obligací a akcií), čímž se získávají peněžní prostředky na podnikání. Na sekundárním trhu se obchoduje s již vydanými cennými papíry, čímž se zajišťuje jejich likvidita, tj. převoditelnost na peníze.

Formy trhu

- **Ideální, neboli dokonale konkurenční trh** je základní formou trhu, která je v současných podmínkách výroby a smíšené ekonomiky spíše ideálem než realitou. Tento model, jež popisuje dokonale pružná poptávková křivka, vychází z následujících předpokladů:
 - *Velké množství firem* - Každá firma má tak malý podíl na celkovém trhu, že ji lze považovat za příjemce ceny; křivka poptávky po výstupu firmy je dokonale pružná na úrovni převažující tržní ceny.
 - *Homogenní produkt* - Produkt každé firmy je identický s produktem všech ostatních firem. Produkty firem se tedy dokonale nahrazují, což zabraňuje déletrvajícím cenovým rozdílům mezi firmami.

- *Volný příchod a odchod* - To znamená, že nic nebrání vstupu nových firem do odvětví, zatímco již existující firmy mohou z odvětví odejít bez větších nákladů.
- *Dokonalá informace* - Kupující mají dost informací, aby věděli, že různé firmy prodávají identické produkty. Dodavatelé znají nejméně nákladné technologie a metody výroby a mají k nim neomezený přístup.
- Kromě toho předpokládáme i to, že firmy se snaží *maximalizovat zisky* a nakupují výrobní faktory na dokonale konkurenčních trzích, takže jsou příjemci cen jak pro své vstupy, tak i pro výstupy.
- **Monopol** je téměř ve všem protipólem předchozí formy trhu. Jde o strukturu nabídky, v níž celý trh produktu, který *nemá blízké substituty*, obsluhuje jen *jediná firma* (dodavatel), které nikdo nekonkuruje. Existují *silné bariéry vstupu* jiných firem do odvětví, které obhospodařuje monopol.
- **Monopolistický trh** má ze všech forem trhu k ideálnímu trhu nejbližší. Liší se od něho dvěma základními rysy:
 - Existencí velkého počtu firem, z nichž každá vyrábí produkt, který je *blízkým, nikoli však dokonalým* substitutem produktů ostatních firem.
 - Volným vstupem firem do odvětví a volným výstupem z odvětví.
 - Existence *rozmanitosti* v produkci, která znamená, že na rozdíl od dokonalé konkurence, poptávka po produktu monopolistické firmy nebude dokonale pružná, i když bude podstatně pružnější než v odvětví monopolu.
- **Oligopolem** nazýváme trh *homogenního* nebo *diverzifikovaného* produktu, na němž stranu nabídky tvoří jen *několik málo firem s významnými podíly na trhu*.

Ucelený přehled charakteristik základních konkurenčních typů uvádí následující tabulka.

Tabulka 2: Charakteristiky základních typů konkurence

	Dokonalá konkurence	Monopolistická konkurence	Oligopol	Monopol
Počet firem	velmi mnoho	mnoho	málo	jedna
Kontrola nad cenami	žádná	částečná	značná	vysoká
Diferenciace produktu	homogenní	diferencovaný	diferencovaný	diferencovaný
Bariéry vstupu	žádné	žádné	určité	velké
Bariéry výstupu	nejsou	nejsou	částečné	velké
Podmínky rovnováhy	$MR = MC$	$MR = MC$	$MR = MC$	$MR = MC$
Vztahy P a MC	$P = MC$	$P > MC$	$P > MC$	$P > MC$

Zdroj: HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. Mikroekonomie: studijní skripta. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 3. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6 - upraveno

Dvě stránky trhů: strana poptávky, strana nabídky

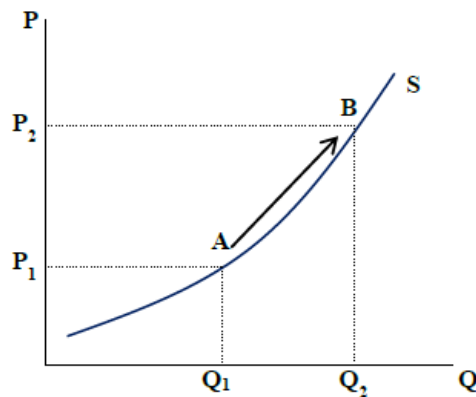
Na trzích se spolu střetávají *odběratelé s dodavateli*, a některé subjekty (např. výrobci, zprostředkovatelé či překupníci) se tam mohou vyskytovat v obou těchto rolích. Na každém trhu odběratelé tvoří **stranu poptávky**, dodavatelé pak **stranu nabídky**.

Strana nabídky

Na *straně nabídky* se každý racionálně se chovající dodavatel snaží maximalizovat svůj zisk tak, že na trhu nabízí takový objem jím dodávaného statku, při němž se mu mezní náklady jeho získávání vyrovnají s jeho mezním výnosem z prodeje. Současně jej maximalizace zisku nutí i k *nejhospodárnějšímu* získávání tohoto statku, ze kterého pak mezní náklady každého získaného objemu už zcela jednoznačně vyplynou (je-li dodavatel zároveň výrobcem statku, nutí ho maximalizace zisku k hospodárné výrobě). Mezní výnos dodavatele z každého prodaného objemu závisí na poptávce po právě jím nabízeném statku, nebo-li na *poptávce, s níž se právě on na trhu střetává* (ve smyslu závislosti poptávaného množství na ceně).

Podstatné je rozlišovat situace vedoucí k posunu **po křivce nabídky** (viz Obr. 4) a k **posunu celé křivky nabídky**.

Obrázek 4: Posun po křivce nabídky jako důsledek cenové změny

Zdroj: HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. Mikroekonomie: studijní skripta. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 3. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6 - upraveno

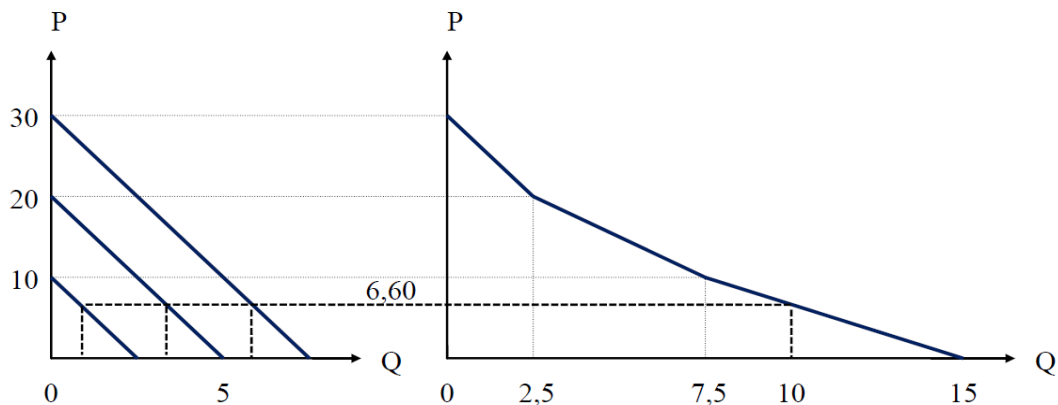
Posun pro křivce nabídky je způsoben změnou tržní ceny, posun celé křivky nabídky je důsledkem vlivu faktorů tzv. necenových, k nimž patří:

- snížení výrobních nákladů,
- implementace nové výrobní technologie,
- snížení cen vstupů (práce, půdy, kapitálu) apod.

Strana poptávky

Požadavky strany poptávky na individuálním trhu daného statku jsou zohledněny souborem individuálních poptávek jednotlivých odběratelů (viz Obr. 2.3 vlevo), popisujících funkční závislosti poptávaných množství na ceně statku za předpokladu *ceteris paribus* (vše ostatní zůstává stejné). Tento soubor „křivek“ je základním ekonomickým modelem strany poptávky. Z nich se pak „horizontálním součtem“ konstruují složitější křivky poptávky (viz Obr. 5 vpravo).

Obrázek 5: Konstrukce vzniku modelu tržní poptávky

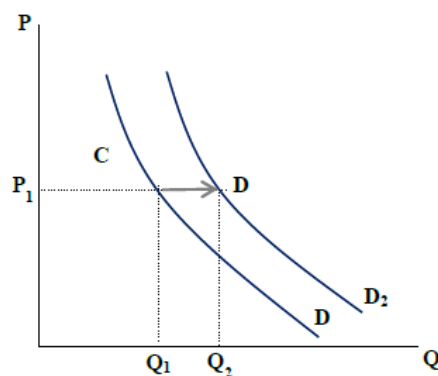
Zdroj: HOLMAN, R., 2011. *Ekonomie*. 5. vyd., Praha C. H. Beck, 720 s. 43 s. ISBN 9788074000065 - upraveno

K posunu po křivce poptávky dochází pouze vlivem změny tržní ceny. Dojde-li k jiným změnám na trhu, než je vlastní změna ceny, které způsobí změnu v objemu poptávaných statků, dojde k posunu celé křivky poptávky (viz Obr. 6). K těmto „necenovým“ faktorům zejména patří:

- *zvýšení důchodů spotřebitelů,*
- *zvýšení cen substitutů*
- *efekt módy,*
- *sezónnost apod.*

Z hlediska správné techniky aplikace modelů poptávky je třeba důsledně rozlišovat mezi **posunem po křivce** a **posunem křivky**.

Obrázek 6: Posun křivky poptávky

Zdroj: HOLMAN, R., 2011. *Ekonomie*. 5. vyd., Praha C. H. Beck, 720 s. 41 s. ISBN 9788074000065 - upraveno

Strana poptávky na trzích spotřebních statků ovlivňuje stranu poptávky i v ostatních segmentech trhu. Na trhu výrobních faktorů výrobci maximalizující zisk odvozují poptávaná

množství vstupů od poptávaných množství finálních spotřebních statků a v tomto smyslu je poptávka po výrobních faktorech **poptávkou odvozenou**. Ale je-li poptávka po kapitálových statcích poptávkou odvozenou, je i poptávka po peněžních fondech na financování kapitálových statků poptávkou odvozenou. Poptávka po peněžních fondech ovlivňuje *vyšší úrokových měr* na peněžním trhu, z nichž se vychází i při konstrukci „spravedlivé“ výnosové míry každé investice jak na trhu kapitálových statků, tak i na kapitálovém trhu.

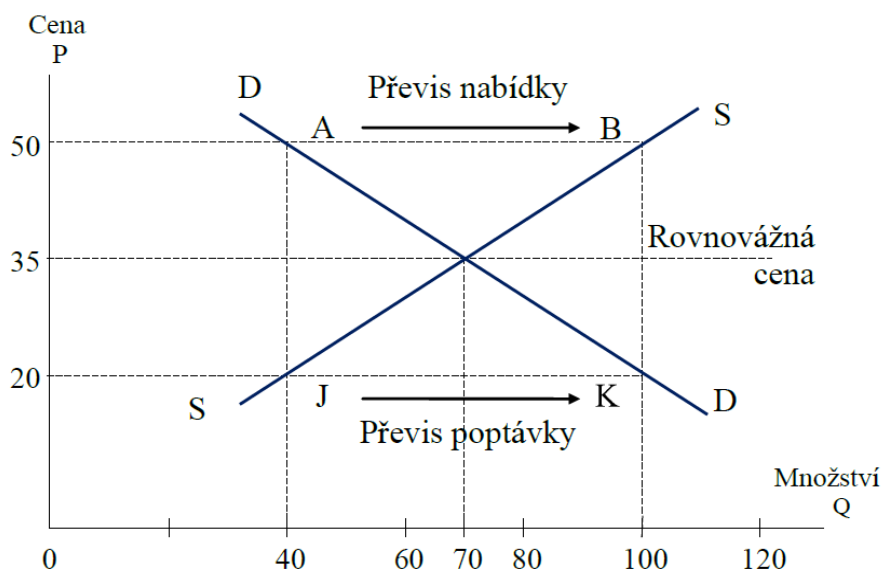
Tržní mechanismus a rovnovážná cena

Proces, kterým tržní mechanismus nastoluje rovnovážnou tržní cenu P_0 , lze charakterizovat následovně:

- Při nízkých cenách statku ($P < P_0$) odběratelé poptávají více, než dodavatelé nabízí (převis poptávky). Hnacím motorem tržního mechanismu je v tomto případě cenová konkurence na straně poptávky (odběratelé si vzájemně konkurují nabízením vyšších cen za nedostatkový statek), která žene cenu statku vzhůru. Růst ceny statku současně dodavatele nutí nabízet více. Spolupůsobením obou těchto fragmentů tržního mechanismu se při ceně P_0 množství nabízené s poptávaným vyrovná, čímž motivace dalšího zvyšování ceny ze strany poptávky vymizí.
- Při vysokých cenách statku ($P > P_0$) odběratelé poptávají méně, než dodavatelé nabízí. Tentokrát je hnacím motorem tržního mechanismu cenová konkurence na straně nabídky (chtějí-li dodavatelé prodat to co nabízí, musí si vzájemně konkurovat snižováním ceny), která tlačí cenu statku dolů. Nižší cena je nutí nabízet méně a tím snižovat převis nabídky. V tom jim pomáhá strana poptávky, která při nižších cenách poptává více. Spolupůsobením obou těchto fragmentů tržního mechanismu se při ceně P_0 množství nabízené s poptávaným vyrovná, čímž motivace dalšího snižování ceny ze strany nabídky vymizí.

Z uvedeného vyplývá, že rovnovážnou tržní cenu P_0 a obchodované množství Q_0 určí průsečík křivky tržní poptávky s křivkou tržní nabídky (viz Obr. 7).

Obrázek 7: Schéma utváření rovnovážné ceny

Zdroj: HOLMAN, R., 2011. *Ekonomie*. 5. vyd., Praha C. H. Beck, 720 s. 93 s. ISBN 9788074000065 - upraveno

Základní průběh poptávkových a nabídkových křivek je dán **zákonem poptávky** a **zákonem nabídky**. *Zákon poptávky* říká, že s růstem ceny statku poptávané množství klesá. Naproti tomu *zákon nabídky* říká, že s růstem ceny statku nabízené množství roste.

Chování spotřebitele a formování poptávky na trhu výrobků a služeb.

Zákon poptávky

V předchozím odstavci byl vymezen zákon poptávky jako: růstem ceny P_x , ceteris paribus, klesá mezní užitek z poslední koruny vydané na statek X, a proto racionální spotřebitel jeho spotřebu sníží. Další vysvětlení nabízí působení substitučního a důchodového efektu změny cen.

- Při zvýšení ceny statku, ceteris paribus, řada lidí přejde na blízké substituty - to je **substituční efekt** - a proto poptávané množství po statku X klesne.
- Současně se zvýšením ceny poklesl i reálný důchod, lidé nemohou nakoupit tolik jako předtím - to je **důchodový efekt**.

U většiny statků poptávané množství poklesne/poroste s poklesem/růstem důchodu, ceteris paribus. Takovým statkům říkáme **normální statky**. Takzvané **podřadné statky**, ke kterým patří některé levné a málohodnotné potraviny se chovají opačně. Důvodem je fakt, že zvýšení důchodu, ceteris paribus, umožní spotřebitelům přecházet na dražší a kvalitnější substituty - zeleninu, kvalitní masa, máslo.

K pochopení chování spotřebitele, který tvoří stranu poptávky v modelu trhu, byla „zformulována“ teorie užitku. Termín „užitek“ je subjektivním pocitem konkrétního spotřebitele při spotřebě konkrétních statků. V rámci této teorie (a nejen zde) o spotřebiteli předpokládáme, že:

- se chová racionálně,
- že své potřeby chce uspokojit v maximální možné míře (maximalizuje užitek) a zároveň,
- že je limitovaný množstvím svých disponibilních zdrojů (peněz, které může utratit).

V rámci toho pak ekonomická teorie užitku staví své modely na předpokladech platnosti základních axiomů:

- **axiom úplnosti srovnání** – při porovnání dvou různých statků A a B existují tři možnosti jejich vzájemného srovnání užitků $A < B$, $A > B$ a $A = B$;
- **axiom tranzitivity** – platí-li mezi užitky $A > B$ a zároveň $B > C$, pak nutně platí $A > C$;
- **axiom nepřesycení** – větší množství statku je preferováno před menším;
- **axiom rozmanitosti** – rozmanitá spotřeba je preferována před jednostrannou.

K měření užitku spotřebitele se nabízí dva základní teoretické přístupy:

- **Kardinalistická** teorie měření užitku, která předpokládá přímou měřitelnost užitku.
- **Ordinalistická** teorie měření užitku, která vysvětluje chování spotřebitele pouze pomocí sestavování pořadí „preference“ jednotlivých užitků, přičemž tyto preference nevyčísľuje.

? Otázky a úkoly

- 1) Vysvětlete rozdíly mezi normálním a podřadným statkem, mezi substitutem a komplementem.
- 2) Uveďte rozdíly mezi kardinalistickou a ordinalistickou teorií užitku?
- 3) Vysvětlete, co jsou tzv. cenové a necenové determinanty poptávky.
- 4) Uveďte základní charakteristiky modelů dokonalé a nedokonalé konkurence.

Klíč k řešení otázek:

- 1) Normální statky – statky u nichž poptávané množství poklesne/poroste s poklesem/růstem důchodu, ceteris paribus. Podřadné statky - některé levné a málohodnotné potraviny u kterých zvýšení důchodu, ceteris paribus, umožní spotřebitelům přecházet na dražší a kvalitnější substituty - zeleninu, kvalitní masa, máslo. Substituty – zboží, která jsou vzájemně zaměnitelná, když cena zboží x vzroste, zvyšuje se poptávka po zboží y, a naopak. Komplementary – zboží, spotřebované často v kombinaci; když cena zboží x vzroste, poptávka po zboží y klesá, a naopak.
- 2) Kardinalistická teorie měření užitku - předpokládá přímou měřitelnost užitku. Ordinalistická teorie měření užitku - vysvětluje chování spotřebitele pouze pomocí sestavování pořadí „preference“ jednotlivých užitků, přičemž tyto preference nevyčísluje.
- 3) Necenové determinanty poptávky - „necenovým“ faktorům zejména patří: zvýšení důchodů spotřebitelů, zvýšení cen substitutů, efekt módy, sezónnost apod. Necenové determinanty způsobují pohyb celé křivky.
- 4) Dokonale konkurenční trh je základní formou trhu, která je v současných podmínkách výroby a smíšené ekonomiky spíše ideálem než realitou. Tento model, jež popisuje dokonale pružná poptávková křivka, vychází z následujících předpokladů: velké množství firem, homogenní produkt, volný příchod a odchod a dokonalá informace. Je-li porušeno jedno z uvedených pravidel, vzniká nedokonalá konkurence, která může mít podobu – monopolu, oligopolu či monopolistické konkurence.

Studijní materiály:

HOLMAN, R., 2011. *Ekonomie*. 5. vyd., Praha C. H. Beck, 720 s. 25 – 96 s. ISBN 9788074000065.

MACÁKOVÁ, L., 2010. *Mikroekonomie: základní kurs*. 11. vyd. Slaný: Melandrium, 275 s. 46 – 139 s. ISBN 978-80-86175-70-6.

SAMUELSON, P., A., 1991. *Ekonomie: základní kurs*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1011 s. 63 - 226 s. ISBN 80-205-0192-4.

HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. *Mikroekonomie: studijní skripta*. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 2. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6.

SIRŮČEK, P., NEČASOVÁ, M., MACÁKOVÁ L., 2003. *Mikroekonomická teorie I. – cvičebnice*. Melandrium, 304 s. 42 – 100 s. ISBN: 978-80-86175-37-5.

Kapitola 3: Chování firmy a vytvoření nabídky.

Elasticita nabídky a poptávky.

Klíčové pojmy:

Náklady firmy a odvození nákladové křivky, náklady celkové, průměrné, variabilní, fixní a mezní náklady, zisk, účetní zisk, ekonomický zisk, rovnováha firmy, tržní nabídka, elasticita nabídky, elasticita poptávky, typy elasticity

Cíle kapitoly:

- Seznámit se s nákladovou stránkou výrobního procesu.
- Porozumět různým formám grafické reprezentace nákladových funkcí.
- Porozumět principům konstrukce krátkodobých i dlouhodobých nákladových křivek a pochopit jejich vzájemný vztah.
- Pochopit význam pružnosti křivek poptávky a nabídky.

Čas potřebný ke studiu kapitoly: 12 hodin

Výklad:

Chování firmy a vytvoření nabídky

Na pojem **výroba** budeme pohlížet jako na *proces přeměny vstupů na výstupy*. Ekonomové mezi výrobní vstupy zahrnují jednak výrobní faktory – **práci, kapitál, půdu a přírodní zdroje** – jednak i další obtížně postižitelné kategorie, jako jsou **podnikatelské a organizační schopnosti, znalosti** či **technologie**. V rámci tohoto procesu výrobce osciluje na různých segmentech trhu – trhem produktů a služeb a trhem výrobních faktorů. Na prvním trhu výstupy nabízí, na druhém vstupy kupuje. V důsledku toho se také zajímá o dvě spolu související stránky výrobního procesu: o stránku **produkční** a o stránku **nákladovou**. V rámci základů teorie výroby nejprve prozkoumáme nákladovou stránku, a poznatků zde získaných pak využijeme při budování produkční teorie (viz následná Kap. 4).

Náklady hrají v ekonomice různé role. Bez podrobné znalosti určitých kategorií nákladů nemůže management firmu efektivně finančně řídit. Určité informace o nákladech firmy,

nezbytné pro posouzení jejího ekonomického zdraví či pro posouzení toho, jak se firma vyrovnává s plněním svých povinností, vyžadují jak věřitelé, akcionáři a státní orgány, tak i zájemci z řad veřejnosti.

V obecné ekonomii a jejích speciálních disciplínách se můžeme setkat s trojím pojetím nákladů: jedná se o pojetí **ekonomické, hodnotové a finanční**.

- **Ekonomické** pojetí je nejobecnější a uplatňuje se zejména v otázkách optimální alokace vzácných zdrojů a při racionálním rozhodování subjektů. Náklady v ekonomickém pojetí se nazývají **oportunitní** náklady. V ekonomickém pojetí je nákladem maximální ušlý výnos, ke kterému dochází v důsledku nevyhnutelnosti volby v podmínkách vzácnosti.
- **Hodnotové** pojetí nákladů se uplatňuje ve finančním řízení firmy zejména při vyhodnocování již zvolené varianty výrobního procesu. V hodnotovém pojetí se náklady vymezují hodnotou spotřebovaných vstupů vyjádřenou v aktuálně platných tržních cenách bez ohledu na to, zda za vstupy firma platí nebo ne:
 - Náklady vzniklé spotřebou vstupů, které firma nakupuje, a proto za ně platí, jsou **explicitními náklady**. Explicitní náklad je tak *oportunitním nákladem užití cizího výrobního faktoru* pro daný účel.
 - Náklady vzniklé spotřebou vstupů, které firma vlastní, a proto za ně neplatí, se označují jako **implicitní náklady**. Může jít o implicitní náklady práce, kterou podnikatel pro firmu dělá a kterou mu nikdo neplatí, o implicitní náklady investovaného vlastního kapitálu (implicitní úroky, implicitní nájemné) apod.

Souhrn explicitních a implicitních nákladů se označuje termínem **ekonomické náklady** a převis výnosů nad ekonomickými náklady je pak **ekonomický zisk**.

- Ve **finančním** pojetí je nákladem primární vynaložení peněz na uskutečnění příslušné aktivity. Na rozdíl od hodnotového pojetí je výše nákladu dána nikoli aktuálně platnou, ale pořizovací cenou spotřebovaného vstupu. Spotřeba vstupů, které firma sama vlastní, a proto za ně neplatí, není ve finančním pojetí nákladem. Finanční pojetí nákladů se uplatňuje ve finančním účetnictví. Na jeho nákladové účty se zapisují údaje vycházející výhradně z částek, uvedených v účetních dokladech.

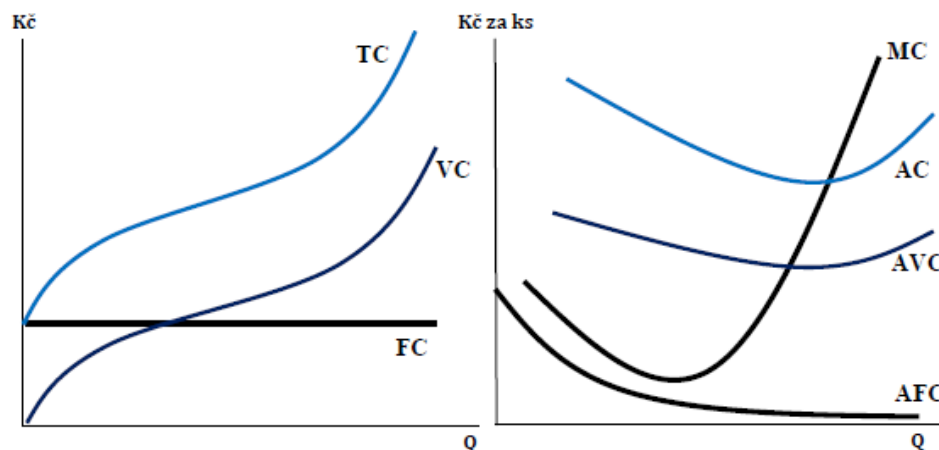
Náklady výroby

V úvahách o nákladech výroby se zabýváme tím, z čeho a jak se produkt vyrábí. Uvažujeme o surovinách, o času vynaloženém na práci, o strojích a nástrojích a o dalších nezbytných vstupech. Pak vyjádříme hodnoty vstupů v penězích a jejich součtem dostaneme *náklady výroby*. Jedná se o náklady v *hodnotovém pojetí*, jejichž explicitní i implicitní část je dána aktuálně platnými tržními cenami, které na ideálních trzích žádná firma nemůže ovlivnit.

Náklady výroby v krátkém období

Uvažujme výrobu se dvěma vstupy, prací L a kapitálem K. Kapitálem nechť je např. dílna vybavená potřebnými stroji a nástroji smluvně pronajatá na pět měsíců zaplacených předem. Kapitálový vstup nelze po dobu platnosti smlouvy měnit. To vymezuje délku krátkého období také na dobu pěti měsíců. Jednotkou vstupu práce nechť je množství práce vykonané jedním dělníkem během pěti měsíců. Předpokládejme, že dělník za tuto dobu odpracuje 1 000 hodin, přičemž hodina jeho práce zaměstnavatele přijde v průměru na 100 Kč. Tato částka zahrnuje hodinovou mzdu dělníka včetně alikvotní části sociálního a zdravotního pojištění, které za něho firma platí. Cena jednotky práce tak činí $1\,000 \cdot 100 = 100\,000$ Kč. Je zřejmé, že **práce** je **variabilním** a **kapitál** je **fixním vstupem**.

Obrázek 8: Schéma průběhu základních kategorií nákladových funkcí v krátkém období

Zdroj: HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. Mikroekonomie: studijní skripta. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 3. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6 - upraveno

- Spotřebou fixního vstupu, kapitálu, vznikají **fixní náklady** ve výši FC Kč, nezávislé na objemu výstupu. V levé části grafu na Obr. 3.1 jsou zobrazeny vodorovnou přímkou.

- Spotřeba variabilního vstupu L generuje **variabilní náklady** ve výši VC , které jsou závislou proměnnou objemu výstupu (viz Obr. 3.1 vlevo).
- **Celkové krátkodobé náklady** výroby TC jsou součtem fixních a variabilních nákladů (viz Obr. 8 vlevo).

Z průběhu funkcí celkových nákladů se odvodí různé kategorie průměrných nákladů (viz Obr. 8 vpravo):

- **Celkové průměrné náklady** (AC), které vyjadřují výši nákladů na jednotku produkce ($AC = TC / Q$), které jsou součtem:
 - *průměrných variabilních nákladů* ($AVC = VC / Q$) a
 - *průměrných fixních nákladů* ($AFC = FC / Q$)
- **Mezní náklady** (MC) vyjadřují přírůstek celkových nákladů v důsledku dodatečného vyrobeného kusu produkce ($MC = \Delta TC / \Delta Q$). Aparátem matematické analýzy – derivováním vztahu pro celkové krátkodobé náklady podle nezávisle proměnné Q a po zohlednění faktu, že derivací konstanty je nula, dospějeme k mezním celkovým nákladům, které jsou rovny mezním variabilním nákladům ($dAC / dQ = dVC / dQ$).

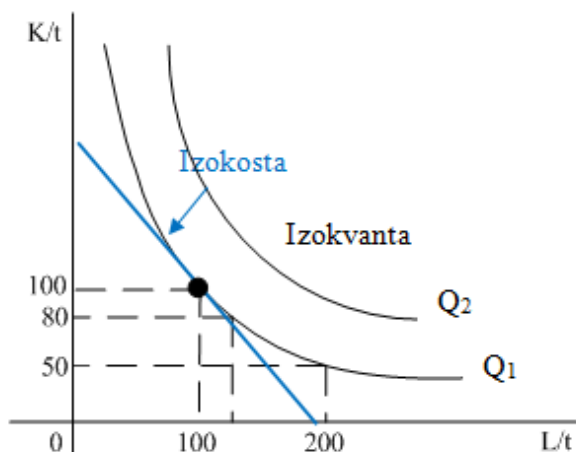
Soustava sedmi uvedených nákladových křivek TC , VC , FC , AC , AVC , AFC a MC je úplným popisem nákladové stránky výroby v krátkém období. V dalším uvidíme, že část křivky MC , nacházející se nad křivkou AVC , je v podmínkách dokonalé konkurence (viz. Kap. 1) individuální nabídkovou křivkou firmy.

Náklady v dlouhém období

V dlouhém období jsou všechny vstupy **variabilní** a výrobce může volit libovolnou jejich kombinaci. Zaměřuje-li se racionální výrobce na dosažení *maximálního zisku*, usiluje v rámci dané technologie o **hospodárnou výrobu**, tj. snaží se produkovat dané množství při dané kvalitě s nejnižšími možnými náklady.

- **Izokvantová analýza:** V případě výroby se dvěma vstupy, prací L a kapitálem K , je dlouhodobá produkční funkce graficky vyjádřena mapou izokvant (viz Obr. 9).

Obrázek 9: Schéma mapy izokvant

Zdroj: HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. Mikroekonomie: studijní skripta. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 3. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6 - upraveno

Každý bod na izokvantě zobrazuje jednu dvojici vstupů, která umožňuje vyrobit požadovaný výstup. *Která z nich je hospodárnou kombinací?*

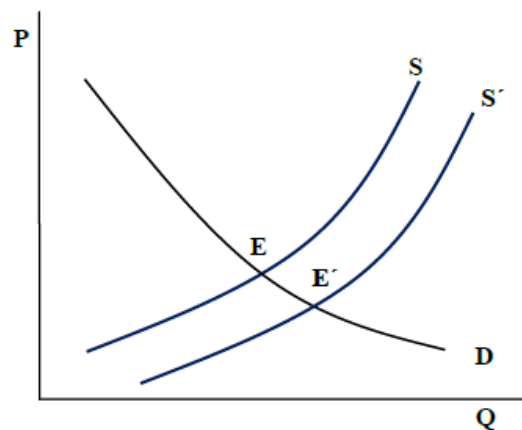
- Je-li w cena jednotky práce a r cena jednotky kapitálu, pak hospodárnou kombinací bude ta, v níž je mezní produkt z poslední koruny vložené do faktoru práce roven meznímu produktu z poslední koruny vložené do kapitálu, tedy: $mp_L / w = mp_K / r$, což lze vyjádřit ve tvaru $mp_L / mp_K = w / r$, který je interpretací **hospodárné výroby**: *hospodárná výroba bude taková kombinace vstupů, v níž bude poměr mezních produktů vstupů roven poměru jejich cen* (odvození funkce mezního produktu – viz následná Kap. 4).
- Poměr cen w / r je směrnici přímky celkových nákladů – **izokosty** – přímky, jejíž body jsou kombinacemi množství práce a kapitálu, které mohou být při daných cenách výrobních faktorů nakoupeny v rámci rozpočtového omezení firmy.

Souvislost nabídky dokonale konkurenční firmy a výrobními náklady

Nabídka dokonale konkurenční firmy na dokonale konkurenčním trhu je ovlivňována změnou vývoje a struktury nákladů.

- Dojde-li ke zvýšení výrobních nákladů, klesne objem nabízeného produktu, což tržní křivku nabídky se posouvá doleva. Příčina změny nákladů bývá zejména *zvýšení cen výrobních vstupů*.

Obrázek 20: Posun nabídkové křivky doprava v důsledku poklesu cen vstupů do výroby

Zdroj: HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. Mikroekonomie: studijní skripta. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. – 3. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6 - upraveno

- Naopak, dojde-li ke snížení nákladů na vstupy, vzroste objem nabízeného zboží a křivka nabídky se posune doprava (viz Obr. 10). V dlouhém období je pokles nákladů způsoben zejména *technologickým pokrokem*.

Elasticita nabídky a poptávky

Za křivkami nabídky a poptávky se skrývají dosti složité funkce mnoha proměnných, jejichž změny porušují předpoklad *ceteris paribus*, vychylují body křivek z rovnováhy a posouvají celé křivky do nových stabilních poloh (viz např. v Obr. 10). Základní průběh poptávkových a nabídkových křivek je dán **zákonem poptávky** a **zákonem nabídky** (viz Kap. 2); dalšími významnými vlastnostmi těchto křivek jsou i různé druhy jejich **pružností**, s nimiž se nyní seznámíme. Pružnost je obecnou mírou citlivosti reakce na danou příčinu.

Cenová pružnost nabídky

Velikost změny nabídky způsobená změnou ceny je definována jako **cenová elasticita nabídky**.

- Z hlediska jednotlivých firem jde o **individuální** nabídku;
- Z hlediska odvětví se součet individuálních nabídek rovná **tržní** nabídce – nabídce jednoho druhu zboží.
- Celková nabídka všech druhů výrobků se nazývá **agregátní** nabídka.

Cenová pružnost nabídky P_{ES} (Price Elasticity of Supply) udává citlivost reakce nabízeného množství statku **X** na změnu jeho ceny: $P_{ES} = (\Delta Q_X / Q_X) / (\Delta P_X / P_X)$. Ke změnám

nabízeného množství dochází pohybem po křivce nabídky. Hodnoty koeficientu P_{ES} určují charakter „pružnosti“ nabídky.

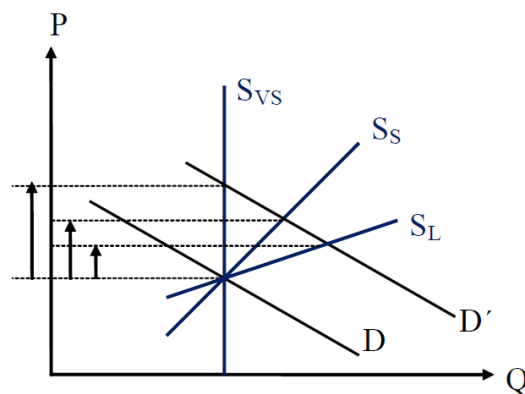
- Nabídka je **cenově elastická**, pokud $P_{ES} > 1$; jednocentní zvýšení ceny nabízeného produktu vyvolá více než jednocentní zvýšení nabízeného objemu produktu.
- Nabídka je **jednotkově elastická**, pokud $P_{ES} = 1$; jednocentní zvýšení ceny nabízeného produktu vyvolá jednocentní změnu nabízeného množství produktu.
- Nabídka je **neelastická**, pokud $P_{ES} < 1$; jednocentní růst ceny produktu vyvolá méně než jednocentní růst objemu nabízeného produktu.
- **Dokonale pružná** nabídka, v jejímž každém bodě je cenová pružnost nekonečná.
- **Dokonale nepružná** nabídka, v jejímž každém bodě je cenová pružnost nulová.

Cenovou pružnost nabídky výrazně ovlivňují hlavně dva faktory:

- **rozsah, v jakém lze zvýšit výrobu odvětví, a**
- **čas.**

Možný rozsah zvýšení výroby je dán zejména **kapacitou** a **dostupností vstupů**, jak primárních, tak sekundárních.

Obrázek 31: Vliv faktoru času na nabídku po zvýšení poptávky

Zdroj: SAMUELSON, P., A., 1991. *Ekonomie: základní kurs*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1011 s. 63 – 226 s. ISBN 80-205-0192-4 - upraveno

- Existuje-li období, po které nelze změnit žádný vstup, nabídka zůstává **fixní**. Takové období pokládáme za **velmi krátké**. Nabídka ve velmi krátkém období (přímka S_{vs} v Obr. 11) je *dokonale nepružná* a změna poptávky z D na D' silně změní rovnovážnou cenu.

- Dochází-li v daném období k určitému přizpůsobení práce a variabilních vstupů, ale jeden vstup zůstává fixní, pokládáme toto období za **krátké období**. Krátkodobá nabídka, i když může být nepružná, je pružnější než nabídka ve velmi krátkém období (přímka S_S v Obr. 11).
- Období, ve kterém do odvětví mohou vstoupit nové firmy nebo staré ho mohou opustit, ve kterém žádný vstup není fixní, a všechny ekonomické podmínky se mohou přizpůsobit nové úrovni poptávky, pokládáme za **dlouhé období**. Dlouhodobá nabídka (v Obr. 11 přímka S_L) je podstatně pružnější než krátkodobá (přímka S_S), a proto je v dlouhém období nižší i rovnovážná cena.

Cenová pružnost poptávky

Citlivosti změny poptávaného množství v důsledku cenové změny je mírou **cenové pružnosti poptávky** $P_{ED} = (\Delta Q_X / Q_X) / (\Delta P_X / P_X)$, kterou lze vyjádřit pro různé typy poptávkových funkcí:

- **individuální poptávka** je poptávkou jednoho spotřebitele po jednom konkrétním statku za určité období.
- **tržní poptávka** je poptávkou všech spotřebitelů po jednom konkrétním statku.
- **agregátní poptávka** představuje poptávku všech spotřebitelů po všech statcích a službách za určité období.

Ke změnám poptávaného množství dochází pohybem po křivce poptávky. Např. má-li snížení ceny o 5 % za následek zvýšení denního/týdenního/měsíčního/ročního prodeje o 25 %, řekneme, že $P_{ED} = 25 \% / 5 \% = 5$. Je-li stejné snížení ceny doprovázeno jen 1 % zvýšením prodeje, pak $P_{ED} = 1 \% / 5 \% = 0,2$. Poptávka po statku je v daném bodě vzhledem k ceně:

- **cenově elastická, když $P_{ED} > 1$,**
- **jednotkově elastická, když $P_{ED} = 1$ a**
- **cenově neelastická, když $P_{ED} < 1$.**

V extrémních případech může být poptávka po statku v daném bodě vzhledem k ceně:

- **dokonale cenově elastická $P_{ED} = \infty$,**
- **dokonale cenově neelastická $P_{ED} = 0$.**

Hlavní faktory ovlivňující P_{ED}

Které faktory působí na cenovou pružnost poptávky? Ukazuje se, že rozhodující vliv na P_{ED} má:

- existence a dostupnost substitutů,

- směr důchodového efektu (tj. zda posiluje či zeslabuje substituční efekt),
- podíl výdajů za statek na celkových výdajích a
- čas.

Další typy elasticity poptávky

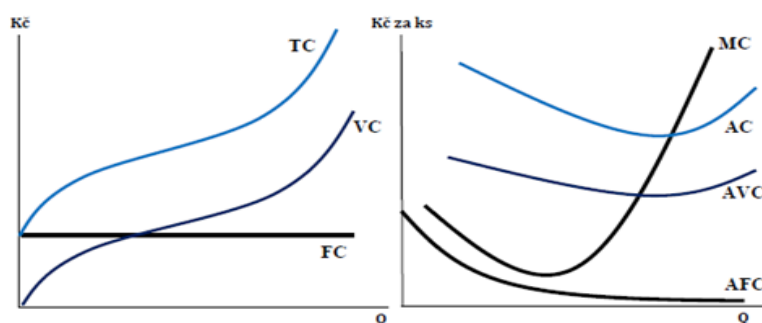
- **důchodová elasticita poptávky** I_{ED} měří citlivost poptávaného množství statku X na změny v důchodech spotřebitelů: $I_{ED} = (\Delta Q_X / Q_X) / (\Delta I / I)$.
- **křížová elasticita poptávky** C_{ED} udává citlivost reakce poptávaného množství statku X na změnu ceny statku A: $C_{ED} = (\Delta Q_X / Q_X) / (\Delta P_A / P_A)$.

? Otázky a úkoly

- 1) Vysvětlete pojmy izokvanta a izokosta.
- 2) Graficky znázorněte a vysvětlete podstatu základních nákladových křivek.
- 3) Graficky odvoďte z křivky celkových nákladů křivku mezních nákladů a zdůvodněte podstatu obecného matematického vztahu pro výpočet mezních nákladů.

🔑 Klíč k řešení otázek:

- 1) *Izokvanta – grafické vyjádření množiny kombinací dvou výrobních faktorů, zpravidla kapitálu a práce, které umožňují vyrobit stejný objem produkce. Izokosta – přímka, která obsahuje všechny kombinace práce a kapitálu, které mohou být při daných (a neměnných) cenách výrobních faktorů pořízeny za dané celkové náklady.*
- 2) +3)

Mezní náklady lze odvodit z celkových nákladů tj. jejich derivací = $MC = \Delta TC / \Delta Q$

Studijní materiály:

HOLMAN, R., 2011. *Ekonomie*. 5. vyd., Praha C. H. Beck, 720 s. 25 – 90 s. ISBN 9788074000065.

MACÁKOVÁ, L., 2010. *Mikroekonomie: základní kurs*. 11. vyd. Slaný: Melandrium, 275 s. 73 – 143 s. ISBN 978-80-86175-70-6.

SAMUELSON, P., A., 1991. *Ekonomie: základní kurs*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1011 s. 63 – 226 s. ISBN 80-205-0192-4.

HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. *Mikroekonomie: studijní skripta*. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 3. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6.

SIRŮČEK, P., NEČASOVÁ, M., MACÁKOVÁ L., 2003. *Mikroekonomická teorie I. – cvičebnice*. Melandrium, 304 s. 81 – 100s. ISBN: 978-80-86175-37-5.

Kapitola 4: Produkční funkce a izokvantová metoda.

Klíčové pojmy:

Produkční funkce, výroba v krátkém období, celkový, mezní a průměrný produkt, výroba v dlouhém období, výnosy z rozsahu, izokvantová analýza

Cíle kapitoly:

- Seznámit se s produkční stránkou výrobního procesu a porozumět vztahům mezi produkční a nákladovou stránkou.
- Porozumět různým formám grafické reprezentace produkčních funkcí v krátkém období.
- Pochopit specifika výroby v krátkém i dlouhém období.
- Naučit se využívat produkční a nákladové křivky při mikroekonomických analýzách.

Čas potřebný ke studiu kapitoly: 12 hodin

Výklad:

Produkční funkce

Na pojem **produkce**, resp. výroba budeme pohlížet jako na *proces přeměny vstupů na výstupy*. Ekonomové mezi výrobní vstupy zahrnují jednak výrobní faktory – práci, kapitál, půdu a přírodní zdroje – jednak i další obtížně postižitelné kategorie, jako jsou podnikatelské a organizační schopnosti, znalosti či technologie. V rámci tohoto procesu se výrobce pohybuje na různých segmentech trhu – trhu produktů a trhu výrobních faktorů. Na prvním trhu výstupy nabízí, na druhém vstupy kupuje. V důsledku toho se také zajímá o dvě spolu související stránky výrobního procesu: o stránku **produkční** a o stránku **nákladovou**. V rámci základů teorie výroby nyní prozkoumáme její produkční stránku, která úzce souvisí se stránkou nákladovou (viz předchozí Kap. 3).

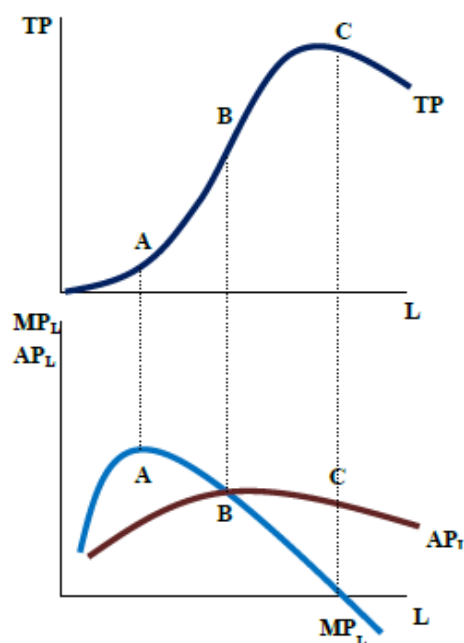
Produkční funkce

Vztah, který v rámci dané technologie přiřazuje k daným kombinacím vstupů nejvýše možné množství výstupu, nazýváme **produkční funkcí**. Vzhledem k tomu, že grafické znázorňování funkcí s více než dvěma nezávisle proměnnými naráží na značné obtíže, zaměřují se ekonomové převážně na studium vlastností produkčních funkcí se dvěma vstupy – prací a kapitál. Získané poznatky pak vhodně zobecňují i na produkční funkce s více než dvěma vstupy.

Produkční funkce v krátkém období

V teorii výroby významně působí faktor času. V tzv. krátkém období je možno měnit pouze jeden z výrobních vstupů – vstup **práce**. V dlouhém období je možno variabilně měnit všechny vstupy. Typická krátkodobá produkční funkce má tvar znázorněný na Obr. 12.

Obrázek 42: Vztah celkového (TP), mezního (MPL) a průměrného produktu (APL)

Zdroj: HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. Mikroekonomie: studijní skripta. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 4. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6- upraveno

V případech, kdy je variabilním vstupem lidská práce, zpravidla zpočátku celkový produkt (TP) roste *nadproporcionálně* v důsledku vyšší produktivity, kterou umožňuje dělba práce a specializace pracovníků na jednotlivé dílčí operace. Tzv. **zákon klesajících výnosů** se tak začíná uplatňovat až od jisté hladiny zaměstnanosti (od bodu B na Obr. 12). Dojde-li k

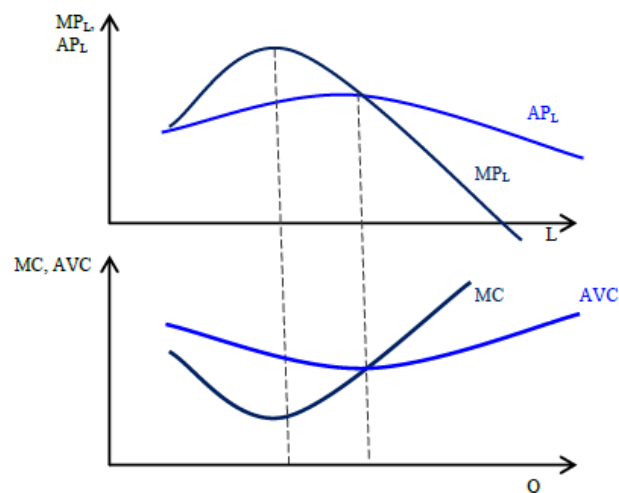
přezaměstnanosti, mohou si pracovníci začít překážet a celkový produkt může i *klesat* (bod C na Obr. 12). Deriváty funkce celkového produktu, které jsou významné pro produkční analýzu z teoretického a praktického hlediska jsou.

- **Mezní produkt** (MP_L), který zachycuje změnu celkového produktu v důsledku zapojení dodatečné jednotky vstupu (v krátkém období lze zapojit pouze výrobní faktor práce) do výrobního procesu ($MP_L = \Delta TP / \Delta L$).
- **Průměrný produkt** (AP_L), označovaný termínem *produktivita práce*. Jde o výši výstupu na jednotku vstupu ($AP_L = Q / L$).

Vztah produkční a nákladové stránky

V následujícím Obr. 13 je popsána horní soustavou grafů průběh funkcí MP_L a AP_L ; nákladová stránka je popsána spodní soustavou grafů průběhu funkcí MC a AVC . Obě soustavy grafů spolu úzce souvisí, takže ze znalosti jedné lze odvodit druhou. V horní soustavě je nezávisle proměnnou množství L variabilního vstupu práce, v dolní soustavě je nezávisle proměnnou objem Q vyprodukovaného výstupu. Vztah mezi L a Q udává krátkodobá produkční funkce TP (viz Obr. 12).

Obrázek 53: Vztah produkční a nákladové stránky výroby v krátkém období

Zdroj: MACÁKOVÁ, L., 2010. Mikroekonomie: základní kurs. 11. vyd. Slaný: Melandrium, 275 s. 74 – 111 s. ISBN 978-80-86175-70-6. - upraveno

Izokvantová metoda

Produkční funkce v dlouhém období

V dlouhém období je dvourozměrná produkční funkce graficky vyjádřena **mapou izokvant** (viz Obr. 3.2 Kap. 3). Jednou z důležitých otázek, kterou si v dlouhém období klademe, je

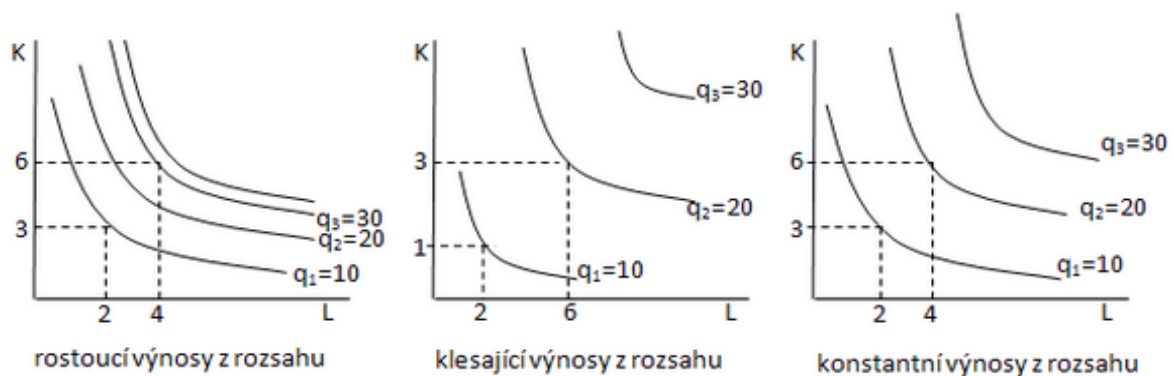
otázka, v jakém rozsahu je daná výroba nejefektivnější. Bude efektivnější spíše v rozsahu velkém, nebo v rozsahu malém? S touto otázkou je úzce spjata i otázka, jaká struktura trhu v daném odvětví pravděpodobně vznikne? Velikost rozsahu výroby obvykle posuzujeme podle hodnoty podílu produkce firmy na celkové produkci trhu. Odpověď na obě položené otázky závisí na tom, co se bude dít s objemem výstupu, budeme-li výrobu **rozšiřovat**.

Výnosy z rozsahu

Reakce výstupu na rozšiřování výroby je důsledkem zvláštní vlastnosti výrobního procesu, kterou označujeme termínem **výnosy z rozsahu**. Rozšiřovat výrobu je možno pouze tehdy, jsou-li všechny vstupy *variabilní*. Výnosy z rozsahu se tak uplatní jen v dlouhém období, a proto také patří mezi významné vlastnosti **dlouhodobých produkčních funkcí**. V zásadě lze odlišit tři různé reakce výstupu na rozšiřování výroby a tedy i tři základní typy výnosů z rozsahu (viz Obr. 14):

- **rostoucí výnosy z rozsahu**, pokud je tempo růstu výstupu větší než tempo růstu vstupů na rozšíření výroby,
- **konstantní výnosy z rozsahu**, pokud je tempo růstu výstupu rovno tempu růstu vstupů na rozšíření výroby,
- **klesající výnosy z rozsahu**, pokud je tempo růstu výstupu menší než tempo růstu vstupů na rozšíření výroby.

Obrázek 64: Výnosy z rozsahu a mapa izokvant

Zdroj: MACÁKOVÁ, L., 2010. Mikroekonomie: základní kurs. 11. vyd. Slaný: Melandrium, 275 s. 83 s. ISBN 978-80-86175-70-6 - upraveno Zákon klesajících výnosů kontra výnosy z rozsahu

Je důležité uvědomit si, že klesající výnosy z rozsahu nemají nic společného se zákonem klesajících výnosů:

- *Klesající výnosy z rozsahu jsou fenoménem dlouhého období, v němž všechny vstupy rostou stejnou měrou.*

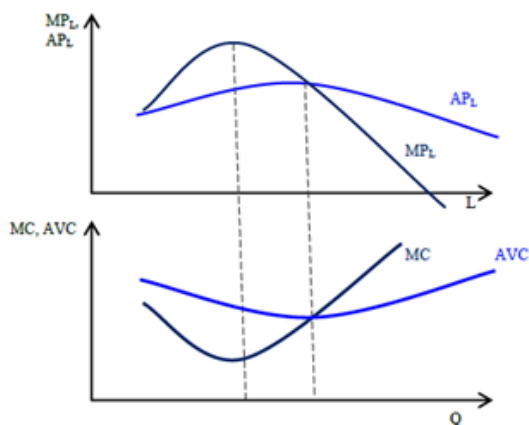
- *Zákon klesajících výnosů* se uplatňuje v případech, kdy se mění pouze jeden vstup, a všechny ostatní vstupy jsou fixní. To je typická situace *krátkého období*. Jeho důsledkem je zpomalování nárůstu produktu při vyšších hodnotách variabilního vstupu pozorovatelné na křivkách krátkodobých produkčních funkcí.

? Otázky a úkoly

- 1) Definujte pojem produkční funkce.
- 2) V krátkém období je možno měnit pouze jeden z výrobních vstupů, jaký?
- 3) Graficky znázorněte vztah produkční a nákladové stránky výroby v krátkém období.

🔑 Klíč k řešení otázek:

- 1) *Vztah, který v rámci dané technologie přiřazuje k daným kombinacím vstupů nejvýše možné množství výstupu, nazýváme produkční funkcí.*
- 2) *Vstup – práce – L.*
- 3) *Grafické znázornění vztahu produkční a nákladové stránky výroby krátkém období.*

📖 Studijní materiály:

HOLMAN, R., 2011. *Ekonomie*. 5. vyd., Praha C. H. Beck, 720 s. 56 – 128 s. ISBN 9788074000065.

MACÁKOVÁ, L., 2010. *Mikroekonomie: základní kurs*. 11. vyd. Slaný: Melandrium, 275 s. 74 – 111 s. ISBN 978-80-86175-70-6.

SAMUELSON, P., A., 1991. *Ekonomie: základní kurs*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1011 s. 107 – 143 s- ISBN 80-205-0192-4.

HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. *Mikroekonomie: studijní skripta*. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 4. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6.

SIRŮČEK, P., NEČASOVÁ, M., MACÁKOVÁ L., 2003. *Mikroekonomická teorie I. – cvičebnice*. Melandrium, 304 s. 101 – 118 s.- ISBN: 978-80-86175-37-5.

Kapitola 5: Firma v podmínkách dokonalé konkurence. Nedokonalá konkurence a chování NDK. Zisk a alternativní cíle firmy.

Klíčové pojmy:

Dokonale konkurenční trh, poptávka a tržby v dokonalé konkurenci, optimální objem produkce, bod uzavření firmy, bod ukončení činnosti, podmínka rovnováhy firmy i odvětví, tržní nabídková křivka firmy, monopol, oligopol, monopolní konkurence, diferencovaný produkt, kartel, oligopol s dominantní firmou, manažerské teorie

Cíle kapitoly:

- Pochopit procesy nastolování krátkodobé a dlouhodobé rovnováhy firem i odvětví v různých formách trhu.
- Porozumět základním principům cenotvorby v nedokonalé konkurenci.
- Proniknout do problematiky oligopolních trhů a seznámit se s vlastnostmi základních rozhodovacích strategií oligopolních firem ohledně vyráběného množství a ceny.

Čas potřebný ke studiu kapitoly: 12 hodin

Výklad:

Firma v podmínkách dokonalé konkurence

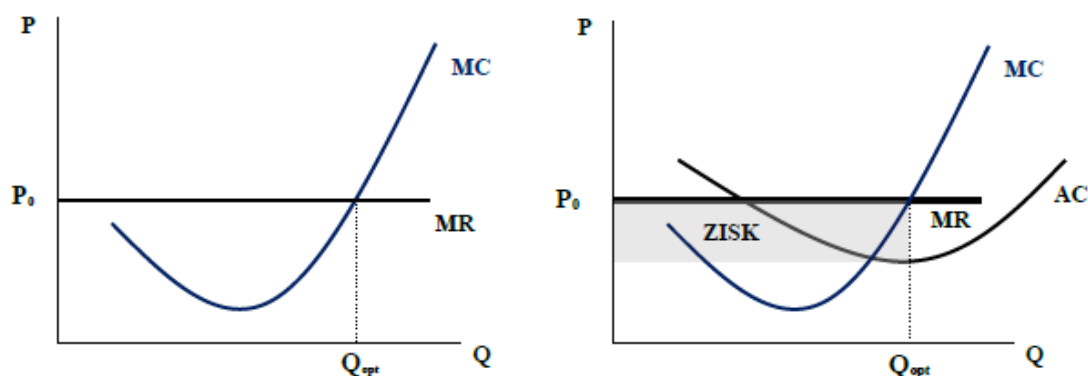
Ideální trh je definován jako trh **volný** (tj. řízený jen tržními silami bez vnějších zásahů a omezení) a **dokonale konkurenční** (cenu a trhem nabízené množství statku určuje tržní mechanismus a žádný subjekt nemá na hodnoty těchto parametrů vliv). Volnost trhu narušují zásahy státu, jejichž cílem je právě tyto parametry ovlivnit. Pouze v podmínkách dokonalé konkurence existuje jednoznačný vztah mezi cenou a nabízeným množstvím.

Rovnováha dokonale konkurenční firmy

Model dokonalé konkurence vychází ze striktních předpokladů, které byly vymezeny v Kap. 2. Mimo jiné zahrnují předpoklad základního cíle firmy na dokonale konkurenčním trhu, kterým je **maximalizace zisku**. Toho je dosaženo v bodě takového množství vyráběné a na trhu nabízené produkce, kde se mezní náklady firmy (MC) vyrovnávají mezním příjmům firmy (MR); tato strategie rozhodování se podle rovnosti uvedených mezních veličin ($MC = MR$) se nazývá **zlaté pravidlo maximalizace zisku** (míněno ekonomického, nikoliv účetního, viz Kap 2).

Ekonomický zisk (Z) z výroby a prodeje Q jednotek produktu je rozdílovou veličinou ve tvaru $Z(Q) = TR(Q) - TC(Q)$, kde $TR(Q)$ je **výnosová funkce** udávající celkové tržby z prodeje Q jednotek produktu, $TC(Q)$ je **nákladová funkce** udávající celkové ekonomické náklady (viz Kap. 3) výroby téhož.

Obrázek 75: Optimální objem produkce dokonale konkurenční firmy (vlevo). Kladný ekonomický zisk dokonale konkurenční firmy v krátkém období (vpravo)

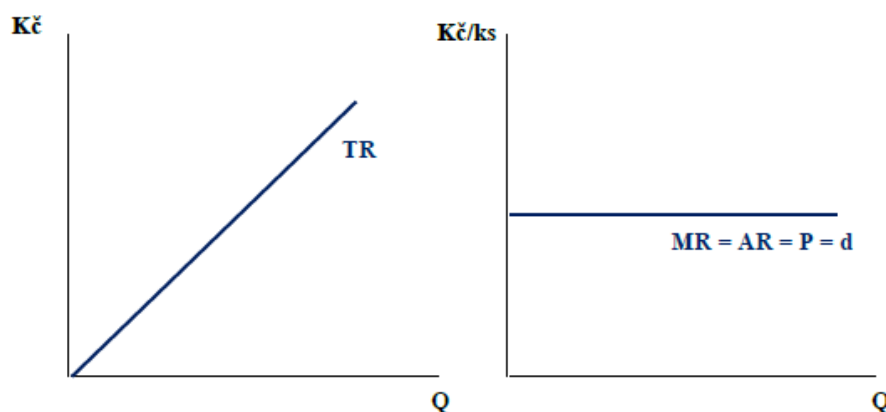

Zdroj: HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. *Mikroekonomie: studijní skripta*. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 5. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6 - upraveno

Výnosové křivky firem v dokonalé konkurenci

Výnosová funkce $TR(Q)$ se odvozuje z poptávkové křivky po produktu, se kterou se výrobce střetává, a proto silně závisí na formě trhu, na němž výrobce svůj produkt nabízí. Na ideálních **dokonale konkurenčních trzích** je touto poptávkou vodorovná přímka na hladině tržní ceny P_0 , proto $TR(Q) = P_0 \cdot Q$, takže i průměrný výnos $AR = TR(Q) / Q = P_0 \cdot Q / Q = P_0$ a také $MR = dTR / dQ = P_0$ (viz Obr. 16).

Obrázek 86: Průběh výnosových křivek TR, AR a MR v dokonalé konkurenci

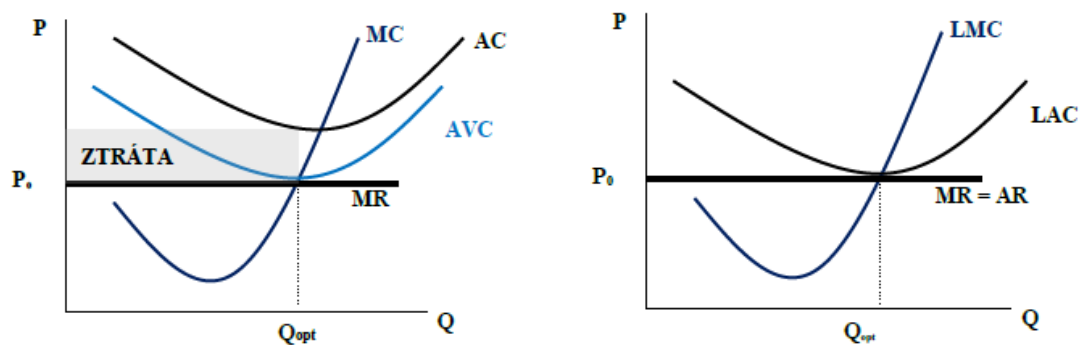
Zdroj: HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. *Mikroekonomie: studijní skripta*. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 5. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6 - upraveno

Zisk dokonale konkurenční firmy v krátkém období

V bodě Q_{opt} , v němž platí $MC = MR$, výnosy právě pokrývají veškeré ekonomické náklady ($TR(Q_{opt}) = TC(Q_{opt})$, tzn. $P = AC$), firma dosahuje **nulový ekonomický zisk** a přitom vykazuje účetní zisk ve výši svých implicitních výnosů. Je-li tohoto zisku dosaženo na ideálním trhu a je-li tam současně maximálně dosažitelným ziskem, ekonomové o něm hovoří jako o **normálním zisku**. Tyto implicitní výnosy z podnikání jsou pak shodné s výnosy, které by firma získala, kdyby zdroje, které vlastní, nekládala do svého podnikání, ale investovala je do jiných stejně rizikových příležitostí.

Kladný ekonomický zisk (viz Obr. 16 vpravo) je zde pak nadnormálním ziskem, jehož existence láká nové firmy ke vstupu do odvětví, neboť se chtějí na daném zisku podílet. V případě, že celkové náklady (TC) převyšují celkové příjmy (TR), inkasuje firma ztrátu. Krátkodobě lze ztrátovou situaci zvládnout, jde-li o ztrátu menší než činí objem fixních nákladů. Jsou-li však celkové příjmy rovny variabilním nákladům, tzn. situaci, kdy firma inkasuje ztrátu právě ve výši fixních nákladů, zastavuje výrobu. V bodě, ve kterém k tomuto dochází, platí že $P_0 = AVC = MC$ – **bod uzavření firmy**. Část křivky MC, ležící nad křivkou AVC, je tak křivkou **krátkodobé individuální nabídky** firmy (viz Obr. 17 vlevo).

Obrázek 97: Bod uzavření dokonale konkurenční firmy z pohledu krátkého období a dlouhodobá rovnováha

Zdroj: HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. *Mikroekonomie: studijní skripta*. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 5. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6 - upraveno

Zisk dokonale konkurenční firmy v dlouhém období

Křivkou **dlouhodobé individuální nabídky** firmy je v pravém schématu na Obr. 17 část křivky LMC ležící nad křivkou LAC. Pokud totiž firma míní, že pokles ceny pod křivku LAC je dlouhodobý, rozhodne se pro **odchod z trhu**, ke kterému dojde v dlouhém období poté, co se jí podaří zbavit se dlouhodobého (kapitálového) vstupu. Příklad, kdy platí $LAC = LMC = MR = AR$ je nazýván **bodem zvratu**.

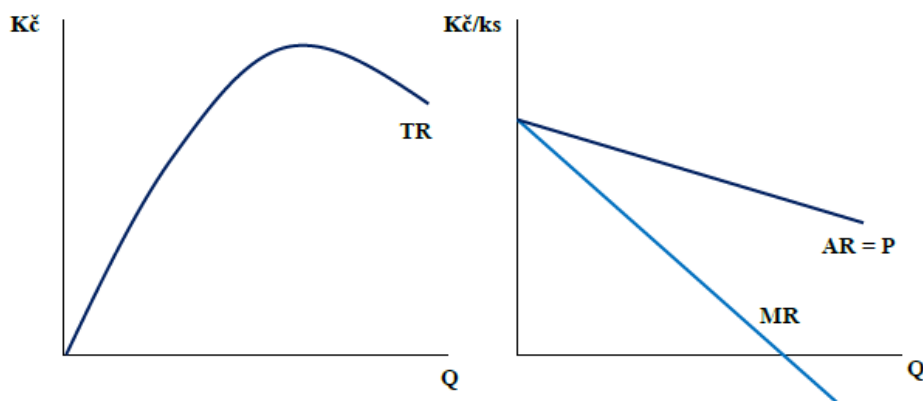
V odvětvové rovnováze z dlouhodobého hlediska dosahují firmy pouze normálního zisku, tj. **nulového ekonomického zisku**, což neláká další firmy ke vstupu do odvětví.

Nedokonalá konkurence a chování NDK

Výnosové křivky nedokonale konkurenčních firem

Výnosová funkce $TR(Q)$ na nedokonale konkurenčních formách trhu je odvozena od poptávkové křivky po produktu D , se kterou se výrobce střetává, která je současně i křivkou průměrného příjmu AR . Ta v důsledku **nedokonalé konkurenčnosti** s růstem množství Q klesá (na rozdíl od dokonale konkurenční formy, kde poptávkovou křivku představuje vodorovná přímka na hladině tržní ceny P_0 , viz např. Obr. 17). Ukázkou typické klesající poptávkové křivky vidíme v grafu na Obr. 18 vpravo (tmavě modře vyznačená křivka). Křivka MR pak leží pod poptávkovou křivkou (světle modře vyznačená křivka).

Obrázek 108: Výnosové křivky nedokonale konkurenčních firem

Zdroj: HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. *Mikroekonomie: studijní skripta*. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 5. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6 - upraveno

Parametry nedokonalé konkurence shodné s dokonale konkurenčním trhem:

- Zisk je roven rozdílu celkových příjmů a celkových nákladů ($TR(Q_0) - TC(Q_0) = Z(Q_0)$).
- Optimální objem produkce leží v bodě, kde se protíná křivka mezních příjmů MR s mezními náklady MC (viz Obr. 19).
- Náklady firmy jsou závislou proměnnou spotřebovaných vstupů práce a kapitálu a jejich cen.

Monopolistická konkurence

Odvětví monopolistické konkurence je nekoncentrovaným trhem, vyznačujícím se dvěma základními rysy (viz Kap. 2):

- Monopolistická konkurence se v mnohém podobná konkurenci dokonalé, s tím rozdílem, že díky diferenciaci produktu výrobci mohou do jisté míry ovlivnit cenu své produkce.
- V monopolistické konkurenci je produkt diverzifikován do více verzí, a každá verze má svými specifickými vlastnostmi uspokojit zvláštní přání a respektovat osobitý vkus jistého prototypu zákazníka.

Z hlediska rovnováhy platí pro monopolistickou konkurenci stejný princip jejího utváření, jako jsme popsali u konkurence dokonalé. V situaci, kdy monopolně konkurenční firmy dosahují v krátkém období kladný ekonomický zisk, přicházejí (díky volnému vstupu do odvětví) další firmy, které se chtějí na tomto zisku podílet. Důsledkem je snížení tržní ceny,

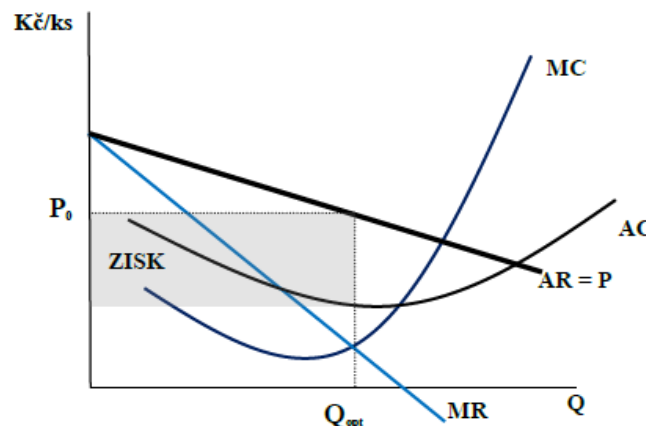
kteřá bude klesat až na úroveň průměrných nákladů; v tomto bodě budou firmy v rovnováze z hlediska dlouhodobého při nulovém ekonomickém zisku.

Monopol

Stejně jako firma v dokonale konkurenčním odvětví, i firma v monopolním postavení reaguje při maximalizaci svého zisku na změnu poptávky jak krátkodobou fází přizpůsobovacího procesu (změnou vstupu L), tak dlouhodobou fází přizpůsobovacího procesu (změnou vstupu K). Ztrátovou výrobu krátkodobě toleruje při poklesu poptávky mezi křivky AC a AVC, při poklesu poptávky pod křivku AVC firma v krátkém období výrobu zastaví (viz Bod uzavření firmy).

- Obr. 19 popisuje dlouhodobě stabilní rovnováhu odvětví monopolu. Na rozdíl od dokonale konkurenčního odvětví zde neexistuje tržní nabídka, proto je trh popsán jen křivkou tržní poptávky, která je současně i křivkou individuální poptávky po produktu firmy.

Obrázek 119: Rovnováha odvětví monopolu

Zdroj: HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. *Mikroekonomie: studijní skripta*. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 5. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6 - upraveno

- Firma maximalizující zisk je v rovnováze, je-li optimálně přizpůsobena poptávce po své produkci, tj. vyrábí-li množství Q_{opt} určené průsečíkem křivky MR s křivkou MC produktu.
- Na rozdíl od ostatních tržních struktur je monopol schopen trvale dosahovat nadnormálního zisku i bez podstupování podnikatelského rizika. Tato část „bezpracného“ zisku bývá označována jako **monopolní renta**.

Oligopol

Oligopol bývá v odvětví reprezentován několika málo firmami, které mají poměrně vysokou tržní sílu (jeho další základní charakteristiky jsou uvedeny v Kap. 2). K základním typům oligopolu patří.

- **Smluvní oligopol – kartel:** jeho vznik je důsledkem dohody dvou či více firem na společném postupu z hlediska cenové politiky, rozdělení trhu nebo na celkovém množství produkce. Takovéto dohody se někdy označují také jako *koluze*. V podmínkách většiny tržních ekonomik jsou tyto dohody striktně zakázány. Na kontrole chování firem v podmínkách oligopolu se podílí zejména Antimonopolní úřad (v České republice Úřad na ochranu hospodářské soutěže).
- **Oligopol s cenovým vůdcem:** tento typ oligopolu je typický pro trh, kde působí velká dominantní firma, pro niž je výhodné přenechat část trhu menším firmám; tyto firmy pak tvoří tzv. *konkurenční lem*. Menším firmám nezbyvá než respektovat pravidla nastavená dominantní firmou (např. přijmout tržní cenu stanovenou dominantní firmou). V důsledku toho lze říci, že dominantní firma má rysy monopolu, firmy v konkurenčním lemu jako příjemci ceny pak rysy dokonale konkurenčních firem.

Zisk a alternativní cíle firmy

Předchozí analýza týkající se stanovení optimálního výstupu je budována na předpokladu firmy, která maximalizuje svůj zisk. Kromě cíle maximalizace zisku existuje řada alternativních cílů:

- dosažení uspokojivé výše zisku,
- dosažení vysokého tržního podílu,
- snaha o dlouhodobé přežití na trhu,
- maximalizace růst firmy apod.

K teoriím, které popisují a zdůvodňují příčiny alternativních cílů, patří.

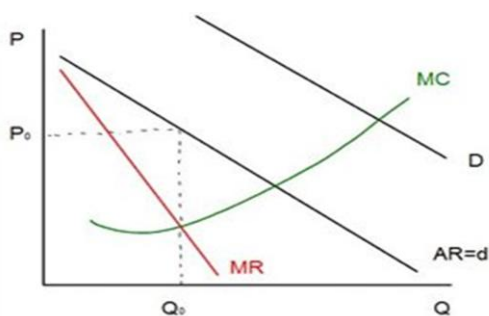
- *Manažerské teorie firmy:* hlavním cílem je maximalizace tržeb.
- *Behavioristické teorie firmy:* firma je zde chápána jako koalice jednotlivých skupin preferujících svůj cíl; výsledkem firemního cíle je „kompromisní řešení“ ohledně např. uspokojivé výše výsledků určitých finančních ukazatelů (zisk, obrat, tržní podíl, zadluženost apod.).

? Otázky a úkoly

- 1) V čem se odlišuje monopolistická forma konkurence od ideálního trhu, tj. od trhu dokonalé konkurence.
- 2) Popište a graficky znázorněte strategii stanovení objemu produkce a ceny produkce u dominantní firmy.
- 3) Co je podstatou manažerské a behavioristické teorie firmy?
- 4) Graficky odvod'te rovnováhu firmy maximalizující tržby.

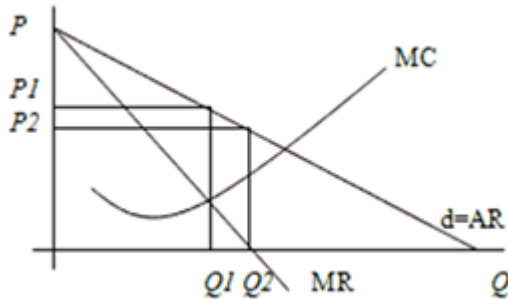
🔑 Klíč k řešení otázek:

- 1) Odvětví monopolistické konkurence je nekoncentrovaným trhem, vyznačujícím se dvěma základními rysy: 1 - monopolistická konkurence se v mnohém podobná konkurenci dokonalé, s tím rozdílem, že díky diferenciaci produktu výrobci mohou do jisté míry ovlivnit cenu své produkce. 2 - v monopolistické konkurenci je produkt diverzifikován do více verzí, a každá verze má svými specifickými vlastnostmi uspokojit zvláštní přání a respektovat osobitý vkus jistého prototypu zákazníka.
- 2) Oligopol s dominantní firmou je situace, kdy na trhu působí jedna velká/dominantní firma a řada menších konkurentů, chovající se jako firmy v dokonalé konkurenci. Vzniká tam, kde je pro velkou firmu výhodné přenechat část trhu slabším konkurentům, které tyto firmu následují a napodobují

- 3) Manažerské teorie firmy - hlavním cílem je maximalizace tržeb. Behavioristické teorie firmy - firma je zde chápána jako koalice jednotlivých skupin preferujících svůj cíl; výsledkem firemního cíle je „kompromisní řešení“ ohledně např. uspokojivé výše výsledků určitých finančních ukazatelů (zisk, obrat, tržní podíl, zadluženost apod.)

4) Firma, která maximalizuje obrát, má své optimum v Q_2 , kde $MR=0$. Pokud by byl objem produkce vyšší a $MR < 0$, docházelo by ke snížení obrátu. Jedině v bodě $MR=0$ nemá firma důvod měnit objem produkce. V části kde $MR < MC$ se firma maximalizující obrát vzdává části zisku ($0 \leq MR < MC$).

Studijní materiály:

HOLMAN, R., 2011. *Ekonomie*. 5. vyd., Praha C. H. Beck, 720 s. 165 – 218 s. ISBN 9788074000065.

MACÁKOVÁ, L., 2010. *Mikroekonomie: základní kurs*. 11. vyd. Slaný: Melandrium, 275 s. 93 – 138 s. ISBN 978-80-86175-70-6.

SAMUELSON, P., A., 1991. *Ekonomie: základní kurs*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1011 s. 149 – 210 s. ISBN 80-205-0192-4.

HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. *Mikroekonomie: studijní skripta*. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 5. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6.

SIRŮČEK, P., NEČASOVÁ, M., MACÁKOVÁ L., 2003. *Mikroekonomická teorie I. – cvičebnice*. Melandrium, 304 s. 138 – 160 s ISBN: 978-80-86175-37-5.

Kapitola 6: Trh výrobních faktorů. Utváření tržní ceny výrobních faktorů. Trh půdy, trh práce. Kapitálový trh.

Klíčové pojmy:

Trh výrobních faktorů, určení cen výrobních faktorů, rovnováha firmy na trhu výrobních faktorů, celkový fyzický produkt, mezní fyzický produkt, příjem z celkového produktu, příjem z mezního produktu, poptávka po výrobních faktorech, konkrétní formy cen výrobních faktorů, transferový výdělek, ekonomická renta, trh práce v podmínkách dokonalé konkurence, poptávka na trhu práce, křivka nabídky práce, trh práce v podmínkách nedokonalé konkurence, poruchy na trhu práce, monopolizace poptávky po práci, monopson, kapitál a kapitálové statky, nabídka na trhu kapitálu, poptávka na trhu kapitálu, rovnováha na trhu kapitálu v krátkém a dlouhém období, výnosy z kapitálu

Cíle kapitoly:

- Porozumět odvozené poptávce po výrobních faktorech.
- Prodiskutovat otázku nabídky faktorů.
- Porozumět koncepci ekonomické renty a transferového výdělku.
- Diskutovat otázky spojené s určováním mezd.

Čas potřebný ke studiu kapitoly: 12 hodin

Výklad:

Trh výrobních faktorů

Firmy poptávají výrobní vstupy na trzích služeb výrobních faktorů - práce, půdy a kapitálu, na nichž domácnosti tyto služby nabízejí. To, co zde firma utratí, se stává součástí výrobních nákladů firmy. Trhy služeb výrobních faktorů mají oproti trhům výrobků a služeb svá vlastní specifika. *Cenou služby výrobního faktoru je platba za jednotku doby jejího pronájmu:*

- mzdová sazba v případě faktoru práce,
- nájem stroje plus jednotková spotřeba energie v případě faktoru strojové práce,
- pozemková renta v případě faktoru půdy,

- současná hodnota sazeb dlouhodobého pronájmu kapitálového statku v případě faktoru kapitálu apod.

Analýzy trhů služeb výrobních faktorů staví na předpokladu **dokonale konkurenčních trhů výrobních faktorů**. V praxi bývá tento předpoklad významně porušován zejména na trzích služeb faktoru lidské práce, který má řadu specifických vlastností jako např.:

- existence bariér mobility pracovní síly,
- existence různých demotivačních efektů,
- existence monopolů na straně poptávky (monopsonů) či nabídky (působení odborových svazů).

Formování poptávky firmy po službách výrobního faktoru

Uvažujme poptávku firmy po službách určitého výrobního faktoru F za účelem maximálně efektivní produkce jediného finálního statku X. Přitom budeme předpokládat, že **objem ostatních výrobních faktorů zůstane stejný** a že **cílem firmy je maximalizovat zisk**.

Příjem z mezního produktu výrobního faktoru

Vezmeme-li v potaz konkrétní výrobní faktor F a konkrétní finální statek X s danými křivkami mezního MP_F a průměrného AP_F produktu z faktoru F, je třeba k zjištění příjmů ze služeb faktoru F ve statku X znát i křivky mezního MR_X a průměrného AR_X příjmu z prodeje Q jednotek množství statku X na jeho spotřebním trhu. Zcela obecně je **příjem z mezního produktu výrobního faktoru (MRP)** součinem dvou charakteristik finálního statku:

- mezního produktu MP (zohledňuje produkční funkci) a
- mezního příjmu MR (zohledňuje charakter spotřebního trhu),

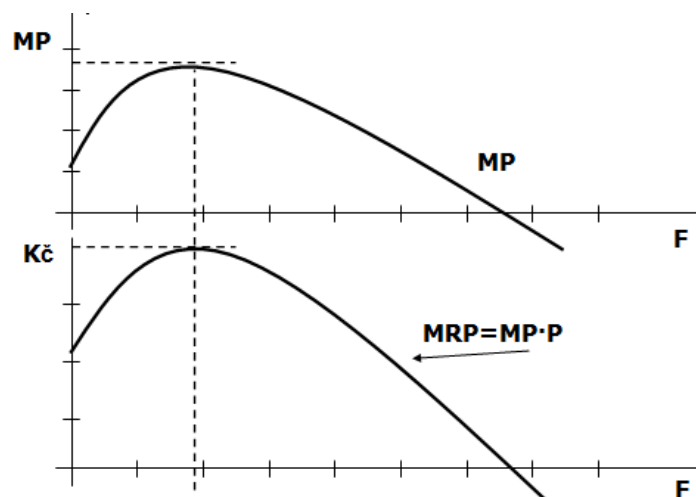
příčemž na charakteru trhu výrobního faktoru vůbec nezáleží.

Je-li spotřební trh finálního statku **dokonalý**, pak pro jeho rovnováhu platí $MR = AR = P$, kde P je rovnovážná tržní cena finálního statku; tudíž pro příjem z mezního produktu výrobního faktoru (MRP) platí

$$\mathbf{MRP = MP \cdot MR = MP \cdot P}$$

Křivku MRP lze tak získat z křivky MP pouhou změnou měřítka (hodnot) svislé osy, jak je ukázáno na grafu na Obr. 20.

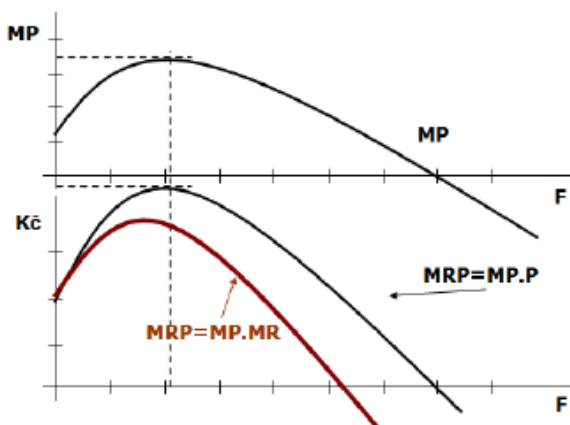
Obrázek 20: Průběhy křivek MP a MRP v případě dokonalého spotřebního trhu

Zdroj: HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. *Mikroekonomie: studijní skripta*. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 6. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6 - upraveno

Je-li spotřební trh finálního statku **nedokonalý**, pak v důsledku existence monopolní síly jsou křivky AR i MR v celém svém rozsahu klesající, což průběh MRP odklání od průběhu MP, jak ukazuje Obr. 21.

Obrázek 21: Vliv nedokonalosti spotřebního trhu na průběh křivky MRP

Zdroj: HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. *Mikroekonomie: studijní skripta*. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 6. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6 - upraveno

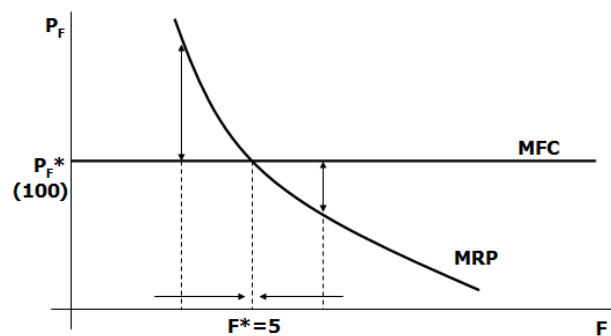
Rovnováha firmy na dokonalém trhu služeb výrobních faktorů

Na ideálním trhu služeb výrobního faktoru existuje *mnoho subjektů* (domácností), které **nabízejí** tyto služby. Jejich podíly na nabízených množstvích v rámci trhu jsou malé a

domácnosti si vzájemně cenově konkurují, i když na cenu, za kterou se obchoduje, nemá žádný z nich viditelný vliv. Tu vytváří tržní mechanismus a subjekt ji pouze přijímá.

Stranu **poptávky** tvoří velký počet firem s malými podíly na celkovém poptávaném množství, a proto jeho zvýšení či snížení jednou firmou cenu služby faktoru nezmění. Firma se tak střetává s nabídkou dokonale pružnou na hladině rovnovážné tržní ceny služby výrobního faktoru (viz Obr. 22 – vodorovná přímka na hladině 100, která je současně i křivkou jak mezních (MFC) tak i průměrných (AFC) nákladů služby faktoru.

Obrázek 22: Mezní a průměrné náklady služeb výrobního faktoru a rovnováha trhu výrobních faktorů

Zdroj: HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. *Mikroekonomie: studijní skripta*. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 6. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6 - upraveno

Kolik v takovém případě bude firma poptávat? K rovnováze firmy maximalizující zisk dochází tam, kde křivka mezního příjmu ze služby faktoru F (MRP) protne křivku mezních nákladů na výrobní faktor (MFC). Mechanismus rovnováhy firmy je schematicky znázorněn na Obr. 22, přičemž:

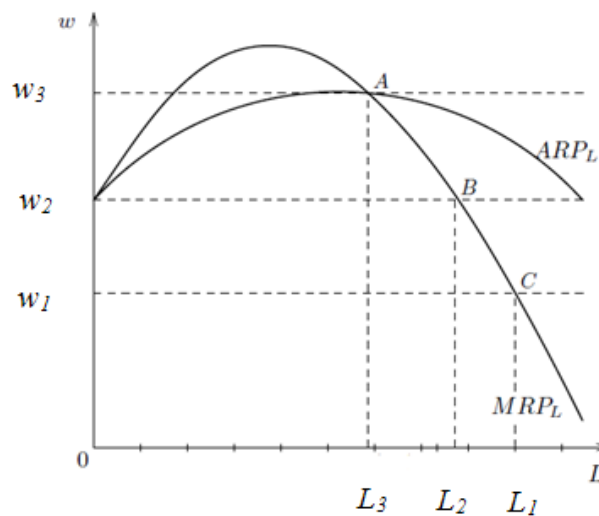
- v případě, že firma statek X nabízí na dokonale konkurenčním trhu, půjde o křivku $MRP = MP \cdot P$,
- v případě nedokonale konkurenčního trhu statku X jde o křivku $MRP = MP \cdot MR$.

Odvozená poptávka po službách výrobních faktorů

Individuální poptávkou po službách nějakého výrobního faktoru F obecně rozumíme vztah $Q_f = f(P_f)$ mezi nezávisle proměnnou P_f (cenou služby faktoru) a závisle proměnnou Q_f (poptávaným množstvím služeb faktoru jednou firmou), ceteris paribus.

Individuální poptávkou po službách výrobního faktoru je část křivky MRP ležící pod křivkou ARP, kde ARP je příjem na jednotku zapojeného výrobního faktoru (viz Obr. 23).

Obrázek 23: Schéma rovnovážných bodů na křivce MRPL

Zdroj: HOLMAN, R., 2011. *Ekonomie*. 5. vyd., Praha C. H. Beck, 720 s. 244 – 336 s. ISBN 9788074000065 – upraveno

Změna poptávky po službách výrobního faktoru se projeví posunem křivky a její příčinou může být:

- **Změna poptávky po finálním statku**, který daná firma vyrábí, resp. nabízí na trhu výrobků a služeb. Např. zvýšení poptávky po mobilních telefonech způsobí zvýšení jejich tržní ceny a tím i příjmu z mezního produktu práce najaté na jejich výrobu.
- **Změna množství ostatních vstupů do produkční funkce**, která způsobí změnu mezního fyzického produktu daného vstupu a tak i příjem z mezního produktu. Např. odborné školení pracovníků výroby změní produktivitu jejich práce (bude se vyrábět méně vadných výrobků) a tím změní i příjem z mezního produktu.
- **Rozvoj technologie**, který změní mezní fyzický produkt poptávaného vstupu, což se projeví ve změně poptávky po tomto vstupu ve výrobě. Příkladem může být změna technologie výrobních zařízení, která zvýší produktivitu kapitálového vstupu.

Křivka odvětvové a tržní poptávky po službách výrobního faktoru

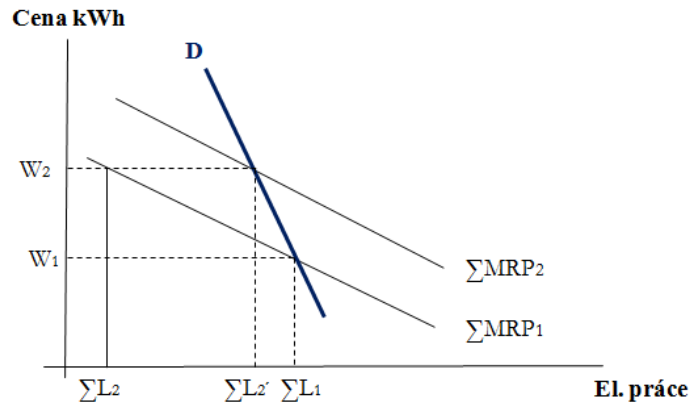
Konstrukce křivky tržní poptávky po službě výrobního faktoru sestává ze třech následujících kroků:

- odvození křivek souboru individuálních poptávek,
- odvození křivek poptávek odvětvových,

- sestrojení křivky tržní poptávky.

Křivku tržní poptávky získáme horizontálním součtem křivek odvětvových poptávek (viz Obr. 24).

Obrázek 24: Princip konstrukce křivky odvětvové poptávky

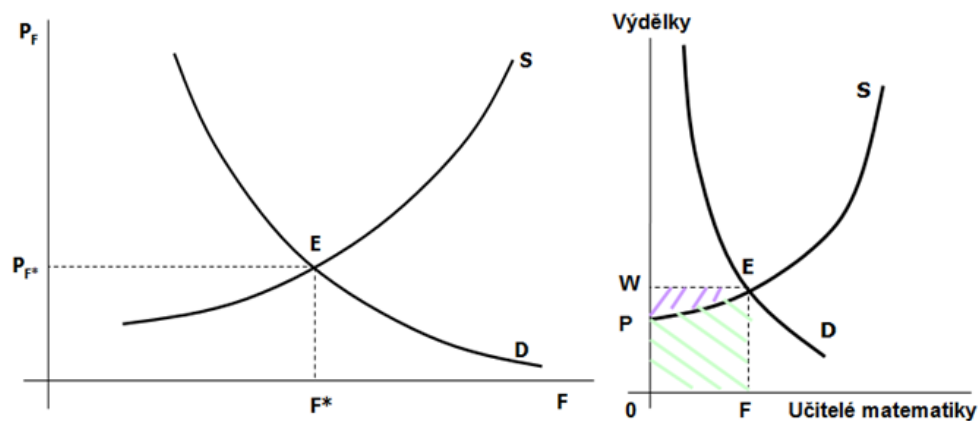

Zdroj: HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. *Mikroekonomie: studijní skripta*. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 6. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6 - upraveno

Utváření tržní ceny výrobních faktorů

Nabídku služeb výrobních faktorů formují vlastníci výrobních faktorů (převážně domácnosti). Ti se analogicky s chováním firmy snaží pronájmem služeb dosáhnout na co možná nejvyšší **užitek**. V důsledku jejich úsilí pak na dokonalém trhu vzniká rovnovážná cena služby výrobního faktoru v průsečíku této nabídky a tržní poptávky.

Obrázek 25: Rovnováha na trhu služeb výrobního faktoru. Výdělků z transferu a ekonomická renta

Zdroj: HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. *Mikroekonomie: studijní skripta*. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 6. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6 - upraveno

- Pronajímáme-li práci, pak odměnou za naši „službu“ je nám mzda určena **mzdovou sazbou**.
- V případě pronájmu půdy obdržíme pachtovné měřené sazbou **pozemkové renty**.
- Za zapůjčený kapitál (který sice výrobním faktorem v užším slova smyslu není) získáme úrok, jehož cenou je **úroková míra**.
- **Transferovou platbou** nazýváme minimální částku, kterou by získal vlastník výrobního faktoru při jeho pronájmu v další (druhé nejlepší) příležitosti (viz Obr. 25 vpravo – plocha OFEP pod křivkou nabídky výrobního faktoru).
- **Ekonomickou rentou** chápeme peněžně vyjádřený přesah nad transferovou platbou, který vlastník faktoru pronájmem obdrží (viz Obr. 25 vpravo – plocha PEW nad křivkou nabídky výrobního faktoru). Obvykle mluvíme o „rentách“ v souvislosti s výnosem z vlastnictví půdy nebo nemovitosti.

Trh půdy, trh práce

Trh práce v podmínkách dokonalé konkurence

Dokonale konkurenční trh práce je takový trh, který má dostatečně velký počet nabízejících i poptávajících, takže nikdo nemůže ovlivnit **mzdovou sazbu**. Rovnováha na tomto trhu vzniká při **rovnovážné mzdové sazbě**; je dána v průsečíku křivky tržní poptávky a křivky tržní nabídky práce. Jeho základní komponenty jsou poptávka po práci a nabídka práce. V případě poptávky po práci platí:

- **Poptávka po práci** je vyjádřena množstvím služby práce, kterou si firma pronajímá při různých mzdových sazbách.
- **Optimální množství práce**, při němž firma maximalizuje zisk, je takové, když $MRP = MFC$, tj. když příjem z mezního produktu vstupu se vyrovná s náklady na vstup. Je-li vstupem práce (označeno indexem L), pro bod optima platí $MRP_L = MFC_L = w$.
- V podmínkách dokonalé konkurence na trhu produktu je $MRP_L = MP_L \cdot P$, kde MP_L je mezní produkt práce a P je cena produktu daná trhem.
- Vývoj mezní produktivity práce je ovlivněn několika faktory, k nimž patří **kvalifikace a schopnosti pracovníků, produktivita ostatních vstupů zapojených do výroby a použité technologické postupy**.

- **Křivka odvětvové poptávky po práci** je determinována průběhem křivek MRP_L firem v rámci odvětví (viz Obr. 26).

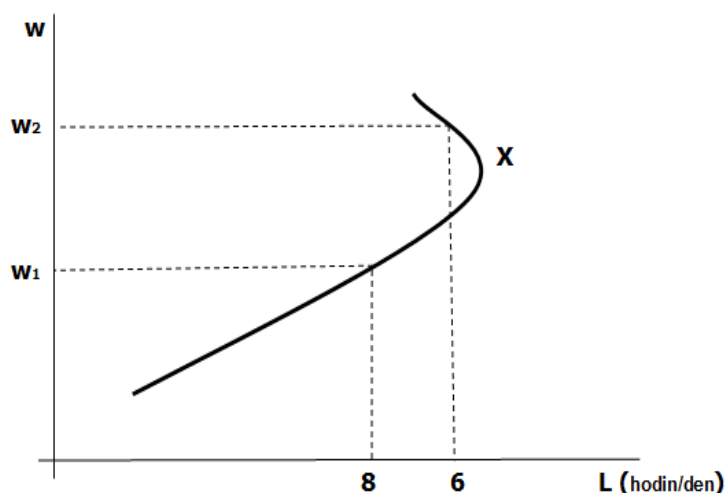
V případě nabídky práce platí následující:

- Nabídka práce na dokonale konkurenčním trhu je nabídkou služby práce jedinců. Ti při rozhodování se o tom, jaké množství práce budou ochotni nabídnout, porovnávají užitek z jejich služby, tj. **výši mzdové sazby** (resp. užitek z toho, co si za ni koupí na trhu výrobků a služeb) s **užitkem z volného času**. Nabídka práce se proto odvíjí od výše mzdové sazby a od „újm“ spojené s obětováním volného času práci:
 - *Růst mzdové sazby* motivuje jedince k tomu, aby více pracovali, neboť tím zvyšují své příjmy a následně užitek ze spotřeby nakoupených statků a služeb, nicméně
 - *Jedinci si tím krátí však svůj volný čas.*
- Jelikož cílem jedince je *maximalizovat svůj užitek*, snaží se nalézt takovou kombinaci volného času a práce, která by tomuto odpovídala → jedinec hledá optimum, kterého dosáhne tam, kde *mezni užitek poslední jednotky volného času bude stejný s mezním užitekem ze zboží, které nakoupil za poslední odpracovanou hodinu.*
- Růst mezd může u jedinců snížit jejich potřebu pracovat → rostoucí mzda zahrnuje **důchodový a substituční efekt**.
 - *Substituční efekt* vzniká náhradou spotřebovávaných produktů za volný čas.
 - *O důchodovém efektu* pak hovoříme tehdy, pokud vyšší mzdová sazba, ceteris paribus, zvyšující reálné důchody, mění volbu jedince ve prospěch volného času.

Oba efekty působí proti sobě a záleží na tom, který z nich převládne: **převáží-li efekt substituční**, pak růst mzdové sazby vyvolá růst nabídky práce, **převáží-li důchodový efekt**, pak růst mzdové sazby sníží nabízené množství práce.

Tvar křivky individuální nabídky práce závisí na tom, který z efektů při změně mzdové sazby převyšuje. Popisujeme ho **zpětně zakřivenou křivkou individuální nabídky práce** (viz Obr. 26).

Obrázek 26: Zpětně zakřivená křivka individuální nabídky práce

Zdroj: HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. *Mikroekonomie: studijní skripta*. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 6. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6 - upraveno

Rovnováha na trhu práce

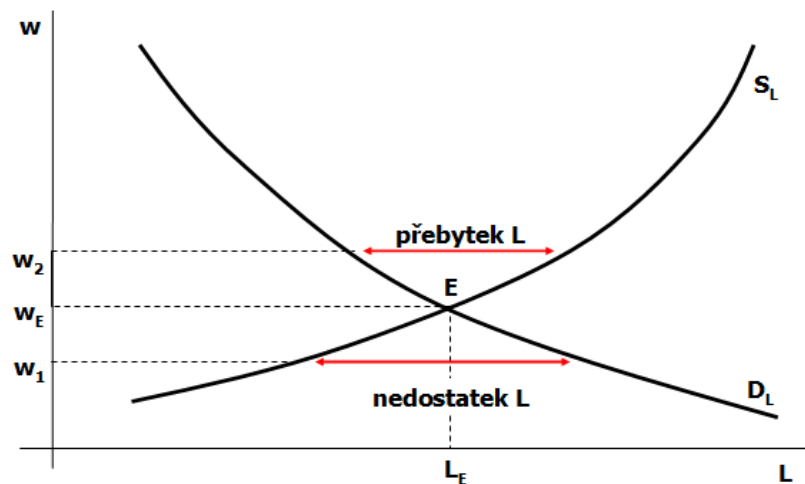
Tržní křivka poptávky po práci je horizontálním součtem odvětvových křivek poptávky na trhu práce. **Křivka tržní nabídky práce** udává celkové množství práce, které budou nabízet všichni pracovníci na trhu práce při každé mzdové sazbě, přičemž:

- Je **rostoucí**, protože předpokládáme, že s rostoucí mzdovou sazbou bude vždy nabízeno více práce.
- Při zvyšování mzdové sazby **roste** v důsledku **rekvalifikace, mobility pracovních sil**, apod. a není na rozdíl od individuální křivky nabídky zpětně zakřivená.

Je-li konkrétní mzdová sazba vyšší než rovnovážná mzdová sazba, vznikne „**přebytek**“ nabízené práce a v důsledku něho poroste nezaměstnanost. Pakliže je konkrétní mzdová sazba nižší než rovnovážná sazba, pak naopak vzniká „**nedostatek**“ pracovních sil na trhu práce. Nerovnováha na trhu práce je stavem *dočasným*:

- nízký zájem o práci vyvolaný nízkou mzdovou sazbou pobídne zaměstnavatele k tomu, aby mzdy zvýšili, čímž **podnítl** zájem jedinců o práci a zvýší se nabídka práce (viz Obr. 27).
- mzdová sazba, která převyšuje sazbu rovnovážnou, bude v důsledku vzrůstu nezaměstnanosti (zapříčiněném vysokými náklady firem na práci) stlačována dolů (za jinak stejných podmínek). Je to proto, že o jedno pracovní místo bude soupeřit více uchazečů ochotných pracovat při nižší mzdové sazbě; **síla konkurence** na straně nabídky práce tedy **stlačuje mzdové sazby dolů** (viz Obr. 27).

Obrázek 27: Rovnováha na trhu práce

Zdroj: HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. *Mikroekonomie: studijní skripta*. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 6. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6 - upraveno

Trh práce v podmínkách nedokonalé konkurence

Na rozdíl od podmínek dokonalé konkurence lze na trhu práce v podmínkách nedokonalé konkurence identifikovat jevy, které tento trh charakterizují. Patří sem zejména:

- **mzdová strnulost** (mzdy na trhu práce reagují pomaleji na změny než ceny produktů na trhu výrobků a služeb),
- **mzdové tarify** (klasifikační stupnice odměňování pracovníků),
- **kolektivní vyjednávání a pracovně-právní předpisy**.

Na straně nabídky práce jde zejména o vliv odborových svazů, které deformují tržní vztahy prosazováním *minimálních mezd* a různými formami *kolektivního vyjednávání*.

Na straně poptávky po práci jde o vliv *monopsonu*, který je tvořen jednou dominantní firmou nebo „kartelem“ více firem. Působí-li na trhu práce současně silné odbory a monopson firem, jedná se o vliv *bilaterálního monopolu*.

Kapitálový trh

Výroba kapitálových statků je spojena s omezováním současné spotřeby. Omezení současné spotřeby v důsledku zapojování kapitálových statků do výroby, jejichž pořízení váže volný finanční kapitál, má za následek **růst objemu výroby a tím i spotřeby v následujících letech**. Tuto „strategii“ zvyšování podílu kapitálových statků v ekonomice na úkor současné spotřeby s úmyslem zvýšit budoucí spotřebu nazýváme „**nepřímou metodu výroby**“.

Teorie investování do kapitálových aktiv se opírá o zjednodušující předpoklady, kterými jsou:

- Pouze domácnosti vytvářejí a nabízejí prostředky pro investice firem ze svých úspor.
- Poptávku po finančních prostředcích tvoří pouze firmy.

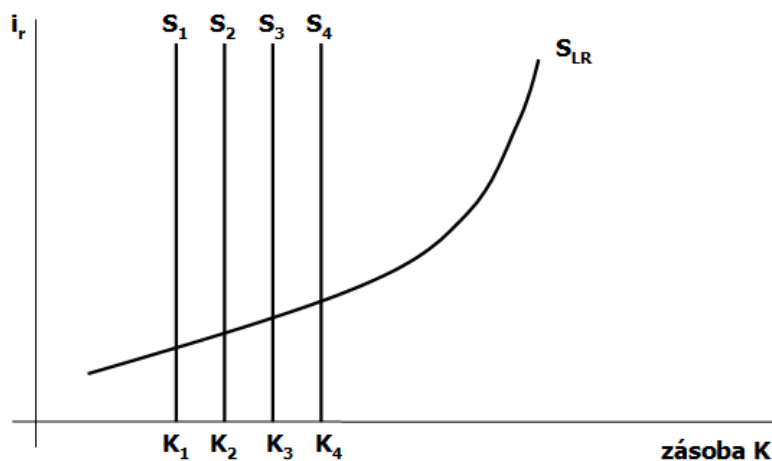
V následujícím výkladu termínem **kapitál** budeme nazývat jen *volné finanční prostředky* (úspory domácností) a **reálnými kapitálovými aktivy** budou chápány hmotná aktiva, do kterých firmy investují zapůjčené úspory domácností. **Trh kapitálu** je místem, kde se střetává nabídka dočasně volných úspor a poptávka firem po těchto úsporách.

Strana nabídky na kapitálovém trhu

Nabídka úspor domácností na kapitálovém trhu je různá v krátkém a dlouhém období.

- V **krátkém** období je nabídka úspor na trhu kapitálu **rigidní**, a to proto, že výše úspory je dána stavem peněžní úspory za minulé období (viz vertikály na Obr. 28).
- V dlouhém období je výše úspor domácností funkcí úrokové sazby. Vyšší úrokové sazby slibují vyšší výnosy, na což domácnosti reagují tak, že jsou ochotny omezit svou současnou spotřebu ve prospěch spotřeby domácí. Proto je průběh nabídky úspor rostoucí v závislosti na výši úrokových sazeb (viz rostoucí křivka na Obr. 28).

Obrázek 28: Nabídka úspor na kapitálovém trhu v dlouhém období

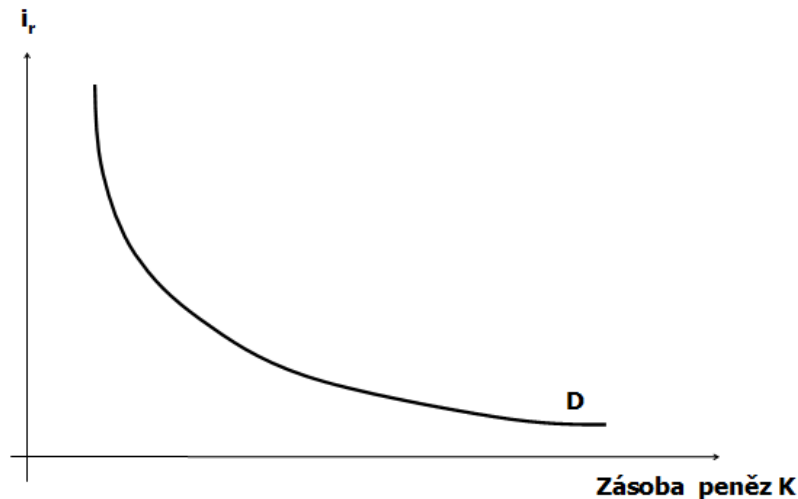
Zdroj: HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. Mikroekonomie: studijní skripta. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 6. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6 - upraveno

Strana poptávky na kapitálovém trhu

Poptávku po kapitálu představují firmy, které si půjčují peněžní prostředky se záměrem investovat je do nákupu reálných kapitálových statků. Předpokládáme-li, že kapitálový trh je dokonale konkurenční, pak firma bude v rovnováze, pokud přizpůsobí výši svých investic tak,

aby platilo: *mezní náklady na výrobní faktor kapitálu se rovnají příjmu z mezního produktu faktoru kapitálu* (tj. jeho mezní produktivitě) → $MFC_K = MRP_K$. Mezní náklady na kapitál na tomto typu trhu se shodují s výší placeného úroku za zapůjčený kapitál při dané tržní úrokové sazbě i_r (viz Obr. 29).

Obrázek 29: Průběh poptávky na trhu kapitálu

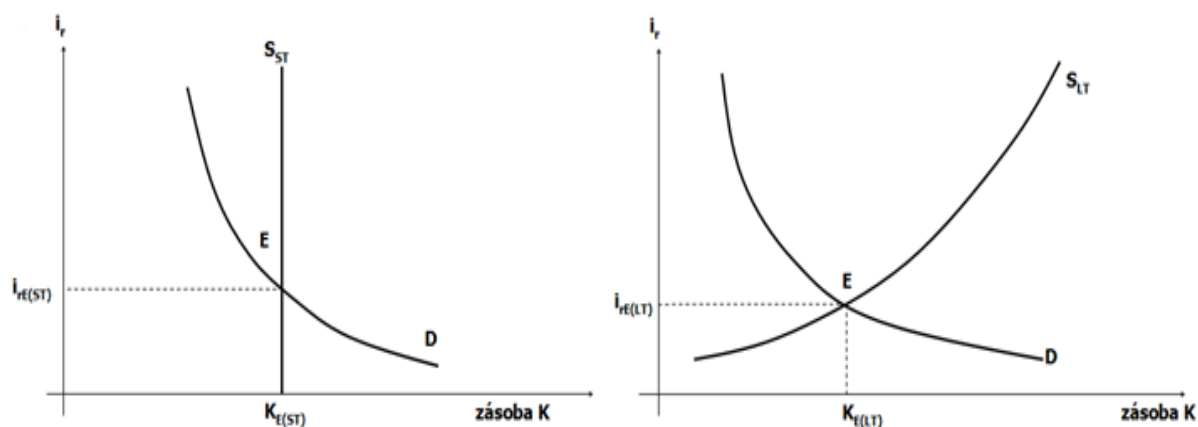

Zdroj: HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. Mikroekonomie: studijní skripta. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 6. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6 - upraveno

Rovnovážný stav na kapitálovém trhu

- Rovnováhu na trhu kapitálu v krátkém období (ST) zachycuje levé schéma na Obr. 30. Křivka D je poptávkou po kapitálu, je klesající s poklesem úrokové sazby a naopak, nezávisle na zásobách kapitálu. Jelikož s růstem produkce roste celkový produkt, ale s *klesajícími přírůstky*, klesá i příjem z mezního produktu kapitálu. Proto bude výroba rozšiřována o další jednotky kapitálu pouze tehdy, klesne-li úroková sazba.
- V dlouhém období (LT) je rovnováha stanovena v průsečíku tržní poptávky po kapitálu (D) a dlouhodobé křivky nabídky kapitálu S_{LT} při rovnovážné úrokové sazbě $i_{rE(LT)}$ a dané rovnovážné výši zásoby kapitálu jak ukazuje pravé schéma na Obr. 30. Jelikož v dlouhém období s růstem úrokové sazby roste ochota domácností spořit (a tím vyvážet nabídku kapitálu), bude nabídka rostoucí funkcí velikosti úrokové sazby. Poptávka po kapitálu je v dlouhém období determinována stejnými faktory jako v období krátkém, a proto se její průběh nemění.

Obrázek 30: Rovnovážná úroková sazba v krátkém období a dlouhém období

Zdroj: HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. Mikroekonomie: studijní skripta. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 6. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6 - upraveno

Měření výnosů z kapitálu

Výnosy z kapitálu mohou nabývat různých forem. Kromě tržní úrokové sazby k základním formám výnosů z kapitálu patří:

- **Nájemné**, inkasované vlastníkem kapitálového aktiva za jeho pronájem jiným subjektům.
- **Zisk z podnikání**. Ten je výsledkem rozdílu současné hodnoty příjmů z investice do reálného aktiva a současné hodnoty výdajů spojených s pořízením aktiva (investiční výdaj).

Míra zisku v podmínkách dokonalé konkurence a v situaci bez rizika nabývá hodnoty *tržní úrokové sazby*. V případě podnikatelského záměru (kde je podnikání spjato s rizikem ztráty investovaných prostředků) může ziskovost převyšovat rovnovážnou tržní úrokovou sazbu z mnoha příčin – důvodem může být monopolní postavení firmy na trhu, zavedení nových technologických postupů šetřících náklady firmy, jedinečné podnikatelské nápady, které se ujímají na trzích, aj.

Rozhoduje-li firma mezi více alternativními podnikatelskými příležitostmi, pak porovnává varianty na základě propočtu čistých současných hodnot (NPV) či ziskovosti jednotlivých variant, přičemž kritériem optimální volby je nejvyšší dosažená hodnota.

? Otázky a úkoly

- 1) Vyjmenujte výrobní faktory.
- 2) Určete co je cenou jednotlivých výrobních faktorů.
- 3) Jaké subjekty se nacházejí na straně poptávky na trhu výrobních faktorů?
- 4) Objasněte pojmy substituční a důchodový efekt.

🔑 Klíč k řešení otázek:

- 1) *půda, práce, kapitál*
- 2) *Pronajímáme-li práci, pak odměnou za naši „službu“ je nám mzda určena mzdovou sazbou. V případě pronájmu půdy obdržíme pachtovné měřené sazbou pozemkové renty. Za zapůjčený kapitál (který sice výrobním faktorem v užším slova smyslu není) získáme úrok, jehož cenou je úroková míra.*
- 3) *Na straně poptávky se nacházejí domácnosti.*
- 4) *Substituční efekt vzniká náhradou spotřebovávaných produktů za volný čas. O důchodovém efektu pak hovoříme tehdy, pokud vyšší mzdová sazba, ceteris paribus, zvyšující reálné důchody, mění volbu jedince ve prospěch volného času. Oba efekty působí proti sobě a záleží na tom, který z nich převládne: převáží-li efekt substituční, pak růst mzdové sazby vyvolá růst nabídky práce, převáží-li důchodový efekt, pak růst mzdové sazby sníží nabízené množství práce. Tvar křivky individuální nabídky práce závisí na tom, který z efektů při změně mzdové sazby převyšuje*

📖 Studijní materiály:

HOLMAN, R., 2011. *Ekonomie*. 5. vyd., Praha C. H. Beck, 720 s. 244 – 336 s. ISBN 9788074000065.

MACÁKOVÁ, L., 2010. *Mikroekonomie: základní kurs*. 11. vyd. Slaný: Melandrium, 275 s. 147 – 187 s. ISBN 978-80-86175-70-6.

SAMUELSON, P., A., 1991. *Ekonomie: základní kurs*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1011 s. 227 – 300 s. ISBN 80-205-0192-4.

HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. *Mikroekonomie: studijní skripta*. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 6. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6.

SIRŮČEK, P., NEČASOVÁ, M., MACÁKOVÁ L., 2003. *Mikroekonomická teorie I. – cvičebnice*. Melandrium, 304 s. 212 – 258 s. ISBN: 978-80-86175-37-5.

Kapitola 7: Rozdělování příjmů a bohatství. Všeobecná rovnováha.

Klíčové pojmy:

Důchod a bohatství, nerovnost v důchodech, Lorencova křivka, Giniho koeficient, rovnost versus efektivnost, efekty přerozdělování, všeobecná rovnováha, model jednoduché ekonomiky, efektivnost ve výrobě, efektivnost ve směně, Edgeworthův krabicový diagram, výrobně-spotřební efektivnost, hranice produkčních možností, celková rovnováha v dokonalé konkurenci.

Cíle kapitoly:

- Seznámit se s problematikou rozdělování důchodů.
- Seznámit se s konceptem principu „rovnosti v příjmu“ při v rozdělování důchodů a jeho dopad na efektivnost.
- Seznámit se s příčinami nerovností v rozdělování důchodů a měření těchto nerovností.
- Porozumět modelu všeobecné rovnováhy.

Čas potřebný ke studiu kapitoly: 12 hodin

Výklad:

Rozdělování příjmů a bohatství

Problém alokace zdrojů v ekonomice bývá spojován mimo jiné s *přerozdělováním národního důchodu mezi domácnosti*, kdy jde o to, jak rozdělit výsledky výroby mezi domácnosti.

Důchod je celkové množství peněz, které jedinec či domácnost obdrží během určitého období. Z časového hlediska je důchod příjmem obdrženým za určitý čas, tj. den, týden, měsíc či rok, jehož hlavní složky jsou:

- vlastnické důchody z pronájmu půdy a kapitálu (důchody z bohatství, např. renta, úroky, dividendy)..... Y_A, Y_K
- pracovní důchody (mzdy a výdělky, tj. důchody z lidského kapitálu) Y_L

- transferové příjmy (převody důchodů jako např. penze a sociální dávky od státu)..... Y_T

Celkový důchod jedince, resp. domácnosti za dané období je pak **součtem** těchto složek, kde:

- $Y_A = I \cdot A$ (A je množství půdy, kterou domácnost vlastní, I je průměrná výnosová míra půdy),
- $Y_L = w \cdot L$ (L je počet hodin práce, které domácnost odpracovala za dané časové období, w je průměrná hodinová mzda práce),
- $Y_K = v \cdot K$ (K je hodnota kapitálu, kterou domácnost vlastní, v je průměrná výnosová míra kapitálu).

Bohatství je stavová hodnota aktiv, kterou vlastní domácnost k určitému časovému okamžiku; je dána celkovým **jměním** dané domácnosti. **Jmění** zahrnuje různorodá **finanční aktiva**, které domácnosti vlastní (vklady v bankách a stavebních spořitelnách, akcie podniků, státní obligace a jiné cenné papíry, aj.).

Nerovnost v rozdělování důchodů v ekonomice a její měření

Nerovnost v rozdělování důchodů se týká jak **pracovních**, tak **vlastnických** důchodů.

V případě **pracovních důchodů** se jejich rozdílnost odvíjí např. od:

- rozdílů ve fyzických a duševních schopnostech jedinců,
- rozdílů plynoucích z různé intenzity práce jedinců,
- rozdílů v odborné přípravě a specifických dovednostech potřebných pro určitou profesi,
- rozdílů ve vykonávání nebezpečných povolání či zdraví ohrožujících profesí,
- rozdílů v dosaženém vzdělání,
- faktorů diskriminačních, jako např. diskriminace podle věku, pohlaví či rasy pracovníka apod.

Příčinou existence nerovnosti ve vlastnických důchodech je rozdílná výše kapitálu a množství půdy, které domácnosti, resp. jedinci vlastní.

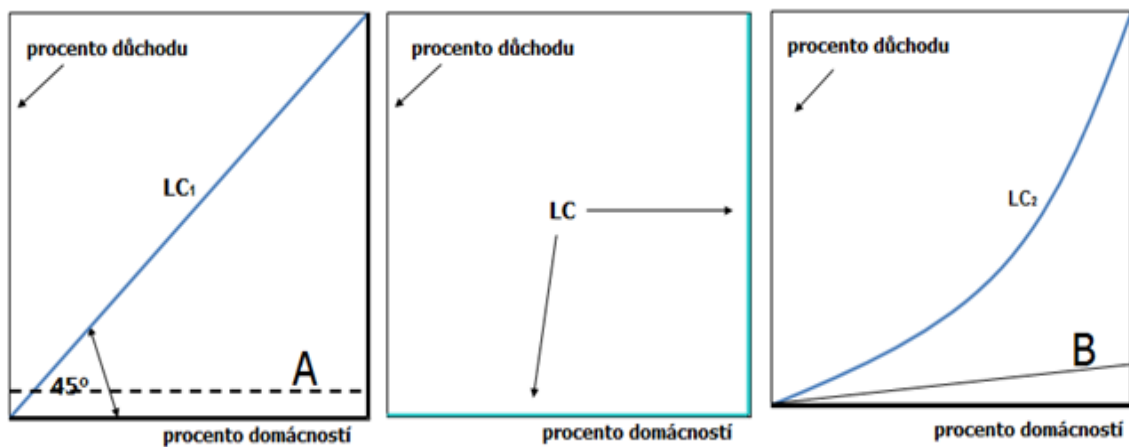
Nerovnost v příjmech domácností se popisuje tzv. **Lorenčovým grafem** a **Gininoho koeficientem**.

- Lorencův graf (viz Obr. 31) je modelem zachycujícím kumulativně poměrné rozdělení důchodů poměrným skupinám obyvatelstva rozříděných od nejchudších skupin po ty nejbohatší (jak důchody, tak skupiny domácností jsou vyjádřeny

v grafu procentuálně). Rozdělení příjmů mezi domácnosti v ekonomice může být popsáno jako:

- *absolutně rovné* (tzv. ideální Lorenцова křivka),
- *absolutně nerovné* (tzn., že jediná domácnost získává veškerý důchod v ekonomice) nebo jako
- *skutečně dosažená nerovnost* (skutečná Lorenцова křivka založená na statistických datech rozdělení příjmů mezi domácnosti).

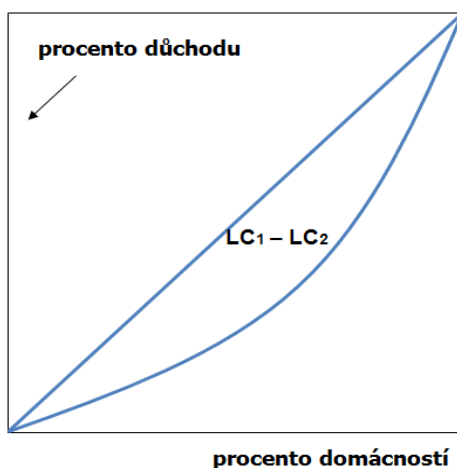
Obrázek 31: Absolutně rovné rozdělení důchodu, absolutně nerovné rozdělení důchodu, rozdělení důchodu založené na statistických datech

Zdroj: HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. Mikroekonomie: studijní skripta. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 7. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6 - upraveno

Míra nerovnosti v příjmech domácností je rozdílem mezi *ideální* Lorencovou křivkou a *skutečnou* Lorencovou křivkou (tj. rozdíl mezi kumulativními hodnotami příjmu jednotlivých skupin domácností $LC_1 - LC_2$), viz Obr. 32.

Obrázek 32: Absolutní hodnota nerovnosti v rozdělování důchodů

Zdroj: HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. Mikroekonomie: studijní skripta. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 7. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6 - upraveno

Poměrovou mírou nerovnosti v rozdělování důchodů je **Ginino koeficient: $G = (LC_1 - LC_2) / LC_1$** (relativní podíl absolutní odchylky od rovnosti v příjmech domácností v ekonomice). Hodnoty Ginino koeficientu se pohybují v mezích intervalu 0 až 1 (čím vyšší nerovnost v rozdělování důchodů, tím vyšší je jeho hodnota:

- hodnota 0 je „ideálním“ rozdělením důchodu – absolutní rovnost
- hodnota 1 je absolutně nerovnoměrné rozdělení důchodu).

Efekty přerozdělování

Stát může zasáhnout prostřednictvím „přerozdělovací“ důchodové politiky do ekonomiky tím, že důchody v rámci ekonomiky přerozděluje. Motivací pro zásahy bývá společenský požadavek **rovnosti**, a nikoli **efektivnosti**.

Prvotní důchody např. mzdy, úroky, zisky a renty ve většině případů podléhají přerozdělování prostřednictvím *státního rozpočtu* či *rozpočtů municipálních* nebo *regionálních* v podobě odváděných daní, poplatků, sociálních dávek, dotací, subvencí a fondů sociálního pojištění.

Efekty přerozdělovací politiky mají vážné dopady na efektivnost v ekonomice z následujících důvodů:

- **Demotivační charakter** – např. daň z příjmů, jež platí do státního rozpočtu zaměstnanec a její transfer těm, kdo nepracují, může způsobit problémy s motivací k práci, jak pro ty co pracují, tak na ty, jimž transfery (dávky v nezaměstnanosti) suplují pracovní výdělky. Z tohoto důvodu má přerozdělovací politika **negativní dopad na pracovní úsilí a podnikatelské aktivity**.

- Rozdílnost důchodů vede k vyšším průměrným úsporám. Lidé s vyššími důchody spoří v průměru více než lidé chudší. Rovnost důchodů (vlivem vysokého zdanění) by proto **snížila celkové úspory**, což by následně znamenalo **menší investice** (neboť ty by podléhaly zdanění) a pravděpodobně i **pomalejší ekonomický růst** a vyšší sklon k současné spotřebě.
- Přerozdělovací proces je spojen s administrativními a režijními náklady na mzdy úředníků státní správy a na provoz státních úřadů jako je berní úřad, ministerstvo financí, úřad práce, aj.
- Kladnou stránkou přerozdělovacích procesů je např. **zvýšení konkurenceschopnosti** na pracovním trhu zavedením *povinné školní docházky, podpory středoškolského a vysokoškolského vzdělávání a rekvalifikačních kurzů*.

Všeobecná rovnováha

V předchozích kapitolách jsme se zabývali zkoumáním dílčích trhů v ekonomice. V rámci analýzy jevů vyskytujících se na trzích výrobků a služeb a trhu práce a kapitálu jsme zkoumali zákonitosti, které zde panují odděleně. Nyní vezmeme v úvahu jejich vzájemnou propojenost a důsledky, které plynou z této propojenosti na celkovou tržní rovnováhu.

Model všeobecné rovnováhy se opírá o předpoklady, za základě nichž byl zformulován model jednoduché ekonomiky popisující všeobecnou rovnováhu na třech trzích: *trh práce, trh kapitálu* a *trh produktů*. Podle druhů vyráběného produktu X či Y pak pracuje s celkem šesti trhy:

- *trh práce při produkci statku X,*
- *trh práce při produkci statku Y,*
- *trh kapitálu při produkci statku X,*
- *trh kapitálu při produkci statku Y,*
- *trh produktů X,*
- *trh produktů Y.*

Aby v ekonomice nastal stav rovnováhy, musí i jednotlivé trhy dosáhnout rovnováhy – to vyžaduje nalézt rovnováhu mezi tím, co se *vyrábí* a tím co je *spotřebováno*; tj. problém **optimální alokace vzácných zdrojů** rozmístěných k použití na výrobu produktů X a Y podle požadavků spotřebitelů, v rámci něhož je:

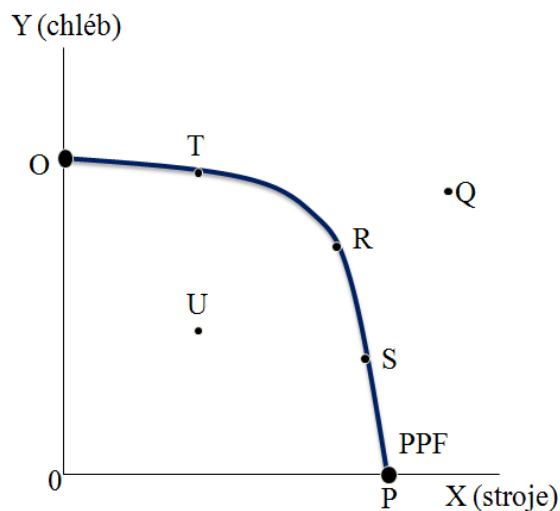
- **alokace zdrojů efektivní** (existuje za situace, kdy již nemůžeme zvýšit produkci jednoho statku, aniž bychom tím nemuseli omezit produkci statku jiného),
- **alokace zdrojů neefektivní** (situace, kdy lze zvyšovat produkci jednoho statku bez omezování produkce jiného).

Stav všeobecné rovnováhy předpokládá celkovou efektivnost zahrnující **efektivnost ve výrobě, efektivnost ve směně** a výrobně **spotřební efektivnost**.

Efektivnost ve výrobě

Efektivnost ve výrobě určitého statku X či Y představuje takovou alokaci vzácných zdrojů (K a L), kdy zvýšením produkce jednoho statku – např. X se současně musí snížit produkce statku jiného – Y. Podstatou je alokovat vzácné zdroje při výrobě statků tak, aby byly plně, tj. efektivně využity. Bude-li toto splněno, výroba se v dané ekonomice bude nacházet na **hranici svých produkčních možností** (PPF – viz Obr. 33 a také Obr. 2).

Obrázek 33: Hranice produkčních možností (PPF)

Zdroj: HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. Mikroekonomie: studijní skriptá. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 7. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6 - upraveno

Schéma v Obr. 33 říká, že:

- Výrobu kombinace statků v bodě **U** nazýváme **neefektivní**, protože při ní nejsou nevyužity všechny dostupné zdroje v ekonomice.
- Kombinace výstupu označená bodem **Q**, který leží vpravo od hranice produkčních možností, je díky omezenému množství zdrojů v dané ekonomice nedostupná.

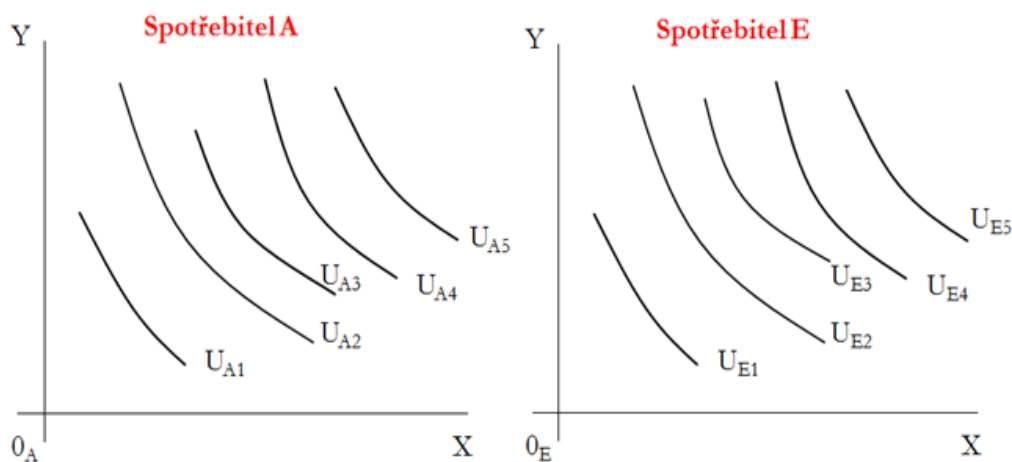
- Při efektivní výrobě se požadavek na zvýšení produkce např. statku X projeví tak, že se převedou vzácné zdroje z výroby statku Y na produkci X. Tím se dosáhne požadovaného zvýšení produkce statku X, ale na úkor produkce statku Y – poměr, v jakém se tak děje, je dán tzv. **mezní mírou transformace produktu (MRPT)**, tj. mezní mírou transformace jednoho produktu za produkt druhý.
- Obecně platí, že $MRPT = -\Delta Y / \Delta X = MP_Y / MP_X$, kde ΔY , resp. ΔX je změna objemu produkce statku Y, resp. X, MP_Y , resp. MP_X je mezní produkt statku Y, resp. mezní produkt statku X (Hašková a kol. 2014).

Efektivnost ve směně

Druhá podmínka všeobecné rovnováhy – **efektivnost ve směně** – říká, že rozdělení daného množství vyrobených statků X a Y je **efektivní**, pokud v případě jeho přerozdělení je jednomu spotřebiteli přilepšeno na úkor druhého (Paterovo optimum). V případě, že jsou statky přerozděleny tak, že jeden ze spotřebitelů si polepší, aniž by si druhý pohoršil, jedná se o **neefektivní** rozdělení statků.

Podmínka efektivnosti ve směně je založena na principu analýzy indiferenčních křivek spotřebitelů (A a E) spotřebovávajících dva druhy zboží (X a Y). Indiferenční mapa spotřebitele (A) je zachycena v Obr. 34 vlevo, v Obr. 34 vpravo jsou ukázány preference spotřebitele (E), o nichž předpokládáme, že jsou různé od preferencí spotřebitele A.

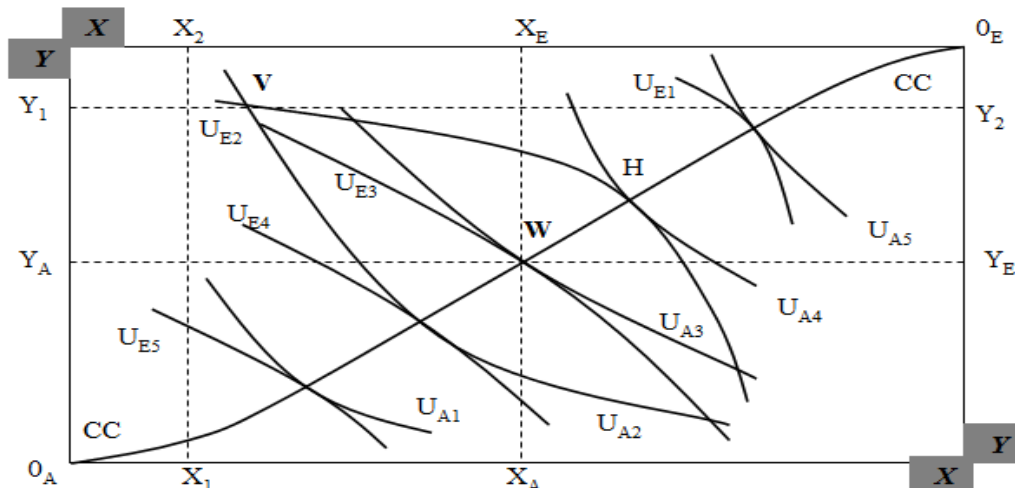
Obrázek 34: Indiferenční mapa preferencí spotřebitele A a indiferenční mapa preferencí spotřebitele E

Zdroj: HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. Mikroekonomie: studijní skripta. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 7. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6 - upraveno

Efektivní rozdělení statků X a Y mezi spotřebitele A a E lze vyčíst z tzv. Edgeworthova krabicového diagramu z Obr. 35. Konstrukce krabicového diagramu je založena na indifferenčních mapách spotřebitele A a spotřebitele E (ta je otočena o 180° a umístěna proti indifferenčním křivkám spotřebitele A).

Obrázek 35: Edgeworthův krabicový diagram

Zdroj: HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. Mikroekonomie: studijní skriptá. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 7. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6 - upraveno

Ze schématu na Obr. 35 je patrné, že:

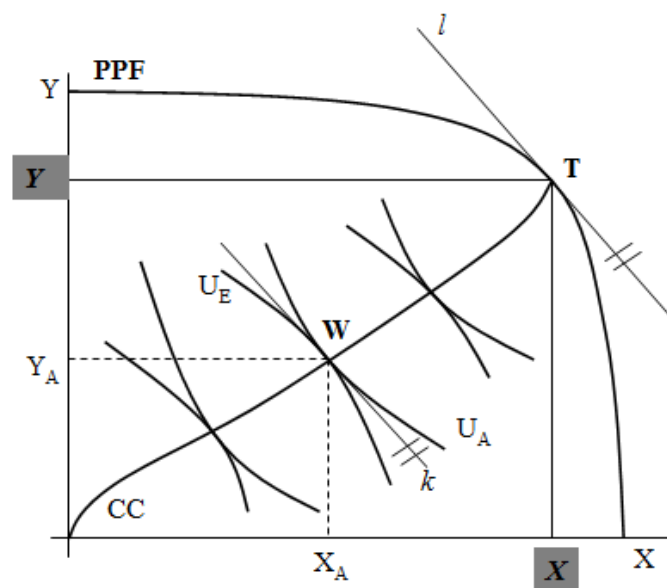
- *Pareto-optimální rozdělení* představují **všechny body dotyku indifferenčních křivek** spotřebitelů A a E.
- *Průsečíky indifferenčních křivek* představují **neefektivní rozdělení statků** mezi spotřebitele A a E.
- V Pareto-optimální situaci má tečna k indifferenčním křivkám v bodech jejich dotyku stejnou hodnotu **mezní míry spotřebitelské substituce MRS** statku X za statek Y.
- **Pro obecnou podmínku efektivity v rozdělování** platí: $MRS_A = MRS_E$, kde MRS_A , resp. MRS_E je mezní míra substituce statku Y za statek X za předpokladu stejného užitku (platí, že $MRS = -\Delta Y / \Delta X = MU_X / MU_Y$, kde MU_X , resp. MU_Y představuje hodnotu mezního užitku ze spotřeby statku X, resp. Y).

Výrobně spotřební efektivnost

Výrobně-spotřební efektivnost vyžaduje současnou platnost *efektivnosti ve výrobě* a *efektivnosti ve směně*, což vyžaduje výrobu takové kombinace statků, kterou *spotřebitelé chtějí*.

- Podmínku výrobně-spotřební efektivnosti ukazuje model hranice produkčních možností a model krabicového schématu.
- Kombinace výroby dvou statků X a Y umístěných na hranici produkčních možností je efektivní z hlediska produkce, ale ne všechny kombinace zde umístěné jsou stejně žádoucí pro spotřebitele.
- Bod na křivce produkčních možností, ve kterém se dosáhne nejlepší kombinace z pohledu preferencí spotřebitelů a zároveň z pohledu omezených vzácných zdrojů je takový bod, jehož posun libovolným směrem zapříčiní újmu nejméně jednomu spotřebiteli.

Obrázek 36: Model výrobně-spotřební efektivnosti

Zdroj: HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. Mikroekonomie: studijní skripta. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 7. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6 - upraveno

- Výrobní efektivnost bude splněna celkovou produkcí kombinace statků **X** a **Y** s maximálním využitím vzácných zdrojů k jejich výrobě (v bodě T na Obr. 36); vyrobené množství bude rozděleno mezi spotřebitele A a E.

- Podmínka výrobní efektivity při výrobě produktů X a Y říká, že $MRPT = - \Delta Y / \Delta X = PM_Y / PM_X$ a Pareto-optimální rozdělení statků mezi spotřebitele A a E říká, že $MRS_A = MRS_E$.

Pokud má být produkce statků rozdělena tak, aby užitek spotřebitelů byl maximální, pak musí platit, že $MRS = MRPT$. Bodem **optimálního rozdělení** bude bod, v němž *sklon tečny indifferenčních křivek v pareto-optimální situaci (MRS) bude stejný se sklonem tečny ke křivce hranice produkčních možností (MRPT)*. V Obr. 36 je tato podmínka splněna v bodě **W** - spotřebitel A získává množství statku X_A a množství statku Y_A a spotřebitel E rozdíl celkové produkce statku X, resp. Y a X_A , resp. Y_A .

Role cenového systému a všeobecná rovnováha

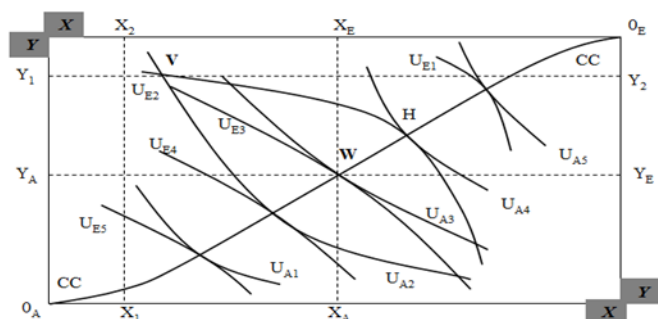
- Všeobecná efektivnost se na trzích „vytváří“ skrze „vytváření“ rovnovážných cen. Těm se přizpůsobují jak výrobci, tak spotřebitelé.
- Mezní míra transformace a mezní míra spotřebitelské substituce jsou vzájemně vyrovnávány prostřednictvím poměrů tržních cen (výrobci vyrovnávají poměry cen produktů P_x / P_y s poměrem mezních produktů MP_Y / MP_X ; spotřebitelé vyrovnávají poměry cen P_x / P_y s poměrem mezních užiteků ze spotřeby obou statků MU_x / MU_y) → **celková rovnováha tedy existuje, pokud $MRPT = MRS = P_x / P_y$** .
- V dokonalé konkurenci odpovídá bod celkové rovnováhy bodu, v němž **firma maximalizuje svůj zisk** a v němž **spotřebitel maximalizuje svůj užitek**. V tomto bodě (viz bod T v Obr. 36) existuje úplné využití zaměstnanosti a úplné využití kapitálu, přičemž objem vyprodukovaných statků se rovná objemu statků, které spotřebitelé při daných cenách nakupují.

? Otázky a úkoly

- 1) Definujte pojem důchod.
- 2) Definujte pojem efektivnost ve výrobě.
- 3) Graficky znázorněte Edgeworthův krabicový diagram a popište.

🔑 Klíč k řešení otázek:

- 1) *Důchod je celkové množství peněz, které jedinec či domácnost obdrží během určitého období. Z časového hlediska je důchod příjmem obdrženým za určitý čas, tj. den, týden, měsíc či rok.*
- 2) *Efektivnost ve výrobě určitého statku X či Y představuje takovou alokaci vzácných zdrojů (K a L), kdy zvýšením produkce jednoho statku – např. X se současně musí snížit produkce statku jiného – Y. Podstatou je alokovat vzácné zdroje při výrobě statků tak, aby byly plně, tj. efektivně využity.*
- 3) *Edgeworthův krabicový diagram*

📖 Studijní materiály:

HOLMAN, R., 2011. *Ekonomie*. 5. vyd., Praha C. H. Beck, 720 s. 398 – 413 s. ISBN 9788074000065.

MACÁKOVÁ, L., 2010. *Mikroekonomie: základní kurs*. 11. vyd. Slaný: Melandrium, 275 s. 195 – 215 s. ISBN 978-80-86175-70-6.

SAMUELSON, P., A., 1991. *Ekonomie: základní kurs*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1011 s. 301 – 365 s. ISBN 80-205-0192-4.

HAŠKOVÁ, S., KUČERA L., TRACHTA, V., 2014. *Mikroekonomie: studijní skripta*. 1. Vyd. České Budějovice: Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, 134 s. - 7. kapitola ISBN 978-80-7468-065-6.

SIRŮČEK, P., NEČASOVÁ, M., MACÁKOVÁ L., 2003. *Mikroekonomická teorie I. – cvičebnice*. Melandrium, 304 s. 269 -278 s. ISBN: 978-80-86175-37-5.

Kapitola 8: Mikroekonomická politika státu, tržní selhání. Makroekonomická úloha státu, protekcionismus a integrace

Klíčové pojmy:

Tržní selhání, externality, ochrana hospodářské soutěže, protekcionismus, liberalismus

Cíle kapitoly:

- Pochopit roli státu při utváření mikroekonomické politiky.
- Naučit se identifikovat a definovat jednotlivé podoby tržního selhání.
- Seznámit se s makroekonomickou politikou státu, zejména s vnější zahraničně-obchodní politikou.
- Pochopit a vysvětlit pojmy liberalismus a protekcionismus.

Čas potřebný ke studiu kapitoly: 12 hodin

Výklad:

Mikroekonomická politika státu

Dosud jsme sledovali převážně chování dvou subjektů v ekonomice – domácností a firem. Nyní do našich úvah přidáme další subjekt: stát a jeho vliv na tržní prostředí a utváření tržní rovnováhy. V tomto textu budeme rozumět „státem“ všechny úrovně veřejné správy (kraje, města, obce). Stát vytváří **institucionální a právní rámec** pro soukromé subjekty (tzv. „pravidla hry“), včetně **přesné definice a fungující ochrany vlastnických práv**. Je to zejména právo vlastněnou věc užívat, mít z ní výnosy a případně ji pronajmout či prodat. Dobře definovaná vlastnická práva jsou důležitou podmínkou efektivního využívání výrobních faktorů.

Zásahy státu do cen a omezování přístupu na trh

Stát ve snaze podpořit či utlumit vybrané ekonomické aktivity často zasahuje do cen, které by jinak vznikaly působením tržních sil; dochází tak ke změně rovnováhy trhu. Podívejme se nyní na hlavní formy těchto zásahů.

Cenový strop (maximální cena):

Státem stanovený cenový strop je maximální cenou, kterou smí prodávající požadovat od svých zákazníků. Motivem zavedení cenového stropu je obvykle zpřístupnění „nezbytných“ statků všem občanům. Zavedení cenového stropu **vytváří dodatečnou poptávku po daném zboží či službě, na což nemusí vždy reagovat dostatečně široká nabídka**; příkladem mohou být poradníky na obecní byty s nižším nájemným.

Minimální cena:

Minimální cena má opačný efekt, než předchozí situace maximální ceny. Jejím smyslem je zaručit výrobcům vybraných statků cenu, která pokrývá výrobní náklady a určitou marži. Tato cena je však často vyšší než rovnovážná cena vzniklá působením tržních sil, což opět k neefektivitám trhu – **k poklesu poptávky po statku a ke vzniku přebytků**. Tyto nástroje jsou dosud hojně využívané například u výroby zemědělských a potravinářských výrobků.

Subvence:

Subvencí rozumíme částku, kterou stát připlácí výrobcům k ceně statku. Výrobci tak mohou snížit konečné ceny pro spotřebitele. Vlivem změny cenové rovnováhy tato situace taktéž **vede ke zvýšení nabídky**. Stát prostředky na subvence čerpá ze státního rozpočtu; **na daného výrobce a jeho spotřebitele tak přispívají všichni daňoví poplatníci**.

Produkční kvóty:

Produkční kvóta je **státem stanovené maximální množství komodity**, kterou výrobce může za rok vyprodukovat. Pokud by v tržním prostředí bylo rovnovážné množství vyrobeného statku nad úrovní této kvóty, opět dojde zavedením kvóty k neefektivnosti – **vyrobené množství je menší než optimální a dochází k růstu ceny**. Zavedení produkčních kvót může mít další nežádoucí efekt: mezi státem vybranými výrobci dané komodity **dochází k omezení jinak žádoucích konkurenčních tlaků vedoucích k trvalému zlepšování efektivity výroby**. Zároveň v procesu rozdělování kvót mezi jednotlivé výrobce může docházet ke korupci a jinému nekalému jednání.

Antimonopolní politika, ochrana hospodářské soutěže

V Kap. 5 jsme již představili fungování trhu v podmínkách nedokonalé konkurence. Extrémním případem nedokonalé konkurence je monopol, kdy na trh daného výrobku nebo

služby dodává pouze jedna firma. Situace monopolu vede k tomu, že **firma není motivována vnější konkurencí** k vylepšování produktu ani ke zvyšování efektivity hospodaření. Existence monopolu obvykle znamená, že **existují bariéry vstupu na trh** daného výrobku nebo služby.

- **Přírozené bariéry:** např. monopol na rozvod vody nebo elektřiny z důvodu existence pouze jedné přenosové sítě.
- **Administrativní bariéry:** Stát znemožňuje vstoupit dalším subjektům na trh prostřednictvím regulace a omezení konkurence.

Stát se často snaží zamezit vzniku monopolů politikou ochrany hospodářské soutěže (antimonopolní politikou), jejímž cílem je zamezení vzniku a zneužití dominantního postavení na trhu. Z toho důvodu je důsledně kontrolováno především slučování jednotlivých firem, případně stát uplatňuje výše vysvětlené zásahy do cen s cílem eliminovat nadměrný monopolní zisk.

Tržní selhání

V některých případech dochází k tomu, že trhy nemohou fungovat zcela efektivně – dochází k tzv. **tržnímu selhání**. Toto selhání má tři nejznámější podoby: pozitivní a negativní externality, veřejné statky a asymetrii informací.

Externality

Externalitu lze definovat jako důsledek ekonomického rozhodnutí nebo aktivity, která má kromě původce dané aktivity dopad i na další subjekty (tj. vnější – externí vliv). Lze rozlišit dva druhy externalit:

- **Pozitivní:** osoba nebo firma nezíská veškeré výnosy ze své činnosti, část výnosů si přisvojují jiní. Příkladem může být výstavba zábavního areálu vede ke zvýšení cen okolních pozemků jiných majitelů.
- **Negativní:** osoba nebo firma nenese plně náklady své činnosti, část nákladů spadá na jiné (např. výstavba rušné silnice poblíž dosud klidné venkovské oblasti).

Existence externalit zpravidla vede k pocitu nespravedlnosti u jednoho nebo několika dotčených subjektů. V některých případech lze nápravu dopadů externalit vyřešit soukromým vyjednáváním mezi jednotlivými stranami, přičemž nezbytnou podmínkou jsou jasně vymezená vlastnická práva – při úspěšném smluvním vyřešení pak dochází k tzv. **internalizaci externalit**. V jiných situacích zasahuje do nápravy stavu stát. Způsob internalizace externalit je dán konkrétní situací; může se jednat např. o zavedení dodatečné

ekologické daně, zavedení limitů pro emise znečišťujících látek, subvence nákladů vedoucích k odstranění negativní externality (podpora výstavby protihlukových zdí) a další.

Veřejné statky

Typickými příklady tržního selhání jsou formy ochrany proti riziku požáru, povodně, války nebo proti běžné kriminalitě. Těmto rizikům jsou vystaveny všechny domácnosti a firmy v zemi i samotný stát; většina domácností a firem však není schopna soukromě financovat vlastní prevenci těchto rizik. Další formou řešení tržního selhání je tedy poskytování tzv. veřejných statků. Tyto statky se vyznačují tím, že je občanům **nelze poskytovat jinak než bezplatně a nelze z jeho spotřeby nikoho vyloučit**. Jeho dalším typickým znakem je **nezmenšitelnost ve spotřebě** – statek slouží stejně dobře nehlédě na to, kolik lidí ho aktuálně spotřebovává. Typickým příkladem veřejného statku je pouliční osvětlení nebo armáda.

Dalším specifickým veřejného statku je skutečnost, že při jeho poskytování nelze odhalit tzv. černého pasažera. I osoby, které neodvádějí daně do veřejných rozpočtů (např. cizinci), totiž tyto statky mohou užívat a není možné je nijak vysledovat.

Informační asymetrie

V ideálním světě dokonalé konkurence platí důležitá podmínka: subjekty trhu mají dokonalé informace o nabídce, poptávce a konkurenci. Při existenci nedokonalé konkurence s sebou však získávání informací nese nutnost časové či finanční „investice“. V některých situacích mohou být tzv. **transakční náklady** na získání informací tak vysoké, že příslušný subjekt raději zvolí **racionální neznalost**.

Informační asymetrie označuje situaci, kdy má jeden z účastníků směny více informací než druhý. Nedostatek informací u jedné ze stran pak může vést k nedostatečně racionálně podloženému rozhodnutí. Typickým příkladem je neznalost veškerých technologických parametrů určitého výrobku na straně spotřebitele. Státní orgány mohou proti těmto neefektivnostem zasahovat i na trhu s informacemi. Některé informace mají výrobci povinnost uveřejňovat, případně se musí veřejně zavázat, že poskytují v souladu s platnou legislativou. Bojem proti informační asymetrii se zabývá značná část legislativy a dalších **opatření v oblasti ochrany spotřebitele**. Situaci zneužití informační asymetrie, zpravidla ze strany výrobce nebo prodejce směrem ke kupujícímu, pak označujeme jako tzv. **morální hazard**.

Makroekonomická politika státu, protekcionismus a integrace

Zásahy státu v mikroekonomickém měřítku lze agregovat i do makroekonomické úrovně. Zde provádí stát hospodářskou stabilizační politiku, o které podrobně pojednává Kap. 12. V této podkapitole se soustředíme pouze na jeden z aspektů makroekonomické politiky – vnější zahraniční a obchodní politiku, tj. zásahy státu do množství a cen vývozu a dovozu.

Zahraniční obchod státu zahrnuje **všechny transakce, kdy zboží nebo služba přechází hranice státu**. Jeho složkami je **vývoz ze země (export)** a **dovoz do země (import)**. Státní regulace v oblasti zahraničního obchodu může mít různou intenzitu a může využívat celou řadu nástrojů. V dalším textu této opory ukážeme, že zahraniční obchod vytváří velmi významný příspěvek k hospodářské výkonnosti mnoha zemí světa. Hlavním smyslem zahraničně-obchodní politiky je **podpořit domácí producenty a vývozce před silnější zahraniční konkurencí a/nebo regulovat intenzitu a strukturu dovozu z ostatních zemí**.

Teorie zahraničně-obchodní politiky obvykle pracuje se dvěma krajními přístupy:

- **Liberalismus:** stát vůbec nezasahuje do zahraničního obchodu a nechává export i import vyvíjet se dle požadavků trhu;
- **Protekcionismus:** stát významně zasahuje do vývozu i dovozu s cílem maximálně ochránit domácí producenty.

Většina států světa k zahraničnímu obchodu přistupuje zčásti liberálně a zčásti s využitím nástrojů regulace.

Protekcionismus

Protekcionista obchodní politika využívá různých nástrojů regulace. Přední místo mezi nimi zaujímají cla, kvóty a administrativní a technická opatření.

Clo je poplatek, který vybírá stát obvykle za dovoz zboží do země. Jeho výše se stanoví jako procento z ceny nebo jako pevná částka za jednotku zboží. Zavedení či zvýšení celních sazeb **snižuje celkový objem dovozu a nabídku zboží z dovozu na domácím trhu**. Bezprostředním efektem je tak **možnost dosažení vyšší ceny při stávající poptávce a menší konkurence pro domácí prodejce**. Existence cel tak může mít dopad i na zaměstnanost v domácích firmách a svou roli může hrát i příjem z cel do státního rozpočtu (v České republice je však tento efekt zanedbatelný).

Dovozní kvóty stanovují maximální objem určitého druhu výrobku, který je možno do země v určitém období dovézt. Efekt je podobný jako u cla – **snížení nabídky zboží z dovozu a zvýšení ceny zboží na domácím trhu**. Nedochozí však k navýšení příjmu do státního rozpočtu.

Rostoucí význam v regulaci dovozu mají různé administrativně-technické požadavky na zboží. Řada norem či předpisů, které musí dovážené zboží splňovat, se na první pohled jeví jako nástroj ochrany spotřebitele; často je však jejich skutečným cílem zabránit firmám z ostatních zemí v dovozu, protože dovážené zboží tyto požadavky nesplní a změnit technologii výroby by bylo pro zahraniční producenty příliš nákladné.

Liberalismus a integrace

Rozvoj mezinárodního obchodu a rychle rostoucí vzájemná provázanost jednotlivých ekonomik vedou od počátku 80. let 20. století ke snaze postupně odstraňovat vzájemné překážky obchodu. Světová obchodní organizace (angl. World Trade Organization, WTO) zakládá pravidla mezinárodního obchodu prostřednictvím dohod mezi členskými státy. Jako první stupeň liberalizace lze označit uzavírání dvoustranných či mnohostranných preferenčních dohod, které v sobě obsahují závazek omezit či zrušit překážky obchodu.

Jednotlivé pokročilejší stupně ekonomické integrace jsou uvedeny v Tab. 3. Každý následující stupeň obsahuje opatření obsažená v předešlém stupni a další prohloubení integrace.

Tabulka 3: Stupně ekonomické integrace

Zóna volného obchodu	Zrušení všech obchodních omezení mezi dvěma a více státy – volný pohyb zboží Každý stát uplatňuje vlastní obchodní politiku ke třetím zemím
Celní unie	Rozšíření zóny volného obchodu o společnou obchodní politiku vůči třetím zemím
Společný trh	Volný pohyb osob, služeb a výrobních faktorů Společná či koordinovaná pravidla hospodářské soutěže
Měnová unie	Společná měna včetně jednotného měnového systému a centrální banky
Hospodářská unie	Plná integrace členských států , společná hospodářská politika a plně koordinovaný daňový systém

Zdroj: vlastní

Jedním ze světově nejznámějších a nejvíce integrovaných uskupení států je Evropská unie. Pokud hodnotíme míru integrace v rámci EU, lze obecně říci, že se jedná o společný trh s prvky hospodářské a měnové unie. Společnou měnu nevyužívají dosud všechny státy EU a proces vytváření hospodářské unie taktéž není dovršen. Ke společnému trhu se pak rozhodly připojit i některé země, nejsou členy EU – hovoříme o **Evropském hospodářském prostoru** (EHP), jehož členy jsou kromě zemí EU také Norsko, Island a Lichtenštejnsko.

Otázky a úkoly

- 1) Co je to externalita a jaké druhy externalit znáte?
- 2) Definujte pojem veřejný statek.
- 3) Co je to celní unie?

Klíč k řešení otázek:

- 1) *Externalitu lze definovat jako důsledek ekonomického rozhodnutí nebo aktivity, která má kromě původce dané aktivity dopad i na další subjekty (tj. vnější – externí vliv). Lze rozlišit dva druhy externalit: 1 – Pozitivní externality: osoba nebo firma nezíská veškeré výnosy ze své činnosti, část výnosů si přisvojí jiní. Příkladem může být výstavba zábavního areálu vede ke zvýšení cen okolních pozemků jiných majitelů. 2 – Negativní externality: osoba nebo firma nenese plně náklady své činnosti, část nákladů spadá na jiné (např. výstavba rušné silnice poblíž dosud klidné venkovské oblasti).*
- 2) *Veřejné statky se vyznačují tím, že je občanům nelze poskytovat jinak než bezplatně a nelze z jeho spotřeby nikoho vyloučit. Jeho dalším typickým znakem je nezmenšitelnost ve spotřebě – statek slouží stejně dobře nehlédě na to, kolik lidí ho aktuálně spotřebovává. Typickým příkladem veřejného statku je pouliční osvětlení nebo armáda.*
- 3) *Rozšíření zóny volného obchodu o společnou obchodní politiku vůči třetím zemím.*

Studijní materiály:

- PAVELKA, T., 2007. *Makroekonomie – základní kurz*. 3. vyd. Slaný: Melandrium, 278 s. 4 – 14 s. ISBN 987-80-86175-58-4.
- RUSMICOVÁ, L., SOUKUP, J. a kol., 2002. *Makroekonomie: základní kurs*. 5. vyd. Slaný: Melandrium, 167 s. 49 – 70 s. ISBN 80-86175-24-3.
- HOLMAN, R., 2005. *Ekonomie*. 4. vyd. Praha: C. H. Beck, 720 s. 378 – 397 s. ISBN 80-7179-891-6.
- PLCHOVÁ, B., 2007. *Zahraniční ekonomické vztahy ČR*. 3. přeprac. vyd. Praha: Oeconomica, 154 s. 10 – 20 s. ISBN 978-80-245-1285-3.
- SIRŮČEK, P. a kol., 2003. *Makroekonomická teorie I: cvičebnice*. 2. aktualiz. vyd. Slaný: Melandrium, 176 s. 13 – 62 s. ISBN 8086175367.

Kapitola 9: Měření výkonnosti ekonomiky, produkt, důchod. Agregátní nabídka a poptávka a její složky. Modely makroekonomické rovnováhy a její poruchy.

Klíčové pojmy:

Hrubý domácí produkt, reálný produkt, výdajová, produkční a důchodová metoda měření HDP, disponibilní důchod, agregátní nabídka, agregátní poptávka, peněžní iluze, inflační meze, meze produktu

Cíle kapitoly:

- Seznámit se s pojmem HDP a dalšími národohospodářskými agregáty.
- Porozumět funkci agregátní poptávky a seznámit se s faktory, které ovlivňují průběh této funkce.
- Pochopit rozdíl mezi agregátní nabídkou v krátkém období a v dlouhém období.
- Porozumět mechanismu vytváření makroekonomické rovnováhy.

Čas potřebný ke studiu kapitoly: 12 hodin

Výklad:

Měření výkonnosti ekonomiky, produkt a důchod

Celkový ekonomický význam aktivit domácností a firem na trhu zboží a služeb a na trhu výrobních faktorů (viz předchozí výklad) v tuzemsku i v zahraničí lze vyjádřit či vyčíslit souhrnně pomocí národohospodářských agregátů. Nejvýznamnější agregáty měří velikost celkového produktu a důchodu vytvořeného v ekonomice, úroveň a dynamiku vývoje cen, nezaměstnanost či míru zapojení ekonomiky do světového hospodářství.

Hrubý domácí produkt

Hrubý domácí produkt (HDP) je základním národohospodářským agregátem. Jedná se o měření toku zboží a služeb, vyrobených na území určité země za určité období; lze ho definovat také jako „tržní hodnotu veškerých finálních statků a služeb vyprodukovaných v

ekonomice za dané časové období“. Tento statistický ukazatel zachycuje pouze tržní transakce a pouze nově vyrobené statky.

Nominální a reálný HDP

Měření HDP se provádí v peněžních jednotkách. Pro zjištění výše HDP tak celkové množství vyprodukovaných statků a služeb násobíme jejich tržní cenou, čímž získáme **nominální HDP za dané období**. Pokud však chceme sledovat vývoj HDP mezi dvěma a více obdobími, působí na jeho hodnotu změna cenové hladiny (inlace nebo deflace). **Reálný HDP** je produkt **měřený ve stálých cenách**, tj. v cenách předem určeného předchozího období.

Hrubý národní produkt

S vývojem směřujícím ke stále většímu zapojení národní ekonomiky do světového hospodářství nabývá na významu ukazatel hrubého národního produktu (HNP). **HDP je měřen podle místa**, kde jsou dané statky či služby vyprodukovány bez ohledu na to, zda jejich původcem je tuzemec nebo cizozemec; **HNP naopak uplatňuje hledisko národnosti**. Zahrneme do něj všechny výkony subjektů určité národnosti bez ohledu na to, zda byly vyprodukovány doma nebo v zahraničí.

Výdajová metoda měření HDP

Existují tři hlavní metody výpočtu HDP: **výdajová, produkční a důchodová**. Každá z metod by přitom měla přinést stejný konečný výsledek. Ekonomická teorie nejčastěji pracuje s výdajovou metodou měření HDP. Jedná se o součet výdajů čtyř sektorů ekonomiky: domácností, firem, státu a zbytku světa. Transakce se zbytkem světa jsou vyjádřeny jako **export a import**.

$$\mathbf{HDP = C + I + G + NX}$$

- **Výdaje na spotřebu (C)** představují výdaje domácností a firem na běžnou spotřebu krátkodobých statků a služeb.
- **Výdaje na investice (I)** představují investice firem do dlouhodobého fixního kapitálu, investice domácností do dlouhodobých statků (např. výstavba domů)
- **Vládní výdaje (G)** vyjadřují výdaje státního sektoru. Konkrétně jde o výdaje na státní nákupy zboží a služeb včetně výrobních faktorů (školsví, zdravotnictví, správa státního majetku, mzdy pro státní zaměstnance atd.) a na transfery domácnostem (podpory v nezaměstnanosti, sociální dávky).

- **Čistý export (NX)** skutečnost, že produkce zboží a služeb pro zahraniční trh zvyšuje výdaje domácích firem. Jeho hodnotu získáme odečtením hodnoty celkového importu od hodnoty celkového exportu.

$$\mathbf{NX = Ex - Im}$$

Produkční a důchodová metoda měření HDP

Produkční metodu lze také nazvat metodou hrubé přidané hodnoty. Na každém stupni výroby určitého statku do výpočtu HDP zahrnujeme pouze hodnotu přidanou zpracováním, tj. nezahrnujeme hodnotu meziproductů. **Podstatou důchodové metody** je součet všech příjmů, které plynou směrem k výrobním faktorům: jedná se především o mzdy a platy za práci, zisk z podnikání firem i jednotlivců, renty a úrokové platby.

Disponibilní důchod

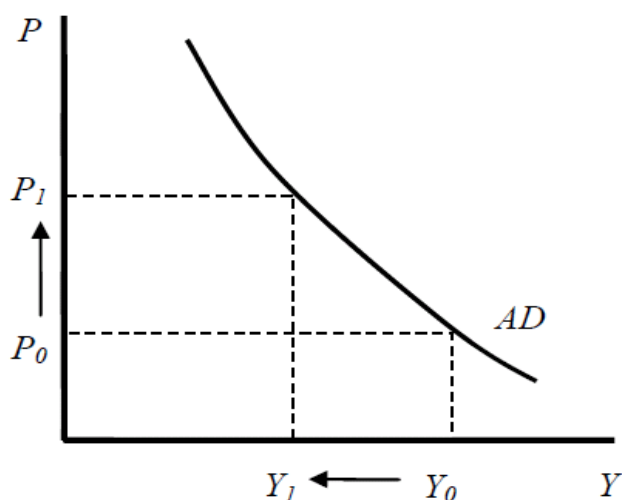
Jedná se o čistý důchod, který získávají domácnosti. Skládá se ze **všech důchodů** (mzdy, renty, úroky, dividendy apod.) **po zdanění**, ke kterým přičteme případné **transferové platby**. Disponibilní důchod mohou domácnosti použít na spotřebu (angl. Consumption, C) nebo na tvorbu úspor (angl. Savings, S).

Agregátní poptávka a agregátní nabídka

Dosud jsme hovořili o poptávce a nabídce po určitém statku. Agregátní poptávka a nabídka jsou veličiny, které vyjadřují nabídku a poptávku po všech statcích v ekonomice, jinými slovy po celkovém produktu ekonomiky. Obě veličiny jsou vyjádřením **vztahu cenové hladiny (P) a reálného produktu (Y)**. Determinanty určující výši agregátní poptávky jsou stejné jako složky HDP vyjádřeného výdajovou metodou – spotřeba (C), investice (I), vládní nákupy (G) a čistý export (NX).

Křivku agregátní poptávky znázorňuje Obr. 37 Sklon křivky agregátní poptávky vyjadřuje nepřímý vztah mezi cenovou hladinou v ekonomice a celkovým (poptávaným) produktem v daném časovém období. Důvodem je tzv. **efekt reálných peněžních zůstatků**: s růstem cenové hladiny klesá hodnota držených peněžních zůstatků, protože za stejný objem peněz lze pořídit menší množství statků. Zároveň dochází vlivem mechanismů na trhu peněz a případně i vlivem zásahů centrální banky v rámci protiinflační politiky k růstu úrokové míry, takže klesá i intenzita investic a spotřeba.

Obrázek 37: Křivka agregátní poptávky

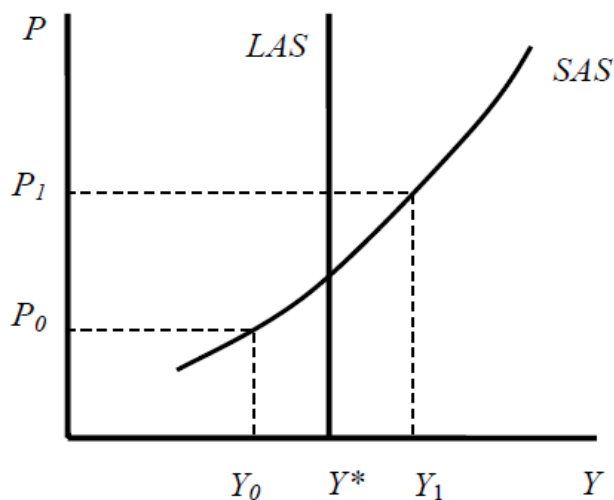

Zdroj: vlastní

Po křivce AD se ekonomika pohybuje, když se mění cenová hladina při dané nominální peněžní zásobě. Při změnách peněžní zásoby se pohybuje celá křivka agregátní poptávky – při růstu peněžní zásoby směrem doprava, při poklesu směrem doprava.

Analogicky **křivka agregátní nabídky ukazuje vztah mezi cenovou hladinou a reálným produktem, který firmy chtějí vyrábět**. Je třeba rozlišovat **agregátní nabídku v krátkém období (SAS) a v dlouhém období (LAS)**. Důvodem rozdílného průběhu těchto dvou křivek je předpoklad, že lidé i firmy v krátkém období podléhají tzv. **peněžní iluzi**. Křivky agregátní nabídky znázorňuje Obr. 38.

Obrázek 38: Agregátní nabídka v krátkém a v dlouhém období

Zdroj: PAVELKA, T., 2007. Makroekonomie – základní kurz. 3. vyd. Slaný: Melandrium, 278 s. 15 – 60 s. ISBN 987-80-86175-58-4 - upraveno

V krátkém období je křivka agregátní nabídky (SAS) mírně rostoucí. Jedná se o pozitivní reakci výrobců na zvyšování peněžní hladiny, při které očekávají dosažení vyšších zisků, a proto zvyšují objem své produkce (nabídky). Při vzniku peněžní iluze mají výrobci pocit, že roste jen cena jejich produkce. Firmy však pro zvýšení objemu produkce musí poptávat více výrobních faktorů a surovin, jejichž cena postupně také roste – **dochází ke všeobecnému růstu cenové hladiny.**

Stejně mohou podléhat peněžní iluzi i pracovníci. Na zvýšení mezd reagují zvýšením nabídky práce a neuvědomují si, že poroste také cena spotřebního zboží. Při vyprchání peněžní iluze se vrací nabídka práce na původní úroveň a s tím se stabilizuje i objem produkce. **Agregátní poptávka tak v dlouhém období (LAS) není závislá na výši cenové hladiny.** Reálný produkt při dlouhodobé agregátní poptávce nazýváme **potenciálním produktem (Y^*).** Této úrovni produktu zároveň odpovídá určitá nabídka práce – říkáme, že **zaměstnanost odpovídá přirozené míře nezaměstnanosti** (viz Kap. 10).

K posunu křivky SAS dochází například vlivem tzv. „**nákladových šoků**“, kdy se zvýší cena nákladů produkce (rostou mzdy, cena ropy atp.) bez odpovídajícího nárůstu produktivity práce. Posun křivky SAS má dvojí negativní dopad – pokles reálného produktu a zvýšení cenové hladiny.

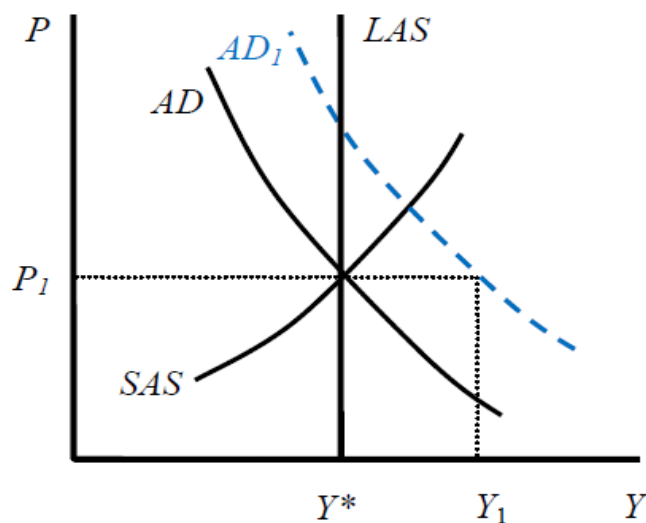
K posunu křivky LAS pak dochází vlivem **hospodářského růstu či poklesu a dlouhodobé změny potenciálního produktu.** K tomu může přispět například růst produktivity práce, inovace nebo zlepšení výrobních technologií.

Makroekonomická rovnováha a její poruchy

Ze vztahu agregátní poptávky a nabídky lze snadno odvodit **makroekonomickou rovnováhu.** Je zřejmé, že se vyznačuje rovnovážnou cenovou hladinou a rovnovážnou úrovní produktu. V dlouhém období se rovnováha ustálí na úrovni potenciálního produktu; v krátkém období však může docházet k určitým poruchám.

Rovnovážná produkce je v ekonomické teorii v dlouhém období determinována úrovní potenciálního produktu, tedy agregátní nabídkou. Proto mohou mít opatření hospodářské politiky zaměřená na podporu agregátní poptávky pouze dočasný efekt vedoucí ke zvýšené inflaci – jedná se o situaci tzv. **inflační mezery.** Tuto situaci znázorňuje Obr. 39.

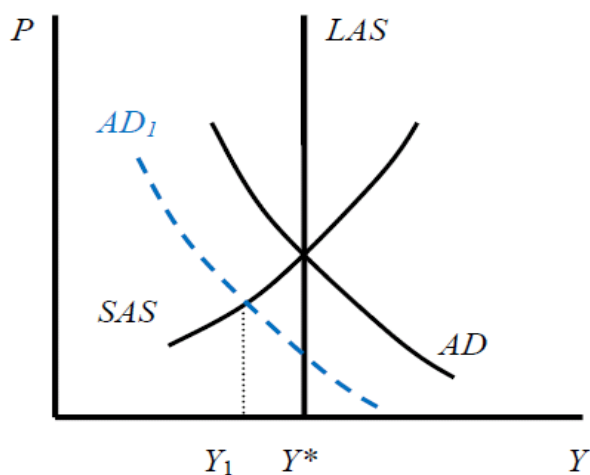
Obrázek 39: Inflační mezer

Zdroj: RUSMICOVÁ, L., SOUKUP, J. a kol., 2002. Makroekonomie: základní kurs. 5. vyd. Slaný: Melandrium, 167 s. 9 – 28 s. ISBN 80-86175-24-3. – upraveno

Pokud se produkt nachází pod potenciální úrovní, hovoříme o jiném typu dočasné poruchy – o případě **mezery produktu**, viz. Obr. 40. V grafickém znázornění se jedná o vzdálenost mezi body Y^* a Y_1 na ose x . V obou případech se v dlouhém období makroekonomická rovnováha vrátí na úroveň potenciálního produktu.

Obrázek 40: Mezera produktu

Zdroj: RUSMICOVÁ, L., SOUKUP, J. a kol., 2002. Makroekonomie: základní kurs. 5. vyd. Slaný: Melandrium, 167 s. 9 – 28 s. ISBN 80-86175-24-3. – upraveno

? Otázky a úkoly

- 1) Definujte pojem HDP.
- 2) Napište vzorec pro výpočet čistého exportu.
- 3) Co vyjadřuje agregátní nabídka? Co vyjadřuje agregátní poptávka?

🔑 Klíč k řešení otázek:

- 1) *Jedná se o měření toku zboží a služeb, vyrobených na území určité země za určité období; lze ho definovat také jako „tržní hodnotu veškerých finálních statků a služeb vyprodukovaných v ekonomice za dané časové období“.*
- 2) $NX = EX - IM$
- 3) *Agregátní nabídka ukazuje vztah mezi cenovou hladinou a reálným HDP, který firmy chtějí vyrábět. Průběh krátkodobé funkce agregátní nabídky je rostoucí. Důvodem je to, že lidé i firmy po určitou dobu podléhají peněžní iluzi.*
- 4) *Agregátní poptávka ukazuje vztah mezi cenovou hladinou a reálným HDP, který domácnosti a firmy chtějí nakupovat. Průběh funkce agregátní poptávky je klesající. Důvodem je efekt reálných peněžních zůstatků. Agregátní poptávka roste, když se zvýší nominální peněžní zásoba.*

📖 Studijní materiály:

PAVELKA, T., 2007. *Makroekonomie – základní kurz*. 3. vyd. Slaný: Melandrium, 278 s. 15 – 60 s. ISBN 987-80-86175-58-4.

RUSMICOVÁ, L., SOUKUP, J. a kol., 2002. *Makroekonomie: základní kurs*. 5. vyd. Slaný: Melandrium, 167 s. 9 – 28 s. ISBN 80-86175-24-3.

HOLMAN, R., 2005. *Ekonomie*. 4. vyd. Praha: C. H. Beck, 720 s. 425 – 458 s. ISBN 80-7179-891-6.

SIRŮČEK, P. a kol., 2003. *Makroekonomická teorie I: cvičebnice*. 2. aktualiz. vyd. Slaný: Melandrium, 176 s. 34 – 62 s. ISBN 8086175367.

ČESKÁ NÁRODNÍ BANKA. *Zprávy o inflaci* [online]. 2015 [cit. 2015-10-07]. Dostupné z: www.cnb.cz

MINISTERSTVO FINANCÍ [online]. 2013 [cit. 2015-10-07]. Dostupné z: www.mfcr.cz

Kapitola 10: Ekonomický růst a hospodářské cykly.

Inflace a cenové indexy. Nezaměstnanost a trh práce.

Klíčové pojmy:

Ekonomický růst, hospodářské cykly, potenciální produkt, inflace, deflátor HDP, index spotřebitelských cen, trh práce, nezaměstnanost, druhy nezaměstnanosti, přirozená míra nezaměstnanosti

Cíle kapitoly:

- Pochopit faktory vedoucí k ekonomickému růstu.
- Porozumět struktuře ekonomického cyklu.
- Seznámit se s pojmy inflace a s příčinami a dopady inflace.
- Orientovat se v problematice trhu práce a nezaměstnanosti.

Čas potřebný ke studiu kapitoly: 12 hodin

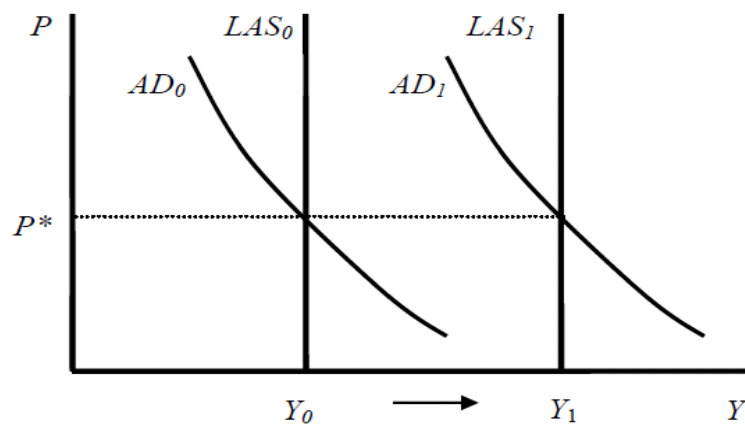
Výklad:

Ekonomický růst a hospodářské cykly

Ekonomický růst obecně znamená **růst potenciálního produktu**; graficky tuto situaci vyjádříme posunem křivky LAS doprava. Tuto situaci znázorňuje Obr. 41. Zopakujme, že pro ekonomiku nacházející se na úrovni potenciálního produktu je typické, že:

- firmy vyrábějí tolik statků, kolik vyrábět chtějí;
- nedochází k akceleraci inflace;
- úroveň zaměstnanosti odpovídá přirozené míře nezaměstnanosti.

Obrázek 41: Ekonomický růst

Zdroj: vlastní

Vidíme, že ve znázorněné situaci dochází k posunu křivky agregátní poptávky i agregátní nabídky. Zvyšuje se úroveň reálného produktu, avšak bez zvýšení cenové hladiny. **Impulzy k hospodářskému růstu tedy primárně nenalezneme na straně agregátní poptávky, ale na straně agregátní nabídky.** Pouhý růst agregátní poptávky bez odpovídajícího zvýšení potenciálního produktu není skutečným růstem, ale cyklickým výkyvem a doprovází ho zvýšení cenové hladiny.

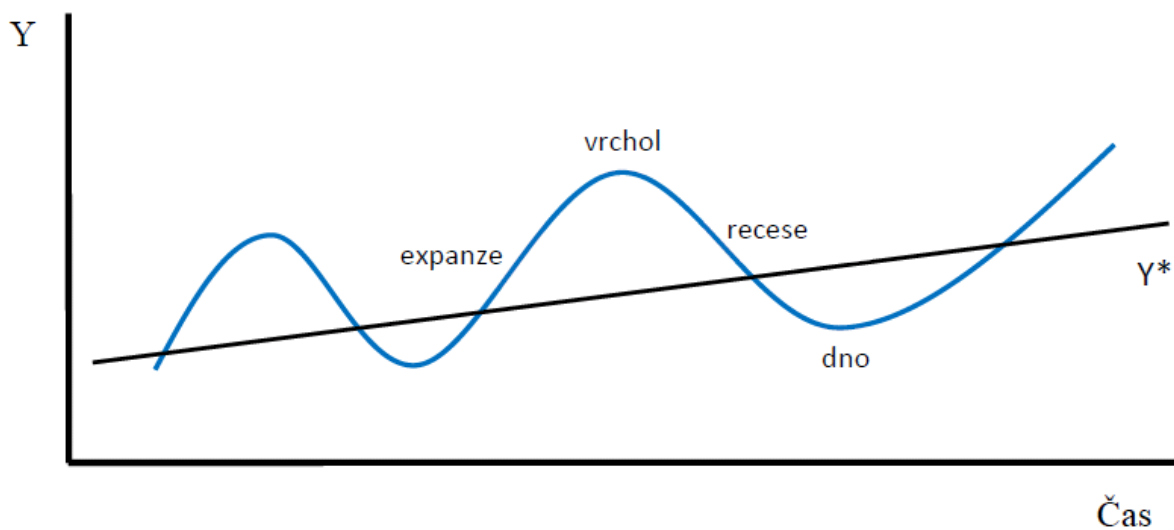
Uveďme nyní hlavní zdroje ekonomického růstu:

- **Větší kapitálová vybavenost:** akumulace fyzického kapitálu (stroje, budovy, technologie)
- **Růst kvalifikace pracovní síly:** akumulace lidského kapitálu
- **Technologický pokrok:** neustálé zvyšování kvality a efektivity produkce prostřednictvím výzkumu, vývoje a inovací
- **Velikost trhu a specializace:** Na větším trhu je větší konkurence, je možné se lépe specializovat a uplatnit výnosy z rozsahu; velký význam zde hraje zahraniční obchod, díky kterému se na domácím trhu uplatňuje konkurence z celého světa.
- **Právní a institucionální rámec, společenské a podnikatelské klima.**

Hospodářský cyklus

Pro tržní ekonomiku jsou charakteristické tzv. **cyklické výkyvy**, kdy skutečně dosažený reálný produkt osciluje kolem úrovně potenciálního produktu; viz Obr. 42.

Obrázek 42: Hospodářský cyklus

Zdroj: vlastní

Přímka potenciálního produktu (Y^*) odpovídá přímce dlouhodobé agregátní nabídky (LAS). Křivka cyklických výkyvů pak osciluje kolem ní; jedná se o výkyvy krátkodobé agregátní nabídky (SAS).

Ve fázi **expanze** roste úroveň reálného produktu. Nejprve se ekonomika navrácí na úroveň Y^* a poté ho překračuje. Roste zaměstnanost, investiční aktivita, mzdy, disponibilní důchody domácností i spotřeba. Po vyprchání peněžních iluzí dojde i ke všeobecnému nárůstu cenové hladiny.

Ve fázi **recese** naopak všechny uvedené veličiny klesají. Ekonomika se vrací nejprve na úroveň Y^* , poté často ještě níže. Zvláště výrazný propad reálného produktu označujeme jako **deprese**.

Krajním bodem hospodářského cyklu je **vrchol**, resp. **dno** (sedlo). Dalším důležitým pojmem je **stagnace**, kdy produkt ani výrazně neroste, ani neklesá.

Příčiny cyklického kolísání

Různé makroekonomické teorie vysvětlují příčiny cyklického kolísání různě. Podívejme se na jeden z nejčastějších přístupů – jedná se o poptávkové a nabídkové „šoky“.

„**Šoky**“ **na straně poptávky** jsou způsobeny především změnou peněžní zásoby. Při růstu peněžní zásoby jsou peníze snáze dostupné, a tedy „levnější“ – dochází k poklesu úrokové míry. Firmy na základě tohoto popudu zvýší svou investiční aktivitu a najímají nové zaměstnance; vyšší investice tedy vyvolávají růst agregátní nabídky i agregátní poptávky.

Dochází k expanzi. Naopak při růstu úrokové míry lze očekávat **recesi**.

„**Šoky**“ **na straně nabídky** nazýváme také nákladovými šoky. Jeho účinek jsme vysvětlili již v Kap. 9. Například růst mezd, který není dostatečně podložen růstem investic a produktivity práce, vede ke zvýšení cenové hladiny. Disponibilní důchody domácností se znehodnocují a dochází k poklesu agregátní poptávky i agregátní nabídky.

Hospodářské cykly jsou tak úzce spjaté s výkyvy investiční aktivity. Roli však hrají i další faktory, například asymetrie informací či hospodářská politika státu.

Inflace a cenové indexy

Již několikrát jsme uvedli, že **jako inflaci označujeme všeobecný růst cenové hladiny neboli zmenšování kupní síly peněz**. Netýká se tedy jen zboží a služeb, ale veškerých plateb – mezd, úroků, dividend, nájmu atd.

Zároveň jsme viděli, že míra inflace je v přímém vztahu k růstu peněžní zásoby a v nepřímém vztahu k úrovni reálného produktu. **Abychom dosáhli udržitelné míry inflace, měla by peněžní zásoba růst přibližně stejně rychle jako reálný produkt.**

K měření inflace se používají **cenové indexy**.

- **Deflátor HDP** zahrnuje veškeré zboží a služby, které vstupují do výpočtu HDP. Deflátor vyjadřuje podíl reálného HDP na nominálním HDP.

$$\text{Deflátor HDP} = \frac{HDP(n)}{HDP(r)}$$

- **Index spotřebitelských cen (CPI)** nezahrnuje veškeré zboží a služby, ale pouze **tzv. spotřebitelský koš** nejčastěji pořizovaných statků a služeb a srovnává jejich ceny ve dvou časových obdobích. Výhodou tohoto ukazatele je, že lépe vypovídá o změně kupní síly většiny obyvatel země. Mezi nevýhody lze naopak zařadit určitou míru subjektivity při výběru položek do „koše“ a skutečnost, že spotřebitelské koše jednotlivých domácností se liší jak mezi sebou, tak v rámci jedné domácnosti v průběhu času.

$$CPI = \frac{\Sigma Q \times P_{t+1}}{\Sigma Q \times P_t} \times 100$$

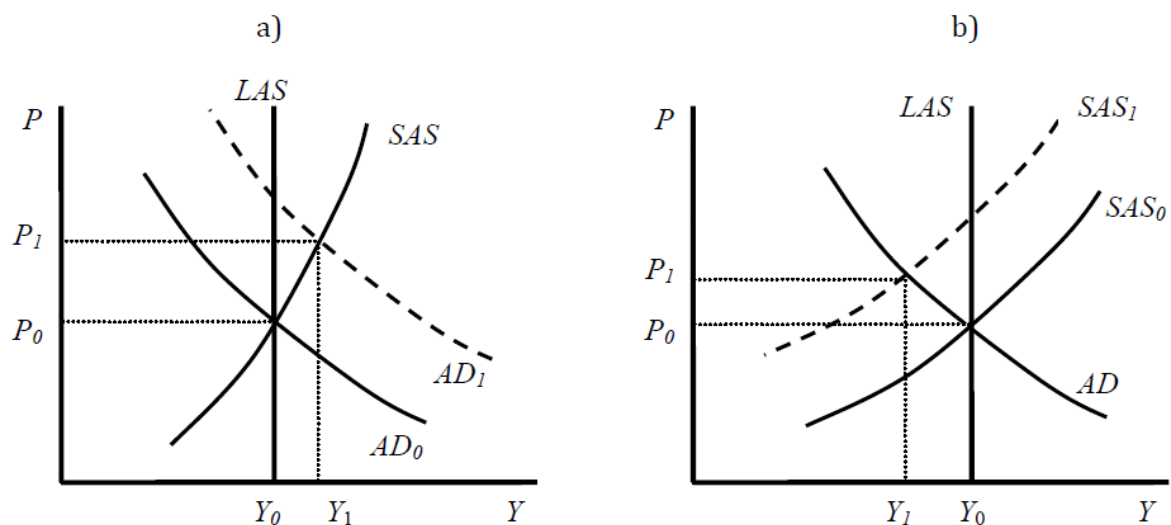
K měření **míry inflace (r)**, což je **procentuální růst cenové hladiny za jedno časové období**, pak lze využít například index CPI:

$$r = \frac{CPI_{t+1} - CPI_t}{CPI_t} \times 100$$

Příčiny inflace, podobně jako u cyklických výkyvů, lze nalézt jak na straně agregátní nabídky, tak na straně agregátní poptávky (viz Obr. 43). Šoky na straně poptávky jsou způsobeny zvýšením některého z agregátních výdajů – spotřeby, investic, vládních nákupů nebo čistého exportu); na straně nabídky se jedná o nákladové šoky. Aby však došlo k inflaci, musí být v případech tyto šoky „akomodovány“ růstem peněžní zásoby.

Domácnosti i firmy obvykle předpokládají (očekávají) určitou míru inflace. Tato očekávání pak obvykle naplňují sebe sama a zakládají setrvačnou míru inflace.

Obrázek 43: Poptávková inflace (a) a nabídková inflace (b)

Zdroj: vlastní

Mezi hlavní důsledky inflace patří:

- **Přerozdělovací efekt:** inflace postihuje příjemce stálých důchodů (např. nájmů) i mezd a platů. Zvýšení mezd obvykle reaguje se zpožděním vůči růstu cen zboží a služeb. Vlivem inflace tak ztrácejí věřitelé a získávají dlužníci – nominální hodnota vkladů i půjček v čase klesá.
- **Taxflace:** Při progresivním zdanění se vlivem nominálního (nikoli reálného) růstu mezd může zaměstnanec posunout do vyššího daňového pásma.
- **Změna struktury spotřeby i investic:** při růstu cen nezbytných statků a základních životních potřeb zbývá méně na ostatní nákupy či investice.
- **Vliv na zahraniční obchod:** při vyšší inflaci zlevňují dovozy, což vede ke zvýšené poptávce po nich. Hodnota dovozů přitom vstupuje do výpočtu HDP.

Nezaměstnanost a trh práce

Pro sledování výkonnosti ekonomiky je dalším z klíčových ukazatelů míra nezaměstnanosti. Jedná se o podíl nezaměstnaných osob na ekonomicky aktivním obyvatelstvu (nikoli tedy na všech osobách v populaci). **Registrovanou míru nezaměstnanosti** v procentech lze vyjádřit tímto vztahem:

$$u = \frac{U}{L + U} \times 100$$

kde U je **počet nezaměstnaných**, L je **počet zaměstnaných** osob.

Druhy nezaměstnanosti

Frikční nezaměstnanost vzniká prodlevou mezi opuštěním starého zaměstnání či vzdělávací instituce a nástupem do nového zaměstnání. Často se tato situace týká absolventů škol či osob, které se stěhují do nového bydliště. Tato zaměstnanost obvykle vzniká dobrovolně.

Strukturální nezaměstnanost vzniká vlivem strukturálních změn v ekonomice. Při útlumu určitých hospodářských odvětví a rozvoji jiných přirozeně roste poptávka po určitých profesích a po jiných naopak klesá. Pracovníci z odvětví v útlumu tak často nenaleznou práci ve svém původním oboru a pro jejich další pracovní odvětví je potřeba, aby se **rekvalifikovali**. Strukturální nezaměstnanost je z uvedených důvodů obvykle dlouhodobějšího charakteru a bývá nedobrovolná, nicméně je přirozeným rysem každé ekonomiky.

Cyklická nezaměstnanost je projevem celkového hospodářského útlumu v ekonomice v období recese a postihuje více či méně všechna odvětví; poptávka po práci klesá plošně ve většině firem. Také tato nezaměstnanost je zpravidla nedobrovolná.

Přirozená míra nezaměstnanosti

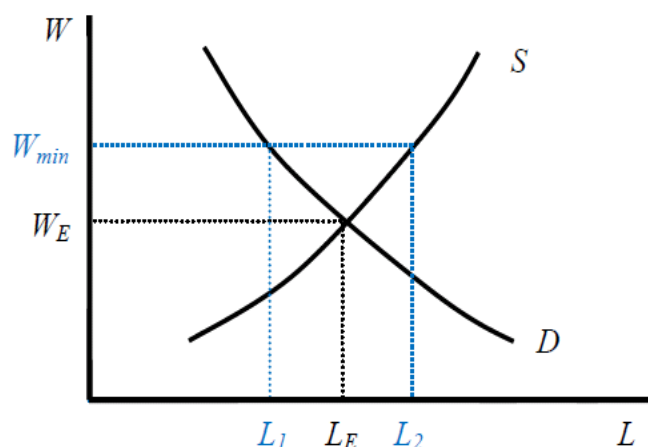
Vzhledem k tomu, že každá ekonomika je vyvíjející se organismus, obvykle nelze dosáhnout situace, kdy jsou zaměstnány všechny ekonomicky aktivní osoby. Situace plné zaměstnanosti tak spíše značí ekonomiku s přirozenou mírou nezaměstnanosti, kterou rozumíme **součet frikční a strukturální nezaměstnanosti**. Přirozená míra nezaměstnanosti má v každé ekonomice jinou odhadovanou hodnotu. Její výše závisí na struktuře ekonomiky, demografickém vývoji i legislativních opatřeních.

Trh práce

V Kap. 6 jsme se již seznámili s utvářením rovnováhy na trhu práce. Trh práce je zároveň oblastí častých zásahů státu, uveďme si tedy některé z nich. Přijmout **podporu v nezaměstnanosti** je z ekonomického pohledu alternativní příležitostí uchazeče o zaměstnání. Vysoké podpory v nezaměstnanosti nebo podobná opatření pracovního práva (např. přiznávání odstupného) tak mohou prodloužit období frikční či strukturální nezaměstnanosti a zvýšit přirozenou míru nezaměstnanosti v ekonomice, protože neposkytují uchazeči motivaci k rychlému nalezení nového místa.

Legislativa ošetřující **minimální mzdu** vyvolá nezaměstnanost u profesí, jejichž rovnovážná mzda (viz Kap. 6) je nižší než stanovená minimální mzda. Zvýšení minimální mzdy tak povede ke zvýšení nabídky práce, ale zároveň ke snížení poptávky po práci od firem. Vzniklá nedobrovolná nezaměstnanost je v rozsahu bodů L_1 a L_2 , viz Obr 44.

Obrázek 44: Efekt zavedení minimální mzdy na trh práce

Zdroj: HOLMAN, R., 2005. *Ekonomie*. 4. vyd. Praha: C. H. Beck, 720 s. - 282s ISBN 80-7179-891-6

? Otázky a úkoly

- 1) Vysvětlete pojem ekonomický růst. Popište hospodářský cyklus.
- 2) Vysvětlete pojem inflace.
- 3) Vysvětlete pojem míra nezaměstnanost a vyjmenujte druhy nezaměstnanosti.

🔑 Klíč k řešení otázek:

- 1) *Ekonomický růst obecně znamená růst potenciálního produktu. Hospodářský cyklus vyjadřuje fakt, kdy skutečně dosažený reálný produkt osciluje kolem úrovně potenciálního produktu.*

2) *Inflaci označujeme všeobecný růst cenové hladiny neboli zmenšování kupní síly peněz. Netýká se tedy jen zboží a služeb, ale veškerých plateb – mezd, úroků, dividend, nájmu atd.*

3) *Jedná se o podíl nezaměstnaných osob na ekonomicky aktivním obyvatelstvu (nikoli tedy na všech osobách v populaci). Frikční, strukturální, cyklická, sezonní.*

Studijní materiály:

PAVELKA, T., 2007. *Makroekonomie – základní kurz*. 3. vyd. Slaný: Melandrium, 278 s. 99 – 161 s. ISBN 987-80-86175-58-4.

RUSMICOVÁ, L., SOUKUP, J. a kol., 2002. *Makroekonomie: základní kurs*. 5. vyd. Slaný: Melandrium, 167 s. 72 – 87 s. ISBN 80-86175-24-3.

HOLMAN, R., 2005. *Ekonomie*. 4. vyd. Praha: C. H. Beck, 720 s. 272 – 288 s. ISBN 80-7179-891-6.

SIRŮČEK, P. a kol., 2003. *Makroekonomická teorie I: cvičebnice*. 2. aktualiz. vyd. Slaný: Melandrium, 176 s. 108 – 123 s.; 168 – 192 s. ISBN 8086175367.

PLCHOVÁ, B., 2007. *Zahraniční ekonomické vztahy ČR*. 3. přeprac. vyd. Praha: Oeconomica, 154 s. 55 – 73 s. ISBN 978-80-245-1285-3.

ČESKÁ NÁRODNÍ BANKA. *Zprávy o inflaci* [online]. 2015 [cit. 2015-10-07]. Dostupné z: www.cnb.cz

MINISTERSTVO FINANCÍ [online]. 2013 [cit. 2015-10-07]. Dostupné z: www.mfcr.cz

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ [online]. 2015 [cit. 2015-10-07]. Dostupné z: www.mpsv.cz

Kapitola 11: Peněžní agregáty, rovnováha peněžního trhu, mezinárodní trh peněz

Klíčové pojmy:

Peněžní agregáty, peníze, peněžní zásoba, poptávka a nabídka na peněžním trhu, centrální banka, mezinárodní trh peněz, měnový kurz, parita kupní síly, úroková parita

Cíle kapitoly:

- Být schopen vysvětlit pojem peněžní agregát a rozlišit jednotlivé druhy agregátů.
- Porozumět mechanismu utváření rovnováhy na peněžním trhu.
- Pochopit roli centrální banky na peněžním trhu.
- Být schopen zasadit problematiku peněžního trhu do mezinárodního kontextu.
- Porozumět pojmu měnový kurz.

Čas potřebný ke studiu kapitoly: 12 hodin

Výklad:

Peníze a peněžní agregáty

Peníze lze obecně definovat jako všeobecně přijímaný prostředek směny. Z této definice vyplývají tři základní skutečnosti, které peníze charakterizují:

- Díky penězům je možné realizovat **nepřímou směnu**, tj. může fungovat vztah statek - peníze – jiný statek. Tento vztah nevyžaduje oboustrannou shodu potřeb. Přímou, neboli **barterovou směnu**, naopak můžeme realizovat pouze v případě, kdy máme k dispozici přesně to, co druhý potřebuje a zároveň poptáváme statek, který nám může nabídnout.
- Jako kompenzaci za námi poskytnutý statek přijmeme peníze od jiného subjektu pouze za předpokladu, že **máme jistotu jejich uplatnění v další směně**. Přijímáme je, protože víme, že je někdo přijme od nás.

- **Peníze jsou dále maximálně likvidním aktivem.** Likviditou zde rozumíme snadnost přeměny aktiva v prostředek směny. Ke směně může být využito jakékoli aktivum v našem vlastnictví – kromě peněz například nemovitosti, movité věci nebo cenné papíry. Tato aktiva již však nejsou tak likvidní a navzájem se od sebe liší tím, jak rychle a s jakými náklady je můžeme proměnit v poptávaný statek.
- Jako každé jiné aktivum jsou peníze **vzácné**, tj. je jich k dispozici pouze omezené množství. Díky tomu mohou sloužit také jako **uchovatel hodnoty**.

Součet všech peněžních zůstatků v dané ekonomice nazýváme **peněžním agregátem**. Na peněžní agregáty můžeme nahlížet z různého pohledu, přičemž je třeba brát v potaz i řadu zažitých konvencí. Podle míry likvidity můžeme peněžní agregáty rozdělit do několika stupňů. Následující stupeň přitom zahrnuje i všechny předchozí stupně, jak znázorňuje Obr. 45.

Obrázek 45: Peněžní agregáty

Zdroj: vlastní

Rovnováha peněžního trhu

Podobně jako u trhů zboží a služeb, i rovnováha na trhu peněz je tvořena setkáním nabídky peněz a poptávky po penězích. Podívejme se nyní na jednotlivé charakteristiky nabídky a poptávky.

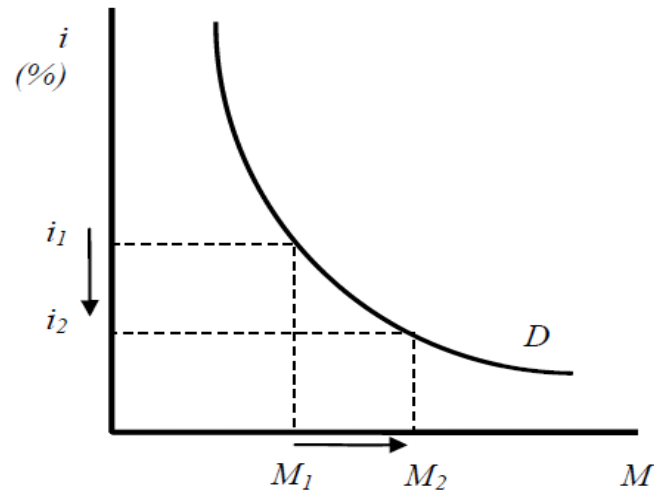
Poptávka po penězích

Domácnosti a firmy poptávají peněžní zůstatky z několika hlavních důvodů (motivů):

- **Transakční motiv** vyplývá z potřeby držet peníze pro každodenní potřeby.
- **Opatrnostní motiv** vyjadřuje vytváření pohotovostní rezervy.
- **Důchodový motiv** vyjadřuje, že poptávané množství peněz závisí na výši důchodu.

Peněžní zůstatky, které domácnosti a firmy chtějí držet, nazýváme poptávanými peněžními zůstatky. Funkce poptávky po penězích udává závislost množství poptávaných peněz na úrokové míře, jak znázorňuje Obr. 46.

Obrázek 46: Poptávka po peněžních zůstatcích

Zdroj: RUSMICOVÁ, L., SOUKUP, J. a kol., 2002. Makroekonomie: základní kurs. 5. vyd. Slaný: Melandrium, 167 s. 34 – 48 s. ISBN 80-86175-24-3 - upraveno

Domácnosti a firmy při držbě peněz nezískávají žádný výnos, určité množství peněz však držet potřebují (transakční a opatrnostní motiv) nebo chtějí (výhoda vysoké likvidity). Obětují přitom výnos, který by přinesla držba jiných aktiv, například cenných papírů. Čím vyšší je úroková míra na trhu, tím vyšší je i obětovaný výnos a ochota držet peněžní zůstatky klesá. V této úvaze přitom předpokládáme **reálné peněžní zůstatky** (tj. po očištění od změn cenové hladiny).

Tvorba peněz a nabídka peněz

Nabídka peněz v ekonomice se také nazývá **peněžní zásoba**. Ta je mimo hotovostních peněz tvořena především depozitními penězi (vklady na účtech) a za jejich tvorbu je odpovědná bankovní soustava – centrální banka a komerční banky. Centrální banka je instituce zřízená vládou, avšak samostatná ve svém rozhodování.

Mezi hlavní úkoly centrální banky patří:

- emitovat („tisknout“) peníze,
- realizovat monetární politiku (viz Kap. 12),
- poskytovat úvěry komerčním bankám,

- dohlížet na celou bankovní soustavu,
- spravovat měnové a devizové rezervy.

Komerční banky jsou naopak soukromé instituce (tj. zřízené za účelem dosažení zisku), které především poskytují úvěry, přijímají vklady nebo vydávají obligace a akcie. Jak tyto komerční banky „tvoří peníze“? V této úvaze vycházíme z několika předpokladů:

- Klienti komerčních bank nikdy nevyberou všechny své vklady najednou;
- Komerční banka nenechává na svých účtech veškeré peníze, které jí její klienti svěřili. Z větší části je použije na poskytování úvěrů a z těchto aktivit čerpá úrokový výnos;
- Centrální banka stanoví výši (míru) povinných minimálních rezerv, které si u ní komerční banky musí uložit.

Za těchto předpokladů může dojít k následující situaci: banka 1 přijme od klienta A 100 mil. Kč vkladů. Při podmínce 10% povinné rezervy však může z těchto prostředků poskytnout 90 mil. Kč jako úvěr klientovi B; ten je může uložit v bance 2. Jedná se tedy o řetězovou reakci, **banky vytvoří nové peníze**. Hovoříme o procesu multiplikované expanze depozitních peněz. Je zřejmé, že vztah mezi přírůstkem depozitních peněz (D) a přírůstkem rezerv (R) je nepřímo úměrně závislý na míře povinných minimálních bankovních rezerv (r).

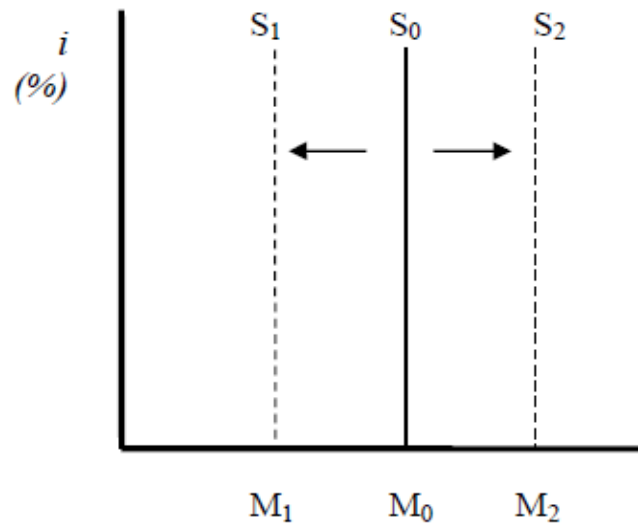
Multiplikátor nabídky peněz je tak vyjádřen funkcí:

$$D = \frac{1}{r} \times R$$

Jak uvidíme ve výkladu o monetární politice, centrální banka má prostřednictvím ovlivňování výše povinných minimálních rezerv v rukou mocný nástroj k ovlivňování nabídky peněz.

Podobně jako v případě poptávky po penězích, i nabídku peněz můžeme graficky vyjádřit. Sklon křivky závisí na míře citlivosti nabídky peněz na úrokovou míru, obvykle je však nabídka citlivá velmi málo nebo vůbec a závisí spíše na politice centrální banky. Křivku nabídky peněz znázorňuje Obr. 47.

Obrázek 47: Nabídka peněz

Zdroj: PAVELKA, T., 2007. Makroekonomie – základní kurz. 3. vyd. Slaný: Melandrium, 278 s. 61 – 82 s. ISBN 987-80-86175-58-4 - upraveno

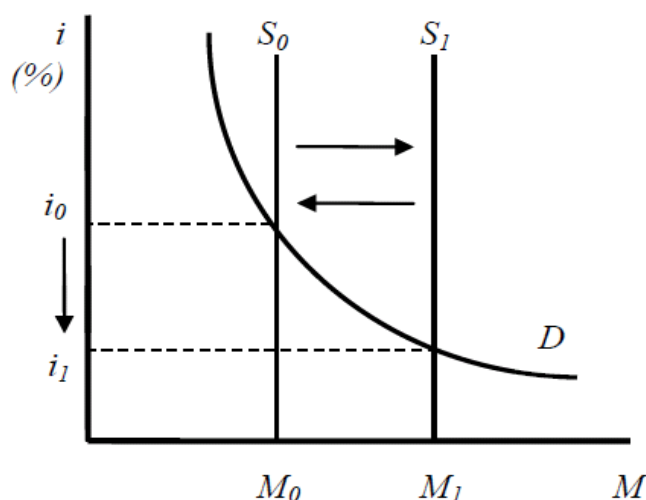
Při dané úrokové míře je při posunu nabídkové křivky doleva (S_1) tvorba peněz tlumena, při posunu křivky doprava (S_2) je naopak stimulována.

Peněžní trh

Rovnováha na trhu peněz je výsledkem setkání nabídky s poptávkou **při rovnovážné úrokové míře**. Vychýlení z rovnováhy a dosažení nového optima je pak doprovázeno změnou úrokové míry.

Rovnováha na trhu peněz znamená, že **domácnosti a firmy drží při určité úrokové míře tolik peněz, kolik chtějí držet** (z důvodu výše uvedených motivů a vzhledem k obětovanému výnosu z jiných aktiv). Již jsme vysvětlili, že pokles úrokové míry vede k tomu, že domácnosti a firmy chtějí držet více peněžních zůstatků – poptávka po penězích roste. Při růstu úrokové míry je situace opačná. Obr. 48 ukazuje, jak se na rovnováze trhu projeví změny peněžní zásoby.

Obrázek 48: Rovnováha trhu a změny peněžní zásoby v krátkém a dlouhém období

Zdroj: HOLMAN, R., 2005. *Ekonomie*. 4. vyd. Praha: C. H. Beck, 720 s. 459 – 477 s. ISBN 80-7179-891-6 - upraveno

Tržní cenou peněz je úroková míra. Pokud je k dispozici více peněz, jejich cena při nezměněné poptávce logicky klesá při nezměněné poptávce (posun křivky nabídky do S_1). Dříve jsme však uvedli, že uvažujeme reálné peněžní zůstatky, a proto je náš závěr platný pouze v krátkém období. **V dlouhém období dochází v ekonomice při nezměněných podmínkách k růstu cenové hladiny** a reálná výše peněžní zásoby se vrací zpět do pozice S_0 . Tuto skutečnost popisuje i jedna z nejstarších ekonomických teorií, tzv. **kvantitativní teorie peněz**.

Mezinárodní trh peněz

Většina zemí na světě vstupuje do ekonomických vztahů s dalšími zeměmi. Dochází k vzájemnému obchodu zbožím a službami, firmy z různých zemí zakládají pobočky v zahraničí, jednotlivci nakupují zahraniční cenné papíry s perspektivou vyššího výnosu než v domácím prostředí, státy si navzájem poskytují hospodářskou pomoc; podobných příkladů bychom jistě našli celou řadu.

Zároveň má většina zemí na světě svou vlastní měnu, která vstupuje do ekonomických vztahů se zahraničím vyjádřených formou platebních transakcí. Měnový kurz vyjadřuje **cenu jedné měny vyjádřenou v jiné měně**, tj. vzájemné relace mezi dvěma měnami. Jakákoli měna tedy nedisponuje pouze jedním měnovým kurzem, ale řadou kurzů ve vztahu k dalším světovým měnám.

Příkladem může být měnový kurz české koruny k euru. Pro zápis používáme mezinárodně uznávané zkratky měn:

27 CZK/EUR

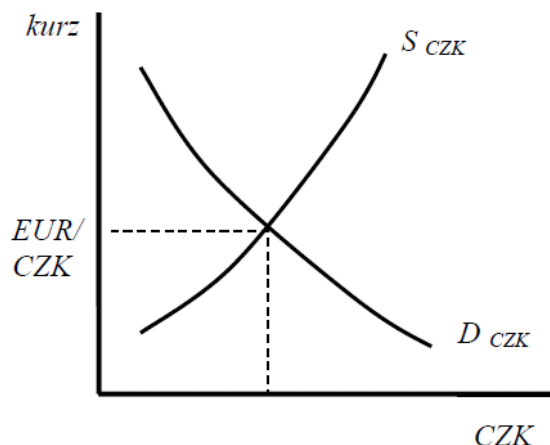
Kurz vyjadřuje, že 1 euro lze koupit za 27 Kč (tzv. přímý zápis).

0,03 EUR/CZK

Kurz vyjadřuje, že 1 Kč lze koupit za 0,03 eura (tzv. nepřímý zápis).

Podobně jako jakákoli jiná cena, i **cena měny je výsledkem setkání nabídky a poptávky po měně**. Tuto situaci znázorňuje Obr. 49.

Obrázek 49: Měnový kurz – poptávka po měně a nabídka měny

Zdroj: vlastní

Hodnota měnového kurzu se tedy v čase mění vlivem změn poptávky po měně a nabídky měny. Viděli jsme, **jak se vytváří nabídka měny** – jedná se o peníze v oběhu neboli peněžní zásobu v dané zemi (případně ve skupině zemí, pokud používají jednu měnu). V České republice tedy kontroluje nabídku domácí měny česká centrální banka.

Jak se vytváří poptávka po měně? Představme si například českého výrobce automatických praček, který své výrobky prodává na zahraničním trhu. Nejprve tento výrobce musí zakoupit díly do výroby, zaplatit nájem tovární haly a vyplatit mzdy dělníkům. Na tyto transakce potřebuje české koruny. Vyvezené hotové výrobky pak prodá na veletrhu v Německu za eura. Po návratu z veletrhu nabízí tyto eura na měnovém trhu. Poté, se transakce uskuteční a vývozce získá znovu koruny, může nakoupit díly pro další sadu výroby praček a celý cyklus se opakuje. **Tato akce vývozce praček zvýšila poptávku po českých korunách a zvýšila nabídku eur.**

Popsali jsme jednu izolovanou transakci, nicméně je zřejmé, že podobných příkladů lze najít bezpočet. Dále můžeme uvést například japonských turistů, kteří při návštěvě Prahy poptávají české koruny, aby si mohli zakoupit suvenýry, a nabízí za ně japonské jeny. Česká firma, která se rozhodne postavit závod na výrobu umyvadel v Rusku, poptává ruské rubly, z nichž financuje stavební práce na místě. Za ně na měnovém trhu nabízí české koruny.

Pokud poptávka po určité měně roste vůči její nabídce, tato měna zvyšuje svou cenu oproti jiným měnám – **domácí měna posiluje**. Hodnota měnového kurzu v přímém zápisu v tomto případě **klesá** – za 1 euro již nedostaneme 27 Kč, ale pouze 25 Kč. Hovoříme také o **apreciaci domácí měny**.

Pokud naopak poptávka po dané měně klesá, **domácí měna oslabuje**. Projeví se tedy **zvýšení hodnoty měnového kurzu** v přímém zápisu – za 1 euro nyní dostaneme 29 Kč. Měnový kurz má hodnotu 29 CZK/EUR, **domácí měna deprecieje**.

Tento mechanismus pohybu měnového kurzu platí pro situace, kdy je jeho hodnota vytvářena **výhradně na měnovém trhu**. Jedná se o jednu z možných strategií centrální banky, kdy nechává měnu volně pohybovat (tzv. **floating**). Centrální banky však do vývoje měnových kurzů často zasahují ve snaze předejít větším výkyvům. Využívají k tomu nákup a prodej svých devizových rezerv (viz dále), čímž „uměle“ mění poptávku po domácí měně či její nabídku. Centrální banka drží v rezervě určitou sumu prostředků v každé měně. Některé země prostřednictvím svých devizových rezerv udržují kurz své měny na fixní hodnotě vůči jiné měně (tzv. **strategie pevného kurzu**), případně určí tzv. **oscilační pásmo**, v rámci nějž se měnový kurz může volně pohybovat; při vychýlení se z pásma již centrální banka zahájí intervence ve snaze vrátit měnový kurz zpět (tzv. **strategie řízeného floatingu**).

Měnový kurz a parita kupní síly

Hodnotu měnových kurzů se snaží vysvětlit jedna z nejznámějších ekonomických teorií – teorie parity kupní síly. Absolutní verze této teorie vychází z tzv. zákona jediné ceny, podle kterého je cena statku stejná na všech trzích, je-li tato cena přepočtena na jednu měnu. **Nominální měnový kurz** (E) je tak **vyjádřen poměrem cenových hladin** v domácí a zahraniční ekonomice:

$$E = \frac{P_D}{P_Z}$$

Absolutní verze této teorie však reflektuje pouze stav v daném okamžiku; jejím rozšířením je relativní verze teorie parity kupní síly, která zohledňuje i změny cenových hladin. Procentní změna měnového kurzu (e) je způsobena změnou cenových hladin (π) v domácí a zahraniční ekonomice:

$$e = \pi_D - \pi_Z$$

Pokud domácí cenová hladina vzroste více než zahraniční cenová hladina, **dochází k depreciaci domácí měny**. Při opačném vývoji inflace **naopak dojde k apreciaci domácí měny**.

V realitě mohou být odchylky měnových kurzů od parity kupní síly významné. Důvodem je především **existence neobchodovatelných statků** (např. služby vázané na určité místo), jejichž ceny nepodléhají srovnání v mezinárodním měřítku a vzájemně se nepřibližují.

Měnový kurz a úroková parita

Měnový kurz je determinován nejen pohybem zboží a služeb, ale také chováním investorů. Ti se rozhodují mezi nákupy aktiv v různých měnách; pokud je splněna podmínka volné směnitelnosti měn a volného pohybu kapitálu, pak i měnový kurz splňuje podmínku úrokové parity – ustálí se na takové úrovni, při které jsou očekávané míry výnosu z aktiv v obou zemích stejné.

? Otázky a úkoly

- 1) Definujte pojem peníze.
- 2) Definujte pojem nabídka peněz? Vysvětlete roli centrální banky.
- 3) Vyjmenujte funkce peněz.

🔑 Klíč k řešení otázek:

- 1) *Peníze lze obecně definovat jako všeobecně přijímaný prostředek směny.*
- 2) Nabídka peněz v ekonomice se také nazývá peněžní zásoba. Ta je mimo hotovostních peněz tvořena především depozitními penězi (vklady na účtech) a za jejich tvorbu je odpovědná bankovní soustava – centrální banka a komerční banky. Centrální banka je instituce zřízená vládou, avšak samostatná ve svém rozhodování. Mezi hlavní úkoly centrální banky patří: emitovat peníze, realizovat monetární politiku, poskytovat úvěry komerčním bankám, dohlížet na celou bankovní soustavu, spravovat měnové a devizové rezervy.
- 3) *Uchovatel hodnoty, prostředek směny, zúčtovací jednotka.*

Studijní materiály:

PAVELKA, T., 2007. *Makroekonomie – základní kurz*. 3. vyd. Slaný: Melandrium, 278 s. 61 – 82 s. ISBN 987-80-86175-58-4.

RUSMICOVÁ, L., SOUKUP, J. a kol., 2002. *Makroekonomie: základní kurs*. 5. vyd. Slaný: Melandrium, 167 s.34 – 48 s. ISBN 80-86175-24-3.

HOLMAN, R., 2005. *Ekonomie*. 4. vyd. Praha: C. H. Beck, 720 s. 459 – 477 s. ISBN 80-7179-891-6.

SIRŮČEK, P. a kol., 2003. *Makroekonomická teorie I: cvičebnice*. 2. aktualiz. vyd. Slaný: Melandrium, 176 s. 63 – 88 s. ISBN 8086175367.

PLCHOVÁ, B., 2007. *Zahraniční ekonomické vztahy ČR*. 3. přeprac. vyd. Praha: Oeconomica, 154 s. 75 – 81 s. ISBN 978-80-245-1285-3.

ČERNOHLÁVKOVÁ, E., SATO, A., TAUŠER, J., 2002. *Finanční strategie v mezinárodním podnikání*. 1. vyd. Praha: ASPI, 317 s. 11 – 95 s. ISBN 978-80-7357-321-8.

ČESKÁ NÁRODNÍ BANKA. *Zprávy o inflaci* [online]. 2015 [cit. 2015-10-07]. Dostupné z: www.cnb.cz

MINISTERSTVO FINANCÍ [online]. 2013 [cit. 2015-10-07]. Dostupné z: www.mfcr.cz

INTERNATIONAL MONETARY FUND. *Research* [online]. 2015 [cit. 2015-10-07]. Dostupné z: <http://www.imf.org>

Kapitola 12: Hospodářská politika státu, její cíle a účinnost. Monetární politika. Fiskální politika, důchodová politika.

Klíčové pojmy:

Stabilizační politika, magický čtyřúhelník, monetární politika, fiskální politika, důchodová politika, centrální banka

Cíle kapitoly:

- Pochopit základní vztahy mezi soukromými subjekty a státem.
- Objasnit důvody, proč stát zasahuje do hospodaření soukromých subjektů.
- Seznámit se se základními mechanismy, cíli a nástroji hospodářské politiky.
- Rozšířit znalosti o roli centrální banky v hospodářské politice.

Čas potřebný ke studiu kapitoly: 12 hodin

Výklad:

Hospodářská politika státu, její cíle a účinnost

V mikroekonomii bývá fungování ekonomiky obvykle popisováno především jako soubor interakcí jednotlivců (pracovníků či spotřebitelů) a firem, tj. bez zásahů státu. V Kap. 8 jsme však již uvedli, že v některých případech může docházet k **selhání trhu a ke vzniku pozitivních či negativních externalit**. Úkolem hospodářské politiky státu v obecné rovině je těmto jevům předcházet či je následně řešit; zároveň je však její ambicí aktivně se zasazovat o příznivý ekonomický rozvoj, a to na základě předem stanovených cílů. Ve vyspělých ekonomických systémech je dnes již určitá míra státních intervencí považována za nezbytnou. Hospodářskou politiku tedy můžeme chápat jako **souhrn konkrétních cílů, nástrojů, procesů a opatření, kterými stát působí na mikroekonomické i makroekonomické složky národního hospodářství**.

Sledované **cíle** hospodářské politiky jsou pak rozpracovávány v kontextu konkrétních společenských i politických podmínek. **Nositeli** hospodářské politiky jsou především **státní instituce** (vláda, parlament, centrální banka) a **mezinárodní a nadnárodní orgány** (Evropská

unie, Mezinárodní měnový fond, Světová obchodní organizace a další). **Směřování** i konkrétní **opatření** hospodářské politiky mohou ovlivňovat také nejrůznější **zájmové organizace či profesní svazy a komory**, které jsou se státními institucemi aktivně v kontaktu.

Jednotlivá **opatření** hospodářské politiky mají zpravidla **dopad** na jeden či více ekonomických subjektů v dané zemi; těmito subjekty jsou **firmy** (v roli zaměstnavatelů, plátců daní či producentů zboží a služeb) i **jednotlivci** (v roli zaměstnanců či spotřebitelů).

Vlády sledují hospodářské cíle především v následujících oblastech:

- Vytváření a aplikace **právního rámce** pro správné fungování ekonomiky.
- **Podpora ekonomického růstu** a boj proti vznikajícím neefektivitám při alokaci výrobních faktorů (**prevence tržních selhání**).
- **Přerozdělení důchodů** a prevence chudoby či sociální nerovnosti.
- Dosažení **stability** hospodářství.

Poslední uvedenou oblast lze dále rozvinout do několika dílčích cílů, které v souhrnu představují **stabilizační politiku vlády**. Tzv. **magický čtyřúhelník** zahrnuje následující elementy (vyjádřené v procentech):

- hospodářský růst, vyjádřený jako **růst HDP**,
- cenovou stabilitu, kterou představuje nízká **míra inflace**
- vysokou zaměstnanost, tj. na úrovni **přirozené míry nezaměstnanosti**,
- **vnější rovnováhu ekonomiky** vyjádřenou vyrovnanou platební bilancí a stabilitou měnových kurzů (podíl salda běžného účtu platební bilance na HDP).

V podmínkách současných vyspělých ekonomik je do tohoto výčtu v posledních letech přidáván také cíl **dosahování dlouhodobě udržitelného deficitu veřejných rozpočtů**.

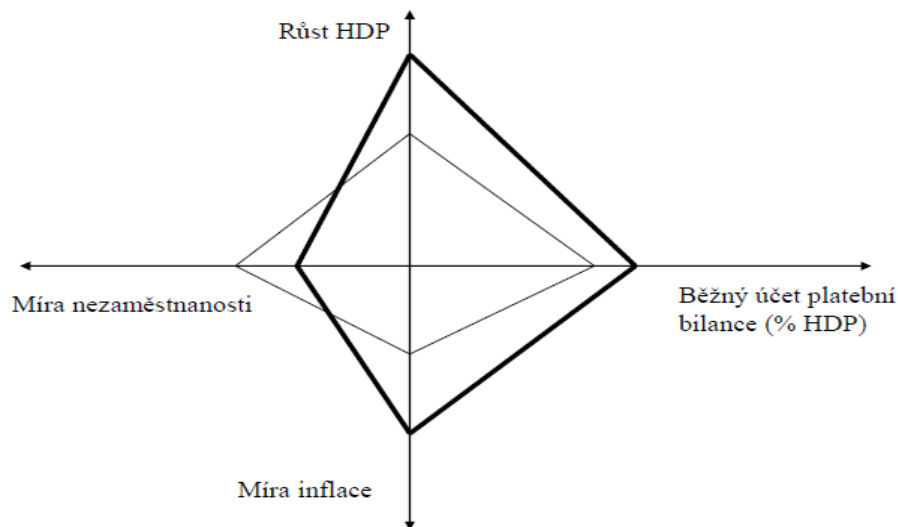
Je zřejmé, že v reálném světě nedokáže žádná hospodářská politika dosáhnout všech uvedených dílčích cílů najednou. Dokonce lze říci, že některé z nich jsou mezi sebou v konfliktu; tzv. **Phillipsova křivka** například ilustruje příznivý dopad inflace na nezaměstnanost.

Grafické vyjádření magického trojúhelníku (viz Obr. 50) znázorňuje úspěšnost zvolené strategie hospodářské politiky v plnění dílčích cílů. Všeobecně je uznáváno, že ekonomický vývoj lze ovlivnit pomocí několika skupin nástrojů hospodářské politiky. Těmi jsou:

- monetární (peněžní) politika,
- fiskální (rozpočtová) politika,
- důchodová politika,

- vnější obchodní a měnová politika (viz Kap. 8).

Obrázek 50: Magický čtyřúhelník

Zdroj: RUSMICOVÁ, L., SOUKUP, J. a kol., 2002. Makroekonomie: základní kurs. 5. vyd. Slaný: Melandrium, 167 s. 88 – 122 s. ISBN 80-86175-24-3 – upraveno

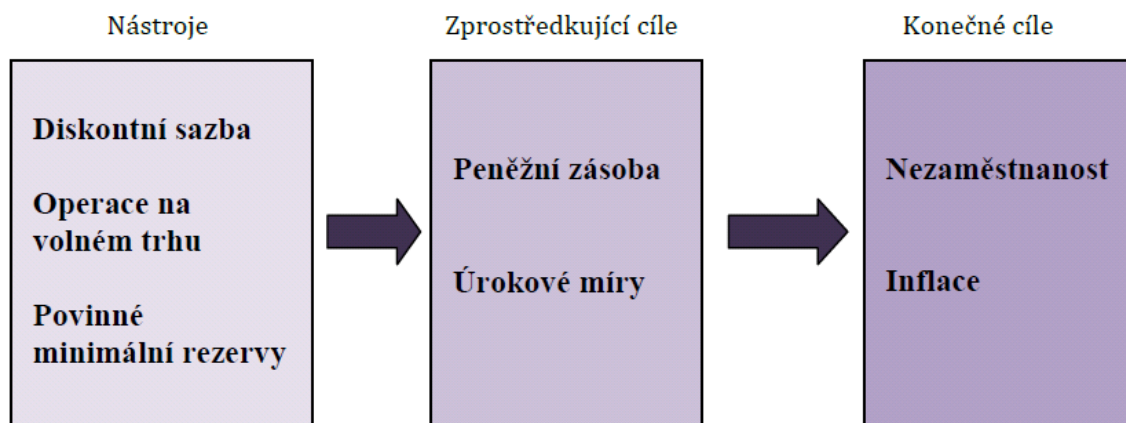
Monetární politika

Monetární politika je činností státu, přesněji řečeno centrální banky, která **je zaměřena na kontrolu množství peněz v ekonomice a na regulaci úrokových měr a podmínek úvěru**. Působišťem monetární politiky je tedy trh peněz a trh kapitálu. Důležitou podmínkou efektivního provádění monetární politiky je **nezávislost rozhodování centrální banky** na momentální politické scéně v zemi. Centrální banka by měla sledovat cíle monetární politiky, nikoli „tisknout další peníze“ za účelem jejich půjčování vládnímu sektoru.

Cíle a nástroje monetární politiky

Monetární politika přirozeně sleduje všechny čtyři konečné cíle stabilizační politiky (viz magický čtyřúhelník). K jejich dosažení však využívá ještě zprostředkující cíle a jednotlivé nástroje, jak znázorňuje schéma na Obr. 51.

Obrázek 51: Nástroje, zprostředkující cíle a konečné cíle monetární politiky

Zdroj: HOLMAN, R., 2005. *Ekonomie*. 4. vyd. Praha: C. H. Beck, 720 s. 593 – 692 s. ISBN 80-7179-891-6 – upraveno

Nástroje měnové politiky a zprostředkující cíle

Představme si nejprve nejdůležitější nástroje měnové politiky. U každého z nich bude zároveň uvedeno, jaký má jeho využívání efekt na výši peněžní zásoby a úrokovou míru.

Minimální rezervy představují část aktiv, které jsou komerční banky povinny ukládat u centrální banky. Tyto rezervy jsou určeny jako podíl z celkových depozit komerčních bank. Povinné rezervy jsou de facto peníze stažené z oběhu; **povinná míra rezerv má nepřímý vztah k výši peněžní zásoby a přímý vztah k úrokové míře**. Čím vyšší podíl aktiv je komerční banka povinna ukládat do rezervy, tím menší objem prostředků má k dispozici na poskytování úvěrů svým klientům. Peněz je tedy k dispozici méně (peněžní zásoba se snižuje) a jsou dražší (úrokové míry rostou).

Diskontní sazba představuje nástroj, jehož užití je založeno na emisní funkci centrální banky. Jedná se o úrokovou sazbu, za kterou mohou komerční banky získat od centrální banky dodatečné úvěry. Výše diskontní sazby **má nepřímý vztah k výši peněžní zásoby a přímý vztah k úrokové míře**. Růst diskontní sazby snižuje ochotu komerčních bank si od centrální banky půjčovat; mají tak k dispozici méně peněz na poskytování úvěrů (peněžní zásoba se snižuje) a tyto úvěry jsou dražší (úrokové míry rostou).

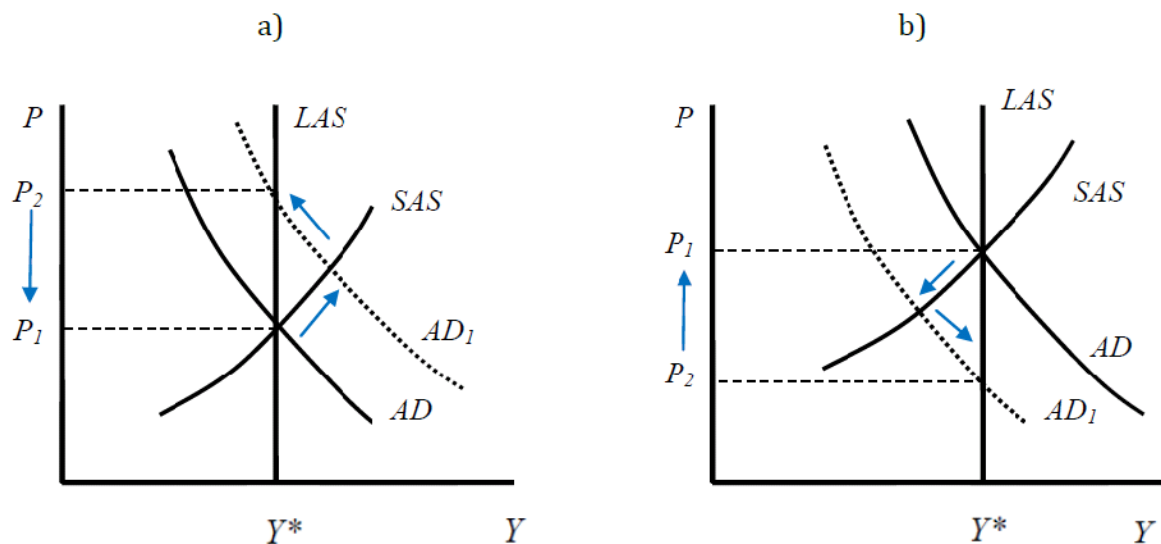
Operace centrální banky na volném trhu představují vysoce flexibilní nástroj ovlivňování výše peněžní zásoby. Jedná se převážně o nákup a prodej státních dluhopisů. Prodá-li centrální banka část státních dluhopisů, peníze získané z prodeje stáhne z oběhu (peněžní zásoba se snižuje) a zároveň vyostřuje poptávku po volných penězích, čímž roste jejich cena (úrokové míry rostou). Při nákupu cenných papírů centrální banky jsou efekty opačné.

Pokud centrální banka podniká – využitím uvedených nástrojů – kroky vedoucí ke zvýšení peněžní zásoby v ekonomice, hovoříme o **expanzivní monetární politice**. Snahu omezit peněžní zásobu v ekonomice označujeme jako **restriktivní monetární politiku**.

Expanzivní a restriktivní měnová politika

Pro vysvětlení celkového mechanismu expanzivní monetární politiky použijeme model agregátní poptávky a agregátní nabídky. Jak jsme uvedli v Kap. 9 a ukázali na Obr. 9.3 a 9.4, nevede v dlouhém období zvýšení peněžní zásoby k růstu reálného produktu, ale pouze k růstu cenové hladiny. Po vyprchání peněžních iluzí se totiž vrátí na původní úroveň jak reálný produkt, tak míra nezaměstnanosti, viz Obr. 52.

Obrázek 52: Efekty expanzivní (a) a restriktivní (b) monetární politiky v dlouhém období

Zdroj: HOLMAN, R., 2005. *Ekonomie*. 4. vyd. Praha: C. H. Beck, 720 s. 593 – 692 s. ISBN 80-7179-891-6 – upraveno

Analogicky lze popsat mechanismus restriktivní měnové politiky. Efektem snížení peněžní zásoby v ekonomice je **posun křivky agregátní poptávky směrem dolů**. V dlouhém období nedojde ke změně výše potenciálního produktu, pouze ke snížení cenové hladiny.

Konečné cíle monetární politiky

Z uvedeného popisu mechanismů monetární politiky vyplývá, že v dlouhém období centrální banka neovlivňuje výši produktu (HDP) ani míru nezaměstnanosti. Prostřednictvím monetární politiky však lze ovlivnit míru inflace, což je označováno jako inflační cílování. Vzhledem k tomu, že určitá míra inflace je v ekonomice očekávána (viz Kap. 10), oznamuje centrální banka svůj inflační cíl obvykle s předstihem.

Fiskální a důchodová politika

Fiskální politika sleduje stejné konečné cíle jako monetární politika, ale odlišným způsobem – skrze změny ve struktuře a výši příjmů a výdajů státního rozpočtu. Zprostředkovaně tak svými nástroji ovlivňuje agregátní poptávku a agregátní nabídku.

Příjmy a výdaje státního rozpočtu

Základní formou příjmů státního rozpočtu jsou **daně**. Tyto povinné platby odvádějí soukromé subjekty (domácnosti a firmy) do státního rozpočtu ve stanovené výši a lhůtě (Rusmichová a kol. 2002). Pouze malé procento příjmů státu tvoří například tržby ze státních podniků.

Výdaje státního rozpočtu lze rozdělit do dvou skupin: **transfery** představují platby domácnostem, popř. i firmám, za které stát neočekává žádné bezprostřední protiplnění. Příkladem mohou být sociální dávky či různé dotace. **Vládními nákupy** stát na druhou stranu vytváří poptávku na trzích zboží a služeb. Do této skupiny patří mzdy zaměstnanců veřejného sektoru, vybavení či investice do orgánů státní správy či do státních podniků apod.

Nástroje fiskální politiky

Rozlišujeme dvě hlavní skupiny nástrojů fiskální politiky:

- **Záměrná (diskrétní) opatření** mají přímý dopad na strukturu daňových příjmů a rozpočtových výdajů. Jedná se například o změny daňových sazeb. Tato opatření vyžadují explicitní rozhodnutí příslušných státních orgánů. Tyto změny mají přirozeně příslušný dopad na agregátní poptávku i nabídku.
- **Vestavěné stabilizátory** naopak po svém zavedení působí automaticky. Mezi nejčastěji používané stabilizátory patří progresivní daň z příjmu a podpory v nezaměstnanosti.

Vestavěné stabilizátory jsou obvykle zaváděny s cílem snížit nežádoucí výkyvy v agregátní poptávce. Zároveň však mají výrazné redistribuční efekty.

Multiplikační efekty ve fiskální politice

Výdaje státu na nákup zboží a služeb přímo vstupují do výpočtu HDP (viz Kap. 9). Agregátní poptávka však vlivem vládních nákupů neroste ve stejném, ale ve větším rozsahu vyjádřeném jako **multiplikační efekt**. Hodnota **multiplikátoru státních výdajů** závisí na tom, zda domácnosti tendují spíše ke spotřebě nebo k úsporám. Taktéž **snížení čistých daní** má v ekonomice multiplikační efekt, který opět závisí na tom, jak velkou část peněz uspořeno na daních domácnosti využijí na spotřebu.

Konečné cíle fiskální politiky

Podobně jako u monetární politiky, i směřování fiskální politiky vlády lze označit jako expanzivní (při snížení čistých daní a vyšších státních výdajích) nebo restriktivní (opačný přístup). **Ani fiskální politika pak v dlouhém období nemá vliv na reálné veličiny, ale pouze na změnu cenové hladiny.** Neúčinnost fiskální politiky na růst HDP a zaměstnanost se často vysvětluje pomocí tzv. **efektu vytěsnění**, kdy státní výdaje při dané peněžní zásobě v ekonomice zvyšují úrokovou míru, čímž částečně nebo úplně vytěsňují soukromé investice. Tyto jevy je navíc možné – vzhledem k méně flexibilní povaze opatření fiskální politiky – pozorovat **dlouhodobě**.

Důchodová politika

V rámci stabilizační politiky vlád se v mnoha zemích uplatňuje soustava opatření tvořící základ důchodové politiky. Jejím základním předpokladem je poznatek, že **způsob rozdělení důchodu předurčuje jeho následné užití**, což je významným faktorem ovlivňujícím stabilitu hospodářství. Předmětem jejího zájmu je především **snaha o zmírnění nerovností v důchodech domácností** či **redistribuce v rámci sociální, případně demografické či jiné rozvojové politiky**. Míra užití nástrojů důchodové politiky závisí do značné míry na orientaci aktuálních představitelů státu. Některá opatření důchodové politiky jsou kritizována kvůli narušování pracovní motivace jednotlivců a celkovému negativnímu vlivu na ekonomiku.

? Otázky a úkoly

- 1) Jaký problém postihuje tzv. Phillipsova křivka?
- 2) Co vyjadřuje „magický trojúhelník“
- 3) Představte hlavní nástroje fiskální politiky. Jaké jsou její konečné cíle?

🔑 Klíč k řešení otázek:

- 1) *Phillipsova křivka například ilustruje příznivý dopad inflace na nezaměstnanost.*
- 2) *Grafické vyjádření magického trojúhelníku znázorňuje úspěšnost zvolené strategie hospodářské politiky v plnění dílčích cílů.*
- 3) *Rozlišujeme dvě hlavní skupiny nástrojů fiskální politiky: 1 - záměrná (diskrétní) opatření mají přímý dopad na strukturu daňových příjmů a rozpočtových výdajů.*

Jedná se například o změny daňových sazeb. Tato opatření vyžadují explicitní rozhodnutí příslušných státních orgánů. Tyto změny mají přirozeně příslušný dopad na agregátní poptávku i nabídku. 2 - vestavěné stabilizátory naopak po svém zavedení působí automaticky. Mezi nejčastěji používané stabilizátory patří progresivní daň z příjmu a podpory v nezaměstnanosti. Vestavěné stabilizátory jsou obvykle zaváděny s cílem snížit nežádoucí výkyvy v agregátní poptávce. Zároveň však mají výrazné redistribuční efekty

Studijní materiály:

PAVELKA, T., 2007. *Makroekonomie – základní kurz*. 3. vyd. Slaný: Melandrium, 278 s. 181 – 244 s. ISBN 987-80-86175-58-4.

RUSMICOVÁ, L., SOUKUP, J. a kol., 2002. *Makroekonomie: základní kurs*. 5. vyd. Slaný: Melandrium, 167 s. 88 – 122 s. ISBN 80-86175-24-3.

HOLMAN, R., 2005. *Ekonomie*. 4. vyd. Praha: C. H. Beck, 720 s. 593 – 692 s. ISBN 80-7179-891-6.

SIRŮČEK, P. a kol., 2003. *Makroekonomická teorie I: cvičebnice*. 2. aktualiz. vyd. Slaný: Melandrium, 176 s. 193 – 228 s. ISBN 8086175367.

ČESKÁ NÁRODNÍ BANKA. *Zprávy o inflaci* [online]. 2015 [cit. 2015-10-07]. Dostupné z: www.cnb.cz

MINISTERSTVO FINANČÍ [online]. 2013 [cit. 2015-10-07]. Dostupné z: www.mfcr.cz

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ [online]. 2015 [cit. 2015-10-07]. Dostupné z: www.mpsv.cz

Kapitola 13: Platební bilance a vnější rovnováha.

Klíčové pojmy:

Platební bilance, běžný účet, finanční účet, zahraniční obchod, přímé zahraniční investice

Cíle kapitoly:

- Orientovat se ve struktuře platební bilance.
- Seznámit se s faktory působícími na vnější ekonomickou rovnováhu.
- Pochopit úlohu měnového kurzu v dosahování vnější ekonomické rovnováhy.

Čas potřebný ke studiu kapitoly: 12 hodiny

Výklad:

Platební bilance

Platební bilancí rozumíme **statistický záznam platebních transakcí domácí ekonomiky se zahraničím v daném časovém období**, obvykle kalendářním roce. Jedná se přitom výhradně o transakce mezi tuzemci (jakýkoli subjekt se sídlem v tuzemsku) s cizozemci.

Jednotlivé transakce v rámci platební bilance jsou dále členěny do několika druhů v rámci své **horizontální struktury**. Při zaznamenávání transakcí do platební bilance zároveň, podobně jako v účetnictví, platí tzv. princip podvojnosti – každá kreditní transakce musí být na opačné straně doprovázena transakcí debetní (kreditní a debetní položky a výsledné saldo pak tvoří tzv. **vertikální strukturu** platební bilance).

Obchodní bilance zachycuje platby za vývoz a dovoz zboží (včetně surovin a polotovarů), **bilance služeb** pak vývoz a dovoz služeb – patří sem především doprava, cestovní ruch, komunikační, stavební, bankovní a další služby.

Bilance výnosů zachycuje příjmy tuzemců ze zaměstnání v zahraničí (a naopak příjmy cizozemců ze zaměstnání v tuzemsku). Dále do této skupiny patří zejména dividendy a další výnosy z investic.

Bilance běžných převodů zaznamenává transfery mezinárodního charakteru, tzn. transakce, které nevedou ke vzniku pohledávek či závazků. Patří sem zejména hospodářská pomoc mezi státy.

Finanční účet jako celek tvoří vývoz a dovoz kapitálu. Zahraniční osoby tedy nakupují česká aktiva (cenné papíry, nemovitosti i celé podniky), poskytují půjčky českým bankám nebo zde ukládají peníze.

Položka **saldo chyb a opomenutí** je obsažena v každé platební bilanci a srovnává konečnou bilanci do vyrovnaného stavu. Při sestavování konečného účtu centrální banka řadu transakcí odhaduje. Jedná se například o drobné služby cestovního ruchu nebo nákup zboží v zahraničí pro osobní potřeby, který není nikde statisticky zachycen, ale v součtu mohou hrát tyto transakce významnou roli.

Každá centrální banka má v držbě určité množství rezerv v cizích měnách (devizách). **Změna devizových rezerv** se realizuje zejména v důsledku intervencí centrální banky ve snaze ovlivnit výši měnového kurzu k vybraným světovým měnám. Dalším důvodem změny devizových rezerv mohou být přijaté platby z výnosů nebo splátky úvěrů. Protože platební bilance jako celek musí být vyrovnaná, zaznamenává se do ní změna devizových rezerv s opačným znaménkem – zvýšení se záporným znaménkem, snížení s kladným znaménkem. Přehledné schéma horizontální i vertikální struktury platební bilance znázorňuje Obr. 53.

Obrázek 53: Schéma platební bilance

VERTIKÁLNÍ STRUKTURA			
H O R I Z O N T Á L N Í S T R U K T U R A	Kredit (+)	Debet (-)	Saldo
1. Běžný účet			
a) obchodní bilance			
b) bilance služeb			
c) bilance výnosů (prvotní důchody)			
d) běžné převody (druhotné důchody)			
2. Kapitálový účet			
3. Finanční účet			
a) přímé investice			
b) portfoliové investice			
c) finanční deriváty			
d) ostatní investice			
4. Saldo chyb a opomenutí			
5. Změna devizových rezerv			

Zdroj: vlastní

Definice vnější ekonomické rovnováhy

Platební bilance a její jednotlivé položky patří k bedlivě sledovaným ukazatelům při posuzování rovnováhy ekonomiky. Viděli jsme, že z účetního hlediska je platební bilance vyrovnaná vždy; konečnou vyrovnávací položkou je změna devizových rezerv.

Devizové rezervy však nelze využívat dlouhodobě k vyrovnávání platební bilance, protože by je země brzy vyčerpala. Obecně lze říci, že **platební bilance je v rovnováze, pokud je schodek běžného účtu plně pokryt přebytkem finančního účtu a naopak – přebytek běžného účtu je pokryt schodkem finančního účtu**. Z položek finančního účtu je přitom třeba zdůraznit **význam přímých zahraničních investic**, které na rozdíl od ostatních položek představují základ relativně stabilních ekonomických vztahů se zahraničními investory. **Rizikem** dlouhodobé nerovnováhy platební bilance jsou **nežádoucí výkyvy měnového kurzu**.

Saldo bilance zboží a služeb, což jsou hlavní složky běžného účtu platební bilance, se také označuje jako **čistý vývoz**. V Kap. 9 jsme viděli, že čistý vývoz je jednou ze složek vstupujících do výše HDP. Přebytek bilance zboží a služeb tedy znamená, že tuzemské firmy vyvezly více, než zahraniční firmy dovezly. Podívejme se znovu na příklad vývoze automatických praček. Vlivem úspěchů tohoto a dalších tuzemských vývozců stoupá poptávka po českých korunách; při jinak nezměněné nabídce korun dochází k **apreciaci měny**. Po určité době se toto posílení měny projeví i na trhu zboží a služeb – pro zahraniční spotřebitele bude české zboží dražší a dost možná upřednostní levnější alternativu výrobce z jiné země. **Vlivem opětovného poklesu vývozu měna deprecie a měnový kurz se vrací na hodnotu odpovídající paritě kupní síly**; suma čistých vývozu a bilance zboží a služeb se dostane do rovnováhy.

Podobně má na měnový kurz vliv i úroveň poptávky po tuzemských investicích; zahraniční investor poptává pozemek v tuzemsku s očekáváním vyššího výnosu než u pozemku v jiné zemi. Tím zvyšuje tím poptávku po českých korunách, za které toto aktivum pořídí. **Měnový kurz se ustálí na takové úrovni, která odpovídá stejnému výnosu z tuzemských a zahraničních investic (úroková parita)**. Můžeme tedy shrnout, že **bilance zboží a služeb a finanční účet jsou „spojené nádoby“, jejichž rovnováha je zajišťována právě prostřednictvím pohybů měnového kurzu**.

U veškerých výše uvedených úvah jsme předpokládali, že měnový kurz je zcela volně pohyblivý. Vývoj měnového kurzu je však klíčový i při realizaci obchodní a hospodářské

politiky země. Jedním z nástrojů **proexportní politiky** státu tak mohou být intervence centrální banky na měnovém trhu.

? **Otázky a úkoly**

- 1) Definujte pojem platební bilance.
- 2) Musí být platební bilance vyrovnaná?
- 3) Definujte pojem - apreciacie měny.

🔑 **Klíč k řešení otázek:**

- 1) *Platební bilancí rozumíme statistický záznam platebních transakcí domácí ekonomiky se zahraničím v daném časovém období, obvykle kalendářním roce. Jedná se přitom výhradně o transakce mezi tuzemci (jakýkoli subjekt se sídlem v tuzemsku) s cizozemci.*
- 2) *Ano, z účetního hlediska je platební bilance vyrovnaná vždy; konečnou vyrovnávací položkou je změna devizových rezerv.*
- 3) *Apreciace je zhodnocení měnového kurzu vůči zahraničním měnám*

📖 **Studijní materiály:**

PAVELKA, T., 2007. *Makroekonomie – základní kurz*. 3. vyd. Slaný: Melandrium, 278 s. 181 – 195 s. ISBN 987-80-86175-58-4.

RUSMICOVÁ, L., SOUKUP, J. a kol., 2002. *Makroekonomie: základní kurs*. 5. vyd. Slaný: Melandrium, 167 s. 136 – 148 s. ISBN 80-86175-24-3.

HOLMAN, R., 2005. *Ekonomie*. 4. vyd. Praha: C. H. Beck, 720 s. 593 – 618 s. ISBN 80-7179-891-6.

SIRŮČEK, P. a kol., 2003. *Makroekonomická teorie I: cvičebnice*. 2. aktualiz. vyd. Slaný: Melandrium, 176 s. 142 – 167 s. ISBN 8086175367.

PLCHOVÁ, B., 2007. *Zahraniční ekonomické vztahy ČR*. 3. přeprac. vyd. Praha: Oeconomica, 154 s. 121 – 145 s. ISBN 978-80-245-1285-3.

ČESKÁ NÁRODNÍ BANKA. *Zprávy o inflaci* [online]. 2015 [cit. 2015-10-07]. Dostupné z: www.cnb.cz

MINISTERSTVO FINANČÍ [online]. 2013 [cit. 2015-10-07]. Dostupné z: www.mfcr.cz